

Výzkumný tým
SOCIAL WATCH

Právo nežít v chudobě

Chudoba jako
porušování
lidských práv

EDICE
FILOSOFIE
A SOCIÁLNÍ
VĚDY

(36)

Výzkumný tým
SOCIAL WATCH

Právo nežít v chudobě

Chudoba
jako porušování
lidských práv

FILOSOFIA - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR

Vydání knihy podpořilo

Centrum globálních studií,
společné pracoviště Filosofického ústavu
Akademie věd České republiky
a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze
(LC06013)

Recenzenti:

PhDr. Jiří Silný
PhDr. Martin Profant, PhD.

Vědecký redaktor:

PhDr. Marek Hrubec, PhD.

Výzkumný tým Social Watch

Karina Batthyány a kolektiv:

Mariana Sol Cabrera

Graciela Dede

Daniel Macadar

Ignacio Pardo

© Instituto del tercer mundo, Montevideo

Details of the copyright: p. 131

Translation © Rudolf Převrátíl, 2010

© FILOSOFIA - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, nakladatelství

Filosofického ústavu AV ČR, v.v.i., 2010

ISBN 978-80-7007-321-6 (tištěná verze)

ISBN 978-80-7007-629-3 (digitální verze)

Obsah

Předmluva: Právo nežít v chudobě	7
1. Stanovisko Social Watch	
O chudobě z hlediska hospodářských, sociálních a kulturních práv	11
<i>Graciela Dede (Social Watch)</i>	
Význam hlediska lidských práv pro strategie rozvoje a strategie odstraňování chudoby	27
<i>Areli Sandoval Terán (DECA Equipo Pueblo, A.C.)</i>	
Úvahy o chudobě z hlediska lidských práv	39
<i>Mariana Cabrera (Social Watch)</i>	
2. Další perspektivy	
Úvahy o porovnávání chudoby v různých zemích	57
<i>Andrea Vigorito</i>	
Lidská práva a boj za odstranění chudoby	71
<i>Chris Grove</i>	
Chudoba a lidská práva	85
<i>Aye Aye Win (Dignity International)</i>	
„Rozvojové“ megaprojekty: cesta k omezení, nebo zvětšení chudoby?	93
<i>María Lorena Zárate, María Silvia Emanuelli (HIC – Latinská Amerika, Mexiko)</i>	

Náročný úkol – spojit chudobu s porušováním lidských práv	105
<i>Raúl Cubas</i> (Programa Venezolano de educación – Acción en derechos humanos, Provea)	
Úvahy a otázky ke složitým vztahům diskriminace a chudoby	115
<i>Iliana Pereyra Sarti</i> (Red de educación popular entre mujeres)	
Doslov: Problém chudoby z českého a evropského hlediska	119
<i>Marek Hrubec</i> (Centrum globálních studií AV ČR a UK) a <i>Zuzana Uhde</i> (Gender & sociologie SOÚ AV ČR)	
Summary	127
Ediční poznámka	131
Seznam literatury	133
Jmenný rejstřík	139

Předmluva

Právo nežít v chudobě

Chudoba se stala globalizovaným jevem; objevuje se v akčních programech vlád, multilaterálních institucí a organizací občanské společnosti po celém světě.

Z hlediska lidských práv představuje chudoba mnohonásobné porušení základních práv lidských bytostí a především porušení práva na slušný život, jak je zakotveno v mezinárodních dohodách o lidských právech. Toto právo v zásadě znamená možnost důstojně žít vlastní život jako lidská bytost. Znamená možnost realizovat slušný život, v němž se uznává hodnota jednotlivce a jednatelce dokáže dávat společnosti to nejlepší ze sebe sama. Není pochyb, že tento ideál má mnoho proměnných a mnoho rozměrů.

Výzkumný tým Social Watch¹ připravil tuto publikaci se záměrem zkoumat uvedený vztah a přispět k jeho lepšímu porozumění. To se sebou nese zpochybnění tradičního přístupu, který se dívá na lidi obecně a zejména pak na lidi žijící v chudobě jako na „příjemce“ nebo „objekt“ určitých politik a programů. Jsme přesvědčeni, že v sociálním rozvoji je třeba lidem a pospolitostem přiznávat plnohodnotný status aktivních „subjektů“, které se na tomto rozvoji plně podílejí. K problémům spojeným s chudobou se tímto způsobem přistupuje z hlediska uplatňování lidských práv, přičemž se dokazuje

¹ Výzkumný tým Social Watch tvořili Karina Batthyány a kolektiv: Mariana Cabrera, Graciela Dede, Daniel Macadar a Ignacio Pardo.

nezcizitelnost práva nežít v chudobě, jež sahá za meze politické vůle vlád.

Jednotlivé texty zařazené do této knížky představují názory jednotlivců a sítí pracujících po léta v obraň a prosazování lidských práv. Jejich autorky a autoři působí ve výzkumném týmu Social Watch a sdruženích Equipo Pueblo (což je opěrný bod sítě Social Watch v Mexiku), Dignity International, ESCR-Net, Provea Venezuela a Red de educación popular entre mujeres (REPEM). Se všemi spolupracuje Social Watch na organizování mítinků, pracovních seminářů a kurzů s tematikou lidských práv.

Hlavní myšlenka této publikace vznikla z diskusí v pracovní skupině „Chudoba a ekonomická, sociální a kulturní práva“ koordinované v Caracasu v rámci Světového sociálního fóra 2006.² Naše poděkování patří všem účastníkům této pracovní skupiny.

Naším cílem v této publikaci je jít hlouběji, analyzovat a prodiskutovat vzájemný vztah mezi chudobou a lidskými právy tak, abychom dospěli k závěrům, jež nás budou posilovat v naší každodenní práci – v úsilí o prosazování a ovlivňování vládních politik směřujících k vykořenění chudoby a podpoře úcty k lidským právům.

Výzkumný tým Social Watch

² Tuto pracovní skupinu uspořádala organizace Social Watch společně s REPEM. Za prezentace odpovídaly Graciela Dede z výzkumného týmu Social Watch, Areli Sandoval z mexického Equipo Pueblo, Iara Pietricovsky z INESC v Brazílii a Iliana Pereyra z REPEM. Zúčastnila se ho také uruguajská sekce Amnesty International a organizace a sítě International Habitat Coalition for Latin America, Fórum Estadual Mulheres Negras do Brasil, ILSA z Kolumbie, Inter-American Platform for Human Rights, Democracy and Development a Provea Venezuela.

1. Stanovisko Social Watch

O chudobě z hlediska hospodářských, sociálních a kulturních práv

Graciela Dede

Social Watch

Dne 10. října 1948 schválilo Valné shromáždění Organizace spojených národů Všeobecnou deklaraci lidských práv. Od té doby podepsaly vlády celou řadu základních mezinárodních dohod¹ o lidských právech, jež jsou právně závazné na mezinárodní úrovni. Tyto dohody, pakty a úmluvy vyhlášují specifická práva, jež jsou nedělitelná a nezcizitelná. Jsou nedělitelná, protože plná sebe-realizace osobnosti závisí na využívání všech lidských práv a protože odnětí jednoho z práv ovlivňuje přímo nebo nepřímo využívání všech práv; jsou nezcizitelná, protože je nelze odejmout ani tehdy, když nejsou uplatňována.

Dlouhý seznam práv zakotvených v mezinárodních dohodách, jako je Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, zahrnuje mimo jiné právo na život a fyzickou integritu, na svobodu myšlení a projevu, na účast na vládě vlastní země, právo nebýt

¹ *Všeobecná deklarace lidských práv (1948); Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (1965); Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966); Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (1979); Úmluva o právech dítěte (1989).*

zadržován bez zákonného důvodu, právo na nestranný soud, na vlastnění majetku stejně jako právo na zdraví, vzdělání a slušné bydlení, právo nebýt diskriminován, právo na slušnou práci, práva dítěte a další.

Podepsáním a ratifikací těchto mezinárodních dohod přijaly země určité povinnosti v rámci mezinárodního systému ochrany lidských práv. Patří k nim závazek zajišťovat naplňování práv na národní úrovni přijímáním zákonů a prováděním politik směřujících k jejich uskutečňování; respektovat, podporovat a chránit tato práva; a také informovat Organizaci spojených národů o pokrocích v uplatňování těchto práv na národní úrovni a předkládat pravidelné zprávy příslušným organizacím vykonávajícím dohled.²

V devadesátých letech uspořádala Organizace spojených národů řadu konferencí,³ jež se zabývaly důležitými problémy vznikajícími při sociálním rozvoji. Deklarace a akční programy, jež vyplynuly z těchto konferencí, tvoří základ souboru principů a mezinárodních závazků, včetně závazků vlád ve všech částech světa, k vykořenění chudoby.

Social Watch sleduje od roku 1995 plnění těchto závazků vlád, Organizace spojených národů a dalších mezinárodních organizací tím způsobem, že monitoruje pokroky v dosahování rozvojových cílů přijatých na mezinárodní úrovni v oblasti genderové rovnosti a odstraňování světové chudoby.

² Tento aspekt monitorují výroční právy Social Watch. Viz zejména tabulku „Human Rights International Treaties: how do countries fulfil their obligations“ ve zprávě *Social Watch Report 2006: Impossible Architecture*. Montevideo, Instituto del Tercer Mundo 2006.

³ Druhá konference o lidských sídlech (Habitat II), Čtvrtá světová konference o ženách, Mezinárodní konference o obyvatelstvu a rozvoji, Světová konference o lidských právech, Konference o životním prostředí a rozvoji, Světový summit pro děti (WSC), Světový summit pro sociální rozvoj.

Roku 2000 přijalo Valné shromáždění OSN Deklaraci milénia, jež vedla ke stanovení nových cílů pro rok 2015, Rozvojových cílů milénia (MDG, Millenium Development Goals). Tyto cíle byly ve srovnání s předchozími nově definovány jak z kvantitativního, tak kvalitativního hlediska. I když Social Watch posuzuje kriticky operacionalizaci cílů přijatých na Summitu milénia,⁴ považuje nicméně MDG za minimální úroveň, jež jsou důležitými vztážnými body pro monitorování sociálního rozvoje a bezpečnosti lidí v nejširším smyslu slova.

Od roku 2004 Social Watch intenzivně zkoumá různé dimenze MDG a politickou vůli vlád projevovanou v těchto oblastech tím způsobem, že spojuje cíle sociálního rozvoje s hospodářskými, sociálními a kulturními právy. Cíle a práva mají společné dimenze zahrnující zdraví, vzdělávání, bydlení, přístup k vodě, přístup k práci a mezinárodní spolupráci. Různé mezinárodní dohody v těchto oblastech zakládají celou řadu hodnot nebo etických principů, jež společnost definovala jako základní prvky potřebné k tomu, aby lidské bytosti žily důstojným způsobem. Ukazuje to, že koncepce sociálního rozvoje vyrůstá ze stejného kořene jako požadavek, aby člověk žil plným životem.

⁴ Předefinování cílů znamenalo v mnohých oblastech jejich snížení a tudíž menší požadavky na vlády, přičemž se nové cíle zaměřily především na země v nejhroší situaci.

Boj proti chudobě ve světě

Fenomén chudoby je v dnešním světě součástí agendy prakticky všech sociálních a politických aktérů. Platí to také pro politické agendy vlád, multilaterálních institucí a organizací občanské společnosti. Pozornost ovšem zaměřují na velmi odlišné aspekty a liší se také ve svých analýzách, někdy jen v detailech, jindy ale tak zásadně, že se analýzy navzájem zcela popírají. Probíhá obtížná diskuse o tom, jak vůbec chudobu koncepčně uchopit, ale v pozadí těchto debat jsou ve hře rozdílné politiky a cesty k dosažení slušného života pro všechny.

Social Watch pojímá chudobu od samého začátku jako komplexní mnohorozměrný jev, k němuž je třeba přistupovat holisticky. Chudoba je považována za „situační syndrom zahrnující nedostatečnou spotřebu, podvýživu, nejisté bydlení, nízkou úroveň vzdělání, špatné hygienické poměry, nestabilní začlenění do systému výroby, diskriminaci, anomii, malou účast na mechanismech sociální integrace a případně také příklon ke zvláštnímu souboru hodnot, jež se do určité míry liší od hodnot ostatní společnosti“.⁵ Chudoba má také kvalitativní dimenze volající po širším pohledu: „Pocit vlastní chudoby je relativní pojem, který má hodně co dělat s přístupem ke zdrojům potřebným k udržení životní úrovně, na kterou si člověk zvykl nebo která je považována za patřičnou ve společnosti, k níž člověk patří.“⁶

V mezinárodním systému byly deklarace přijaty různými fóry a organizacemi, takže deklarace Konference o hospodářských, sociálních a kulturních právech (CESCR) je pouze jednou z mnoha. Neexistuje ovšem žádná všeobecně přijatá, vyčerpávající a souhrnná defi-

⁵ Altimir, O., *La dimensión de la pobreza en América Latina*. Santiago de Chile, ECLAC 1979.

⁶ Tamtéž.

nice chudoby, jež by současně obsahovala závazek k jednání.

Deklarace Světového summitu o sociálním rozvoji z roku 1995 byla jednou z prvních mezinárodních deklarací s multidimenzionálním přístupem, jež byla podepsána a ratifikována vládami po celém světě. Paragraf 19 Akčního programu summitu prohlašuje:

Chudoba má různé projevy zahrnující neexistenci příjmu a produktivních zdrojů postačujících k zajištění udržitelného živobytí, hlad a podvýživu, špatný zdravotní stav, omezený nebo neexistující přístup ke vzdělání a dalším základním službám, zvýšenou nemocnost a úmrtnost z nemocí, bezdomovectví a nevhodné bydlení, škodlivá prostředí, jakož i sociální diskriminaci a vyloučení. Chudoba je také charakterizována neúčastí na přijímání rozhodnutí a na občanském, společenském a kulturním životě.

Jestliže se chudoba definuje jako neexistence prosperity nebo zdrojů umožňujících dobrou kvalitu života, musíme mít na paměti i takové její rozměry, jakými jsou možnost disponovat volným časem, osobní bezpečnost, ochrana proti veřejnému a domácímu násilí, ochrana proti přírodním katastrofám a genderová rovnost.⁷ Patří sem také další nemateriální, symbolické rozměry a zdroje umožňující člověku, aby předcházel své diskriminaci: například různé systémy kódů působících v moderním světě, z nichž nejdůležitější je analytické myšlení, schopnost zpracovávat informace a komunikační a manažerské dovednosti umožňující lidem, aby se plně podíleli na globalizovaném světě a přizpůsobovali novým modalitám práce a výroby.

⁷ Srov. Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), *Documento sobre la pobreza para la III Conferencia Regional de Seguimiento de la Cumbre de Desarrollo Social*. 2003 (nepublikováno).

Ukazuje se, že pro pojmové uchopení a měření chudoby a také pro konkrétní jednání v boji proti světové chudobě je užitečný přístup z hlediska lidských práv (zejména pak hospodářských, sociálních a kulturních práv) proto, že vrhá světlo na některé rozměry problému, které se obvykle přehlížejí.

Přístup založený na právech znamená posun od dřívějšího rozvojářského důrazu na uspokojování základních potřeb, jenž spoléhal na charitu a dobrou vůli. Přístup založený na právech naopak uznává jednotlivce jako „držitele práv“, z čehož plyne, že ostatní jsou „nosieli povinností“. Na druhé straně potřeby nemají svůj objekt – neexistuje žádná osoba nebo mechanismus určený k jejich naplnění. V koncepci lidských práv jsou hlavními nositeli povinností vlády. K jejich povinnostem patří zavedení spravedlivých zákonů a systémů umožňujících jednotlivcům, aby uplatňovali a využívali svá práva a aby hledali soudní nápravu, pokud jsou tyto zákony porušovány. Pokud jde o držitele práv, lidé mohou požadovat to, na co mají legitimní nárok. Tento přístup zdůrazňuje účast jednotlivců a komunit na rozhodovacích procesech při utváření politik a programů, které je ovlivňují.⁸

Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva vydal roku 2001 deklaraci, v níž definoval své stanovisko k otázce chudoby.⁹ Ta se v prohlášení chápe

⁸ United Nations Population Fund (UNFPA), *State of the World Population 2005*. Chapter 3, The Promise of Human Rights. Dostupné na: <http://www.unfpa.org/swp/2005/english/ch3/index.htm>.

⁹ Tento výbor je jednou z institucí vzniklých podle dohod o lidských právech a skládá se z nezávislých odborníků. Zmíněná deklarace má název *Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Poverty and the ICESCR (Podstatné otázky vznikající při uskutečňování Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech: chudoba a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních*

jako mnohorozměrný jev a jeho různé proměnné se analyzují ve vzájemných souvislostech. Velký význam této deklarace je dán právě jejím přístupem z hlediska lidských práv.

Výbor je pevně přesvědčen, že chudoba představuje popření lidských práv. (...) V nedávné minulosti se chudoba často definovala jako nedostatečný příjem neumožňující zakoupení minimálního koše zboží a služeb. (...) Chudobu lze definovat jako stav člověka charakterizovaný trvalou nebo chronickou deprivací týkající se zdrojů, schopností, možností volby, bezpečí a moci, jež jsou nutné pro to, aby se člověk mohl těšit slušné životní úrovni a ostatním občanským, kulturním, hospodářským, politickým a sociálním právům.

Státy nesou odpovědnost přesahující odpovědnost konkrétních vlád a plynoucí z dohod uzavřených v mezinárodním systému lidských práv. Tyto závazky nelze měnit podle toho, jaké zdroje jsou momentálně k dispozici; mají co dělat s právem všech lidí na slušný život.¹⁰

...účastnický stát, v němž jakýkoli významný počet jednotlivců trpí nouzí o základní potraviny, základní primární zdravotní péči, nezbytné přístřeší a ubytování nebo nejzákladnější formy vzdělání, tím bezprostředně porušuje Pakt. Takové minimální zásadní povinnosti platí bez ohledu na to,

a kulturních právech). Prohlášení E/C.12/2001/10 vydané Výborem pro hospodářská, sociální a kulturní práva 4. května 2001, dostupné na: http://www.unctad.org/en/docs/aconf191bp_7.en.pdf.

¹⁰ Tato koncepce byla rozšířena skupinou odborníků v dokumentu stanovujícím, jaká jednání nebo opomenutí představují porušení hospodářských, sociálních nebo kulturních práv. Dokument také zdůrazňuje nutnost rozlišovat, zda stát nemá dostatek schopností, nebo neprojevuje vůli k plnění svých závazků podle mezinárodních smluv. Viz International Commission of Jurists (ICJ), *Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights*, 26 January 1997, dostupné na: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/48abd5730.html>.

zda má příslušná země k dispozici zdroje, nebo na jakékoli jiné faktory a obtíže.

Klíčovou úlohu v této analýze mohou sehrát kritéria maximálního využívání zdrojů a nepřípustnosti regrese (ústupu z pozic, jež byly dosaženy při uskutečňování práv). Jinou důležitou proměnnou je rozdělení bohatství a zdrojů – materiálních, finančních a technických – mezi lidmi v dané zemi. Je jasné, že tato proměnná zahrnuje rozměry přesahující prostý ukazatel peněžního příjmu osob nebo domácností, který se obvykle používá k diagnostikování situací chudoby.

V posledních desetiletích jsme byli svědky globálních nápravných opatření, při nichž se o chudobě nemluvílo jako o sociálním jevu, ale jako o jakémsi vnitřním atributu jednotlivce. Chudoba se také v podstatě ztotožňuje s neexistencí nebo nedostatečností příjmu. I když je pravda, že úroveň příjmů je důležitý určující faktor, není jediný. Při mnohorozměrném přístupu se příjem považuje za relativní faktor. Z jedné strany příjmová chudoba nemůže určovat jiné rozměry nesouvisející s peněžními příjmy, jež jsou také součástí pojmu slušného života. Na druhé straně příjem sám o sobě nemůže poskytnout přesnou výpověď o přístupu k materiálním statkům a službám.

Chápat uspokojování potřeb pouze z hlediska spotřeby zboží a služeb kupovaných za peníze znamená přehlížet přístup k jiným statkům a službám poskytovaným mimo trh státem, nevládními organizacemi a dokonce i domácnostmi. V mnoha komunitách existují jiné způsoby směny zboží a služeb, při nichž se nepoužívají peníze. Význam peněžního příjmu je spojen se specifickými vzorci moderního života a blahobytu, může být ale v jednotlivých komunitách značně odlišný.

Pro kvantifikaci chudoby prostřednictvím nedostatečného příjmu se používají různé standardy: lidé mohou

být klasifikováni jako chudí podle standardu příslušné země, ale podle ‚mezinárodní‘ definice mezi chudé patřit nemusí a naopak, přičemž jejich životní podmínky jsou pořád stejné.

Určení, zda někdo je, či není chudý, ‚definuje‘, kdo bude mít prospěch z většiny politik odstraňování chudoby. První Rozvojový cíl milénia (MDG, Millenium Development Goals) přijatý roku 2000 navrhoval „vykořenit ve světě krajní chudobu a hlad“ a v této souvislosti byla chudoba definována příjmem: jednotlivec je považován za chudého, pokud žije za méně než jeden americký dolar denně.

I když první MDG přijaly prakticky všechny země světa, ve většině z nich je skoro nemožné vyhodnotit, jaký pokrok byl v tomto směru učiněn. Předpokladem pro určení diagnóz a realizaci opatření v boji proti chudobě jsou informace, ale těch je bohužel málo a jsou nedostatečné. Ukazatele jsou k dispozici jen pro malý počet zemí a ne vždy jsou přitom aktuální. Odhady pro regiony a celý svět se nutně opírají o celou řadu domněnek a čísla, k nimž se nakonec dospěje, se většinou týkají jen počtu chudých. To znamená, že mají sklon ignorovat jiné aspekty tohoto jevu, jako například v kolika zemích se snižuje nebo naopak zvyšuje procentní podíl (dokonce ani ne celkový počet, jen procenta) populace žijící v chudobě.

Nejběžnější systémy měření¹¹

HLAVNÍ METODOLOGICKÉ SYSTÉMY MĚŘENÍ CHUDOBY

Hlavní metody stanovení chudoby	Přímý přístup	Neuspokojené základní potřeby Index lidského rozvoje
	Nepřímý přístup	Spotřeba kalorií Cena základních potřeb Relativní metoda Subjektivní metoda
	Kombinovaný přístup	Holistická metoda měření chudoby Dvourozměrná metoda

Rodríguez Ramírez, H., *Propuesta metodológica para la medición de la pobreza en Nuevo León*.¹²

Tabulka uvádí nejčastěji používané metodologie měření. Skoro všechny zahrnují jako proměnnou v té či oné podobě příjem. Příjmová metoda chápe příjem jako nástroj k uspokojování nejnnutnějších potřeb, jež jsou podstatné pro minimální úroveň života. Podle této metody je osoba klasifikována jako chudá, pokud je její příjem pod hranicí považovanou za minimální z hlediska způsobilosti uspokojovat specifické potřeby.

To vede k otázce, které jsou ony nejnnutnější potřeby použité pro definici chudoby. Jedna z odpovědí vychází z neuspokojených základních potřeb, to znamená z přesně definované skupiny nejnnutnějších potřeb, je-

¹¹ Pro další informace o problematice měření chudoby viz kapitulu *Několik poznámek k porovnávání chudoby v různých zemích*, kterou napsala Andrea Vigorito.

¹² Rodríguez Ramírez, H., *Propuesta metodológica para la medición de la pobreza en Nuevo León*. Monterrey, Centro de Análisis y Evaluación de la Política Pública Tecnológico de Monterrey, Mexico, nedatováno. Dostupné na: <http://www.mty.itesm.mx/egap/centros/caep/imagenes/PobrezaNuevoLeon.pdf>.

jichž nepřítomnost v domácnosti znamená, že příslušná domácnost je chudá. Osoba je klasifikována jako chudá, jestliže žije v chudé domácnosti.

Přímý přístup

Tato metodologie je alternativou metody prahu chudoby, která používá odlišný koncepční přístup. „Přímá“ metoda spočívá v přímém pozorování životních podmínek populace a jednotlivec je nebo není klasifikován jako chudý v závislosti na tom, do jaké míry jeho životní podmínky nedosahují určitých společenských standardů. U tohoto přístupu je člověk chudý, není-li uspokojena jedna nebo více jeho základních potřeb, k nimž patří například dostatečná výživa, slušné bydlení, základní vzdělání atd. Můžeme tudíž konstatovat, že tato metoda vztahuje dobré životní podmínky na spotřebu zboží a služeb.¹³

Nepřímý přístup

Podle této metody jsou příslušníci domácnosti klasifikováni jako chudí, jestliže nemají dost prostředků na uspokojování svých základních potřeb, takže životní podmínky jsou hodnoceny podle schopnosti (capabilities)¹⁴ spotřeby.

¹³ Rodríguez Ramírez, H., *Propuesta metodológica para la medición de la pobreza en Nuevo León*, c.d.

¹⁴ Pojem „capabilities“, který překládáme jako „schopnosti“, zavedl ve vztahu k lidským právům známý ekonom Amartya Sen. Nejsou jím myšleny čistě osobní schopnosti a dovednosti, ale spíš možnosti a příležitosti, které má člověk vzhledem ke své sociální situaci. (Poznámka překladatele).

Relativní práh chudoby

Osoba je považována za chudou, pokud její příjem je pod úrovní určitého průměrného příjmu lidí v dané společnosti. Tato metoda se používá v zemích OECD. Chudoba je tedy v podstatě pojímána jako problém rozdělování, který souvisí s kritérii sociální spravedlnosti.

Absolutní práh chudoby

Absolutní práh chudoby je stanoven tak, aby vyjadřoval množství peněz potřebných k udržení minimální životní úrovně. Nezávisí na rozdělení příjmů. V úvahu se bere úroveň příjmů potřebná k zajištění základních potřeb, jako je potrava, oblečení, bydlení, zdravotní péče, vzdělání atd. To předpokládá definování potravinového koše (založeného na nutričních požadavcích) a dalšího podstatného zboží a služeb pokrývajících nutnou základní spotřebu osoby.

Za vícerozměrný přístup

...stanovení minimální kombinace základních schopností by mohl být dobrý způsob, jak přistoupit k problému diagnostikování a měření chudoby. Mohl by vést k velmi odlišným výsledkům ve srovnání s metodami soustředujícími se na nedostatečný příjem jako kritérium, podle něhož se určuje, kdo je chudý. Transformace příjmu do základních schopností se může u různých jednotlivců a také různých společností velmi lišit a možnost dosažení minimálních úrovní základních schopností může odpovídat rozdílným úrovním dostatečného příjmu. Přístup k chudobě, který se soustřeďuje na příjem a vychází ze stanovení příjmového prahu chudoby, který je pro všechny lidi stejný, může vykazovat vážné nedostatky, pokud jde o určování a vyhodnocování chudoby.¹⁵

Přístup k fenoménu chudoby, který se zaměřuje na aspekt lidských práv, je založen na pojetí chudoby jako vícerozměrného jevu, jehož každý rozměr je spojen s některým základním lidským právem.

U přístupu na základě lidských práv jsou všechna práva nedělitelná a navzájem ve větší nebo míře propojená. Z toho plyne, že zranitelnost v jedné oblasti práv nebo porušování některého práva způsobuje ztrátu schopnosti vést slušný život. Život v chudobě souvisí se všemi těmito rozměry a jeho znakem je nedostupnost různých služeb, jež umožňují dosažení slušné životní úrovně.

Cosí podstatného, co může pomoci k pochopení chudoby, lze najít v odpovědi staré africké černošské ženy na otázku, co je to vlastně chudoba:

Chcete ode mě vědět, co to je být chudá, co je chudoba?
Jak se mě na to můžete ptát, když vidíte, že žiji v chudo-

¹⁵ Sen, A., *Capability and Well-being*. In: Nussbaum, M./Sen, A. (eds.), *The Quality of Life*. Oxford, Clarendon Press 1993.

bě? Podívejte se na mě. Chudoba stojí rovnou před vámi. Jsem sama, nemám dost jídla, nemám šaty ani kde bydlet. Nemám čistou vodu na pití. Podívejte se, jak mám oteklou nohu. Nemůžu jít na kliniku, protože je to pro mě pěšky moc daleko. Tak co chcete, abych vám řekla o chudobě víc než to, co vidíte vlastníma očima?¹⁶

Tato slova celistvě vyjadřují to, co se letité snahy a měření a analyzování chudoby pokoušely oddělit. Chápat chudobu jako mnohorozměrný jev znamená brát v úvahu dopady různých navzájem propojených rozměrů. To znamená, že zhoršení v jednom z rozměrů ovlivňuje situaci v jiných rozměrech, které s ním souvisí. Například zhoršení v oblasti zdravotní péče omezuje svobodu pohybu příslušné osoby nebo nedostupnost pitné vody má velmi bezprostřední a přímý dopad na zdravotní stav osoby. Důležitým prvkem při měření chudoby je pojem zranitelnosti. Komunitu můžeme považovat za zranitelnou, jestliže jsou zranitelní její členové, ale celou věc můžeme vidět také z kolektivního hlediska a zvažovat, jak zranitelná je celá společnost nebo komunita například přírodními katastrofami nebo hladomorem. Zde je třeba brát v úvahu také tu okolnost, jak zranitelná je úroveň sebeurčení lidí a jejich schopnost zvládat situace, a to jak z hlediska kladného potenciálu, tak z hlediska jednání, k němuž se mohou uchýlit zranitelní jednotlivci.

Výše uvedená definice zahrnuje důležité proměnné, které se u přístupu z hlediska lidských práv označují termínem „složky standardů průměrného života“.¹⁷

¹⁶ Výňatek z: Africa Community Publishing and Development Trust (AC PDT), *The Sufferings are the Cornerstone in Building a Nation: Community Views on Poverty, Poverty Alleviation and Wealth Creation*. Harare, ACDPT 1995.

¹⁷ Článek 11 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech přiznává každému člověku „...právo každého jednot-

K hlavním z nich patří oděv, péče, přístup k vodě, zdravotní služby, vzdělání a bydlení.

Je důležité rozšiřovat záběr našeho pohledu na to, jaká je povaha chudoby. Jsme přesvědčeni, že koncepční rámec lidských práv umožňuje takový širší pohled tím, že definici chudoby přidává nové rozměry a nabízí standardy života, které mohou požadovat chudí už ne jako lidé, kteří mají prospěch z určitých politik, ale jako lidé, kteří mají nárok na slušný život.

Měli bychom mít na paměti, že chudoba je specifická, místní situace daná okolnostmi, v níž se nacházejí někteří lidé. To ovšem nutně neznamená, že je třeba chudobu ztotožňovat s obecným zneuznáváním lidských práv nebo že neuznávání určitých lidských práv zakládá chudobu. Jak objasňuje Areli Sandoval,¹⁸ existují jistá pravidla, podle nichž lze určit, zda v nějaké specifické situaci dochází k porušování lidských práv.¹⁹

Poté, co byla chudoba charakterizována jako mnoho-
rozměrný fenomén, bylo by protirečící nebo přinejmenším velmi obtížné pokoušet se o její měření pouze jediným souhrnným ukazatelem, jak se to obvykle děje v přístupech používajících peněžní příjem. Je jasné, že čím širší je definice chudoby, tím obtížnější je její měření, protože jsou zaváděny nové proměnné a rozměry.

Články zařazené do této publikace se zabývají různý-

livce na přiměřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu, zahrnující v to dostatečnou výživu, šatstvo, byt, a na neustálé zlepšování životních podmínek...“ V češtině dostupný např. na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>.

¹⁸ Viz kapitolu *Význam hlediska lidských práv pro strategie rozvoje a strategie odstraňování chudoby*.

¹⁹ Viz *Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights*, c. d. Viz také UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Human Rights and Poverty Reduction. A Conceptual Framework*. HR/PUB/04/1. December 2003, dostupné na: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/46ce95c32.html>.

mi charakteristikami chudoby s tím záměrem, aby se našly nové způsoby, jak spojovat tento fenomén s nedostatečností individuálních nebo kolektivních základních schopností, a aby tak bylo vrženo nové světlo na způsoby, jak přistupovat k chudobě z hlediska lidských práv.

Význam hlediska lidských práv pro strategie rozvoje a strategie odstraňování chudoby

*Areli Sandoval Terán*¹

DECA Equipo Pueblo, A.C.

DECA Equipo Pueblo A.C. – od roku 1996 opěrný bod sítě Social Watch v Mexiku a členská organizace Koordináčního výboru Social Watch v letech 2000 až 2006 – pracuje s takovou koncepcí sociálního rozvoje, která vrací lidu, společenským organizacím a komunitám postavení aktivního účastníka nejenom z hlediska sebeurčení, ale také při interakci s vládními institucemi a při ovlivňování veřejných politik. Navíc kritizujeme současný přístup jako omezený a neúčinný, protože se dívá na lidi obecně a zejména na lidi žijící v chudobě pouze jako na „příjemce“ nebo „objekt“ politik a programů. Právě tento přístup obvykle používají vlády při formulování svých „programů boje proti chudobě“, což ale zabraňuje skutečnému zmocňování lidí a důležité změně zaměření od uspokojování základních potřeb k nastolení lidských práv, což je nejvyšší cíl lidstva uznaný ve Všeobecné deklaraci lidských práv z roku 1948.

Právě pohled na problémy hospodářského a sociálního rozvoje z komplexního stanoviska lidských práv

¹ Koordinátorka projektu Programa Diplomacia Ciudadana, který organizují skupiny DESCA a Social Watch DECA Equipo Pueblo, A.C.

do značné míry motivoval různé organizace občanské společnosti, aby se zapojily do mezinárodní sítě Social Watch, jež už deset let monitoruje vlády a požaduje plnění závazků rozvoje, které vlády přijaly na různých vrcholných setkáních a konferencích Organizace spojených národů, mimo jiné na Světovém summitu o sociálním rozvoji (Kodaň, 1995).

Kodaňský summit a Pekingská konference byly kritizovány v první mezinárodní zprávě Social Watch z roku 1996 za to, že v dokumentech přijatých na těchto konferencích byli lidé žijící v chudobě velmi často chápáni „...jako lidé, kteří potřebují pomoc, a ne jako občané, kteří mají univerzální nárok na rozvoj a občanská, politická, hospodářská, sociální a kulturní práva“.² Na druhé straně se ve zprávě konstatuje, že obě konference uznaly důležitost mezinárodních instrumentů, jako je Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (CESCR), vyzvaly země k jeho ratifikaci a zdůraznily, jak velký význam má Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva (dále Výbor ESCR) pro monitorování určitých aspektů přijaté deklarace a akčního plánu. V Kodani prohlásily hlavy států a vlád, že mají „politickou, hospodářskou, etickou a duchovní vizi sociálního rozvoje založenou na lidské důstojnosti, lidských právech, rovnosti, úctě, demokracii, vzájemné odpovědnosti a spolupráci, na plné úctě k různým náboženským a kulturním hodnotám lidí a jejich kulturním kořenům“,³ přičemž se zavázaly nejen ke zmírnění nebo omezení chudoby, ale k jejímu vykořenění. I když tato politická prohlášení nejsou právně závazná, podle našeho názoru je Kodaňská deklarace velmi významná,

² *Social Watch Report 1996: The Starting Point*. Montevideo, Instituto del Tercer Mundo 1997, s. 28.

³ *Copenhagen Declaration on Social Development*. 1995, odstavec 25, dostupné na: <http://www.un-documents.net/cope-dec.htm>.

protože obsahuje příslib postupného zavádění lidských práv. Začali jsme vypracovávat a propagovat soubor strategií, jež požadují zahrnutí hospodářských, sociálních a kulturních práv do těchto závazků.

Není to snadný úkol. V posledních několika letech není jazyk lidských práv v pracích o rozvoji vítán a totéž platí i obráceně, což uznala i Mary Robinson (bývalá komisařka OSN pro lidská práva) na kontrolním zasedání Kodaň + 5 roku 2000. Pohled ze stanoviska lidských práv měl ovšem určitý vliv na vládní a občanské instituce a procesy nejen lokálně, ale rovněž v národním a mezinárodním měřítku. Jeho význam spočívá ve skutečnosti, že „přístup k rozvoji založený na právech je vlastně paradigmatem participativního rozvoje, který není diskriminační, který zmocňuje lidi, zahrnuje povinnost zodpovídat se a je založen na základních právech a svobodách, jež jsou univerzální a nezczitelné“.⁴

Jako středisko sítě Social Watch v Mexiku v našich iniciativách zdůrazňujeme teoretické a praktické souvislosti mezi rozvojem a lidskými právy. V Deklaraci o právu na rozvoj (1986) se prohlašuje, že to „je nezadatelné lidské právo, v jehož důsledku všechny lidské bytosti a všechny národy mají právo podílet se na hospodářském, sociálním, kulturním a politickém rozvo-

⁴ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva), *Development and Rights: The Undeniable Nexus*. (Declaration by Mary Robinson, OHCHR, at the Special Session of the United Nations General Assembly on the Implementation of the Results of the World Summit on Social Development, Geneva, 26th June 2000). Citováno in: Sandoval Terán, A., *Desarrollo social y desarrollo sostenible con perspectiva de derechos humanos. De cómo otro mundo es posible ahora y cómo puede seguir siéndolo después. FUTUROS 1*, 2003, No. 1, *Desarrollo sostenible: visión holística de la realidad*, s. 1–4. Dostupné na: http://www.revistafuturos.info/futuro_1/arely1.htm.

ji, v němž mohou být plně uskutečněna všechna lidská práva a základní svobody, přispívat k tomuto rozvoji a využívat jej“.⁵ Souhlasíme také s Rozvojovým programem OSN (UNDP) a jím vydanou Zprávou o lidském rozvoji 2000, že „lidský rozvoj, pokud je spojen s pohledem z hlediska lidských práv, může poukázat na povinnost jiných členů společnosti zkvalitňovat lidský rozvoj tím či jiným způsobem“. Lidský rozvoj pomáhá rozšířit pojmovou sféru lidských práv a umožňuje hodnocení politik, které je ovlivňují.

Výchozím bodem v propojení rozvoje a lidských práv musí být konstatování, že práva jsou jednotný celek. Dobře to ilustruje myšlenka vektoru použitá nezávislým expertem na právo na rozvoj ve 4. zprávě OSN (2002): „...právo na rozvoj zahrnuje stoupající úroveň vektoru lidských práv tvořeného různými složkami představujícími navzájem závislá hospodářská, sociální, kulturní, občanská a politická práva.“ Z tohoto pojetí vyplývá, že k rozvoji dochází pouze tehdy, jestliže nedochází k regresi u dalších lidských práv, které jako celek tvoří vektor, tj. „...požadavek praktického uskutečňování práva na rozvoj znamená, že se musí prosazovat nebo posilovat aspoň některá z dalších lidských práv, ať jsou to práva občanská, politická, hospodářská, sociální nebo kulturní, přičemž se žádná práva neoslabují ani neporušují“.⁶

Rozvoj pojmáme jako lidské právo nejen co do *výsledků*, kterých je dosaženo ve zlepšování životních podmínek, ale také co do *způsobu*, jakým jsou tyto výsledky

⁵ *Deklarace o právu na rozvoj*. Rezoluce 41/128 Valného shromáždění OSN, 4. prosince 1986. Článek 1, odstavec 1. Dostupné např. na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>.

⁶ Sengupta, A., *Fourth Report of the Independent Expert on the Right to Development*. E/CN.4/2002/WG.18/2, 20th December 2002, odstavec 3. Dostupné na: [http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/0469e91a8428bdeec1256bdf004f325e/\\$FILE/G0211297.pdf](http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/0469e91a8428bdeec1256bdf004f325e/$FILE/G0211297.pdf).

dosahovány. To znamená, že nezáleží jen na cílech, ale také na prostředcích používaných v rozvojových politikách, programech a projektech, které by měly odpovídat principům lidských práv a standardům zajišťujícím, že všichni lidé budou opravdu žít ve slušných životních podmínkách a využívat je. Je velmi důležité zdůrazňovat tento bod, protože mnoho zemí prosazuje rozvojové megaprojekty, jež údajně mají zmírnit chudobu ve venkovských komunitách a velmi marginalizovaných oblastech, ale ve skutečnosti jsou prováděny bez jakéhokoli ohledu na lidská práva. Celkové důsledky jsou pak neblahé a škodlivé, protože vlády přehlížejí např. právo na informace, na vlastní vyjádření k věci a účast, právo svobodné volby dotčených lidí, právo na čisté a chráněné životní prostředí, adekvátní stravu a bydlení, na spravedlivé pracovní podmínky atd.

Souvislosti mezi sociálním rozvojem a lidskými právy jsou ještě zřejmější, když přijde na problém chudoby. Podle UNDP chudoba neznamená pouze „příjmovou chudobu“, ale také „chudobu, jež odpírání možnosti a příležitosti k vedení snesitelného života“.⁷ Odpírání „možností a příležitostí“ lidem je tedy přímo spojeno s tím, že se jim neposkytuje dostatečný přístup k uplatňování lidských práv, ať jsou to práva občanská, politická, hospodářská, sociální, kulturní nebo ekologická.

V Equipo Pueblo definujeme hospodářská, sociální, kulturní a ekologická práva jako „ta lidská práva, která umožňují jednotlivci a jeho rodině těšit se přiměřené úrovni života“.⁸ Tato přiměřená úroveň zahrnuje „trvalé

⁷ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1997*.

⁸ Sandoval Terán, A., *Los derechos económicos, sociales y culturales. Una revisión de contenido esencial y de las obligaciones del Estado*. Mexico, Equipo Pueblo/ALOP 2001, s. 15. Výraz „přiměřená“ zahrnuje respektování aspektů kulturní, geografické a ekologické diversity atd.

zlepšování podmínek existence⁹ a je zakotvena v článku 25 Všeobecné deklarace lidských práv:

Každý má právo na takovou životní úroveň, která by byla s to zajistit jeho zdraví a blahobyt i zdraví a blahobyt jeho rodiny, počítajíc v to zejména výživu, šatstvo, byt a lékařskou péči, jakož i nezbytná sociální opatření; má právo na zabezpečení v nezaměstnanosti, v nemoci, při nezpůsobilosti k práci, při ovdovění, ve stáří nebo v ostatních případech ztráty výdělečných možností, nastalé v důsledku okolností nezávislých na jeho vůli.¹⁰

Existují různé definice chudoby. Společně se sítí Social Watch souhlasíme s *mnohorozměrným* přístupem Mezinárodní charty lidských práv,¹¹ podle níž lze chudobu definovat jakožto „stav člověka charakterizovaný trvalou nebo chronickou deprivací týkající se zdrojů, schopností, možností volby, bezpečí a moci, jež jsou nutné pro to, aby se člověk mohl těšit slušné životní úrovně a ostatním občanským, kulturním, hospodářským, politickým a sociálním právům.“¹² To je přístup, který přijal Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kul-

⁹ *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech* (ICESCR), článek 11, c.d.

¹⁰ Hospodářská, sociální, kulturní a ekologická práva mají přímou souvislost se základními podmínkami pro uspokojování našich základních potřeb. Potřeby nelze zaměňovat s právy, ale mezi oběma je přímý vztah.

¹¹ *Mezinárodní charta lidských práv je tvořena Všeobecnou deklarací lidských práv, Mezinárodním paktem o občanských a politických právech a jeho doprovodnými protokoly a Mezinárodním paktem o hospodářských, sociálních a kulturních právech* (ICESCR).

¹² Viz UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (UNCESCR). Prohlášení *Poverty and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, odstavec 8. Přijato na 25. zasedání výboru, 2001. E/C.12/2001/10, 10th May 2001.

Dostupné na: <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/518e88bfb89822c9c1256a4e004df048?Opendocument>.

turní práva ve svém Prohlášení o chudobě a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (ICESCR), přijatým na 25. zasedání v květnu 2001. Výbor uznává, že neexistuje všeobecně akceptovaná definice chudoby, ale ve světle mnohaletých zkušeností a po prozkoumání mnoha zpráv zemí, jež přijaly ICESCR, výbor prohlašuje, že „chudoba představuje popření lidských práv“.¹³

Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva konstatoval, že ačkoli se v ICESCR výraz „chudoba“ výslovně nepoužívá, chudoba byla vždy jedním z hlavních předmětů jeho zájmu. Výbor také prohlásil, že práva na práci, přiměřenou úroveň života, bydlení, potravu, zdravotní péči a vzdělání, jež jsou jádrem Paktu, mají přímou a bezprostřední souvislost se snižováním chudoby.

Uvedme některé z nejdůležitějších úvah o chudobě a lidských právech v prohlášení Výboru ESCR:

- Společným prvkem zkušeností chudých lidí je, že nemají moc, ale lidská práva udělují moc jednotlivcům a komunitám; a ačkoli nejsou všelékem, mohou napomáhat rovnějšímu rozdělení a výkonu moci uvnitř společností a mezi nimi navzájem. Zejména zmocňování žen je podstatnou podmínkou odstraňování globální chudoby.¹⁴
- Občanská, politická, sociální a kulturní práva společně s právem na rozvoj poskytují rámec norem nebo pravidel, v němž lze formulovat detailní programy odstraňování chudoby na globální, národní nebo komunitní úrovni. To zajistí, aby se věnovala patřičná pozornost základním prvkům strategie boje proti chudobě, jako je nediskriminace, rovnost, participace lidí a povinnost skládat účty. Pokud jsou politiky boje pro-

¹³ Tamtéž, odstavec 1.

¹⁴ Tamtéž, odstavce 5 a 6.

ti chudobě založeny na mezinárodně uznávaných lidských právech, budou účinnější, udržitelnější, spravedlivější a srozumitelnější těm, kdo žijí v chudobě, a zahrnou jich větší počet.¹⁵

- Minimální nebo podstatné závazky ve věci lidských práv, jež jsou formulovány v ICESCR, musí sehrát zásadní roli v národních a mezinárodních politikách včetně strategií boje s chudobou. Tyto závazky jako celek určují minimální úroveň, kterou musí respektovat všechny veřejné politiky. Pokud jakákoli strategie boje proti chudobě, ať národní nebo mezinárodní, neodráží tuto minimální úroveň, nebude odpovídat právně zakotveným závazkům členského státu.¹⁶
- ICESCR může zmocňovat lidi žijící v chudobě tím způsobem, že vede k uznání jejich práv a ukládá státu právní povinnosti. Práva a povinnosti vyžadují systém skládání účtů, který je dostupný, transparentní a účinný. Bez tohoto systému jsou pouhou fasádou. Přístup k chudobě z hlediska lidských práv zdůrazňuje povinnosti a požaduje, aby všichni účastníci nesoucí odpovědnost, včetně států a mezinárodních organizací, skládali účty ze svého jednání na základě mezinárodních zákonů o lidských právech.¹⁷

Výbor ESCR ve své Všeobecné poznámce č. 3 týkající se povahy povinností účastnických států „...je toho názoru, že je povinností každého účastnického státu plnit minimální jádro povinností zajišťujících přinejmenším uspokojování minimálních základních úrovní každého z těchto práv. Tak například účastnický stát, v němž se jakémukoli významnému počtu jednotlivců nedostává základní výživa, základní primární zdravotní péče, nezbytné přístřeší a bydlení nebo nejzákladnější formy

¹⁵ Tamtéž, odstavec 9.

¹⁶ Tamtéž, odstavec 17.

¹⁷ Tamtéž, odstavec 14.

vzdělání, zjevně neplní své povinnosti plynoucí z Paktu.¹⁸

Lidé žijící v chudobě fakticky trpí porušováním svých hospodářských, sociálních, kulturních, občanských a politických práv, takže základním předpokladem odstranění chudoby je, aby byla tato práva respektována, chráněna, podporována a uspokojována.¹⁹ Je proto důležité analyzovat, co státy dělají a co nedělají, aby bylo možné posuzovat přijímaná opatření podle toho, jak napomáhají nebo zabraňují pokroku v plném prosazování těchto práv. Takovými opatřeními mohou být například státní politiky, jež diskriminují určité skupiny obyvatel, pokud jde o přístup k určitým službám, nebo jim tento přístup zcela odpírají, např. u zdravotnických služeb v oblasti sexuologie a reprodukční medicíny, nebo u potravinových a ubytovacích programů, jež jsou kulturně nevhodné. Sem patří také regresivní zákony nebo rozpočtové kvóty, jež mají negativní dopad na systém sociální ochrany, nevyužívání všech dostupných zdrojů (včetně pomoci prostřednictvím mezinárodní spolupráce) k uspokojení prioritních potřeb obyvatelstva jako celku a zejména jeho nejchudších vrstev, a také neschopnost zajišťovat přiměřené řízení a kontrolu nestátních aktérů, jako jsou národní nebo transnacionální korporace, jež nerespektují práva pracujících nebo poškozují životní prostředí.

¹⁸ Viz UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (UNCESCR), *General Comment No. 3, The Nature of States Parties Obligations*. 1990, Article 10. Dostupné na <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>.

¹⁹ *Maastrichtské směrnice o porušování hospodářských, sociálních a kulturních práv (Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights)* (1997) poukazují na to, že zmíněné porušování lze připisovat absenci vůle, a nikoli nedostatečné způsobilosti státu plnit své závazky podle ICESCR.

Je důležité si uvědomit, že přijetí přístupu k chudobě z hlediska lidských práv rozšiřuje pohled na množství příčin chudoby a jejích projevů. Chudoba má mnoho příčin a stejně tak mnoho rozměrů. I když je rozhodujícím faktorem nedostatečný příjem, není to faktor jediný, takže není realistické měřit rozsah chudoby pouze podle příjmu. Lidem je například velmi často znemožněn přístup k zaměstnání, lékařským službám, vzdělání nebo k dalším základním podmínkám umožňujícím slušný život v důsledku diskriminace založené na genderu, věku, etnickém původu nebo jiných kritériích.

Výbor ESCR si je vědom skutečnosti, že odstranění chudoby v rozvojových zemích naráží na určité strukturální překážky, a snaží se řadou způsobů, jako je zkoumání vládních zpráv a vydávání Všeobecných poznámek, pomáhat rozvojovým zemím při určování opatření, jež je možné a nutné přijímat k odstranění těchto překážek. Některé strukturální překážky moderního světa jsou ovšem mimo jeho dosah. Výbor je přesvědčen, že je naprosto nutné a naléhavé přijmout opatření k odstranění globálních strukturálních překážek, jako je nesnesitelná vnější zadluženost, stále širší trhlina mezi bohatými a chudými a neexistence spravedlivého systému mezinárodního obchodu, investování a financí. Pokud se tak nestane, mají strategie boje proti chudobě přijímané některými zeměmi velmi malou naději na úspěch.²⁰

Je dobře známo, že stabilizační programy Mezinárodního měnového fondu a opatření Světové banky z titulu strukturálního přizpůsobování ovlivňují sociální politiku tak, že jistým způsobem vyvažují negativní dopady strukturálních reforem v ekonomikách dotčených zemí.

²⁰ Viz UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (UNCESCR). Prohlášení *Poverty and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, odstavec 21, c.d.

V první generaci spočívalo strukturální přizpůsobování hlavně v liberalizaci obchodu a investic a privatizaci řady veřejných podniků, a to za cenu porušování hospodářských, sociálních a kulturních práv rozsáhlých skupin obyvatelstva dotyčných zemí. Realizace těchto politik vyvolala řadu sociálních problémů, jako je růst nezaměstnanosti, potenciální ztráty dalších pracovních míst, prohlubování krize venkovských oblastí a růst chudoby ve městech i na venkově, jež ve vyšší míře dopadá na ženy. Světová banka hodnotila toto panorama devastace jako „nutné zlo“ a v 90. letech se začaly zavádět přizpůsobovací politiky druhé generace souběžně s už probíhajícími ekonomickými reformami. V této dekádě začaly např. v Mexiku jít půjčky víc do oblastí, jako je zdravotní péče a odstraňování chudoby.²¹

Tvrdí se, že politiky Světové banky a Meziamerické banky pro rozvoj (IDB) berou ohled na lidská práva, jež jsou neustále uváděna mezi cíli těchto politik. Ovšem lidská práva představují jen část deklarovaných cílů multilaterálních bank a nejsou základem nebo reálným cílem jejich politik a programů, jež jsou fakticky zaměřeny na posilování lidského kapitálu. Podle odborníků investování pouze do lidského kapitálu (tj. do některých schopností lidí, což prosazuje Světová banka a IDB) je z hlediska boje proti chudobě neúplnou strategií: „Tato dvě kritéria se navzájem doplňují, a protože jde o dvě strany téže mince, je třeba je prosazovat společně.“²²

Bez radikální změny politicko-ekonomického přístupu nemohou vzniknout skutečně účinné sociální politi-

²¹ Sandoval Terán, A., Pobreza y sociedad civil: el caso de México. In: *Pobreza y sociedad civil. Análisis y desafíos desde la perspectiva de la sociedad civil en Centro América y México*. El Salvador, Asociación Intersectorial para el Desarrollo Económico y el Progreso 2004, s. 108–129. (Vydala regionální síť Social Watch.)

²² Tamtéž.

ky nebo strategie boje proti chudobě. Jsme přesvědčeni, že pokud se takové strategie zaměřují jen na extrémní chudobu a nejsou podporovány univerzálnějšími opatřeními, nejsou slučitelné s principy ICESCR ani se závazky, které přijaly účastnické státy. I když výbor zdůraznil, že je nutno věnovat zvláštní pozornost *znevýhodněným a marginalizovaným jednotlivcům a skupinám*, neznamená to, že by politiky včetně konkrétních opatření států měly být zaměřeny jen na některé sektory obyvatelstva, protože všichni lidé mají hospodářská, sociální, kulturní a ekologická práva, jež je nutno postupně prosazovat v rámci celé společnosti. Mnohé vlády bohužel ztotožnily sociální politiku s politikou boje proti krajní chudobě a podle všeho také zapomněly, že problém chudoby nelze vyřešit pouze pomocí sociálních programů, ale že vyžaduje vhodnou ekonomickou politiku zahrnující respekt k lidským právům.

Abychom shrnuli, zapotřebí jsou ucelené veřejné politiky podporované sociálními a ekonomickými programy takovým způsobem, aby byly od samého začátku svého koncipování založeny na hledisku lidských práv. V hospodářsky globalizovaném moderním světě upřednostňují státy zájmy transnacionálních korporací, což má negativní dopad na vytyčování cílů sociálního rozvoje a závazky vlád k respektování, ochraně a prosazování lidských práv. Je proto životně důležité, aby společnost požadovala na své vládě striktní dodržování zákonů o lidských právech při přijímání hospodářských rozhodnutí a při jakýchkoli mezinárodních obchodních nebo finančních jednáních, v souladu s přednostním postavením, jež mají lidská práva v Chartě OSN (články 1 a 2), a to i v situacích, kdy povinnosti vyplývající pro členské státy OSN z Charty jsou v konfliktu se závazky přijatými z titulu jakékoli jiné mezinárodní dohody (článek 103).

Úvahy o chudobě z hlediska lidských práv

Mariana Cabrera

Social Watch

Vykořenění chudoby je nejnaléhavějším a nejdůležitějším závazkem obsaženým v rozvojové agendě. Vlády, nevládní organizace a zejména aktéři občanské společnosti vyjádřili svůj postoj k tomuto závazku mezinárodními iniciativami, jako byl Světový summit o sociálním rozvoji roku 1995 a Deklarace milénia z roku 2000, a také v širokých diskusích a úvahách o tom, co je to chudoba a jak ji lze měřit.

Díky pracím Amartya Sena se začalo na chudobu nahlížet jako na neexistenci nebo nedostatek jistých základních ‚schopností‘ s jistým pořadím priorit. Toto pořadí se může v různých komunitách poněkud lišit, ale je zde společné jádro vyjádřené jako svoboda od hladu, nemoci a negramotnosti, k čemuž přistupují další prvky podstatné pro slušný život.

Takový pohled umožňuje pojetí chudoby v pojmovém rámci lidských práv: „...chudobu lze definovat ekvivalentně buď jako selhání základních svobod – z hlediska schopností (capabilities), nebo jako nenaplnění práva na tyto svobody – z hlediska lidských práv.“¹

Metodologický přístup, jenž vychází z tohoto multidimensionálního zaměření, používá soubor ukazatelů,

¹ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Human Rights and Poverty Reduction. A Conceptual Framework*. C.d.

jež zjišťují chudobu podle nedostatečnosti základních schopností, neuspokojování základních práv.

V mnoha případech se při teoretických přístupech i pro potřeby praktických akcí sestavují soubory ukazatelů na základě postupných cílů konkrétních politik. Tak se například před zahájením praktických opatření ke snížení chudoby nejdřív určí cílová populace a ukazatele se konstruují tak, aby monitorovaly dopad těchto politik na danou specifickou populaci.

Pokud se ale přijme přístup z hlediska lidských práv, východisko je odlišné. Jestliže jsou lidé nahlíženi jako nositelé práv a pro plný výkon každého z těchto práv je nutné dosažení určité minimální úrovně, situace chudoby se musí identifikovat podle toho, zda jsou porušována příslušná práva, a to nejen z hlediska cílových populací určitých politik. V souladu s tím budou nevhodnější takové ukazatele, které identifikují ty sektory populace, jež nejsou schopny uplatňovat svá základní práva, a také poskytují vhled do procesů, které brání nebo naopak napomáhají uplatňování těchto práv.

Tento přístup navíc znamená, že politiky omezování chudoby musí být zaměřeny tak, aby umožňovaly všem členům společnosti plně využívat uvedená práva. Důležitým aspektem přitom je, že lidé mají být zmocňováni k tomu, aby se sami podíleli na společenských záležitostech jako aktivní občané.

Konstruování ukazatelů týkajících se hospodářských, sociálních a kulturních práv

Všechny úvahy o nových měřicích systémech odpovídajících hledisku lidských práv se shodují v tom, že zásadní je měřit stupeň respektování a plnění práv. Všechny se shodují také v tom, že je obtížné zkonstruovat vhodné a holistické systémy ukazatelů, které by to dokázaly.

Při jejich hledání je důležité zaměřovat se na reálné situace a zkoumat je z hlediska hospodářských, sociálních a kulturních práv (ESCR). S důležitým příspěvkem v tomto směru přišla Equipo Pueblo,² organizace zabývající se konstruováním nástrojů k monitorování těchto práv. Equipo Pueblo zdůrazňuje nutnost následujících zásad:³

- *Pochopit význam a smysl klauzule o postupné realizaci obsažené v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (ICESCR).* Stát je povinen vykazovat kvantitativní a kvalitativní pokroky, tj. je povinen jednat co nejrychleji a neodkládat své úsilí na pozdější dobu. Tato klauzule také obsahuje implicitní závazek nepřijímat regresivní opatření.
- *Porozumět obecným a specifickým závazkům státu.* Stát má obecnou povinnost respektovat, chránit a naplňovat lidská práva, ale má také specifické povinnosti přijímat sám i v mezinárodní spolupráci a s maximálním využitím dostupných zdrojů taková opatření (legislativní, ekonomická, technická atd.), jež zaručí, aby obyvatelé mohli využívat svá lidská práva bez jakékoli diskriminace.

² DECA Equipo Pueblo, A.C. je mexická sociální síť pracující pro demokratickou přeměnu země, která podporuje dialog a vypracovává návrhy k hlavním otázkám sociálního a hospodářského rozvoje, spravedlnosti a občanství na místní, národní, regionální a mezinárodní úrovni. Je opěrným bodem mezinárodní sítě Social Watch v Mexiku. Viz <http://www.equipopueblo.org.mx>.

³ Následující přehled vychází ze Sandoval Terán, A., *Progresividad y creación de indicadores para medir el cumplimiento de los DESC in México*. In: *Los derechos económicos, sociales y culturales. Memorias del seminario internacional sobre derechos económicos, sociales y culturales*. México, Secretaria de Relaciones Exteriores, Programa de Cooperación sobre Derechos Humanos, México-Comisión Europea 2005, s. 463–472. Dostupné též na: <http://www.bibliojuridica.org/libros/5/2469/28.pdf>.

- *Znát problematiku minimálního podstatného obsahu a minimální úroveň těchto práv.* Minimální podstatný obsah je základním jádrem každého práva a nesmí být porušován. Je kvalitativní a univerzálně platný, pomáhá definovat reálný význam práva. Přístup na základě minimální úrovně je zaměřen na praktické, konkrétní aspekty používané při formulování politických směrnic a při určování kvantitativních vztažných bodů, cílů nebo standardů v každé zemi.
- *Zvládat problematiku významu a obsahu každého práva.* Tato práva jsou definována a jejich obsah je objasněn ve Všeobecných poznámkách Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva⁴, kde jsou také uvedeny podrobnosti o povinnostech států, pokyny týkající se typu opatření, které je třeba přijmout, a ustanovení umožňující rozhodnout, zda je porušováno konkrétní právo.
- *Rozumět okolnostem, za nichž je možné hovořit o porušování ESCR.* Maastrichtské směrnice⁵ obsahují typologii porušování ESCR pro každou ze všeobecných povinností, což pomáhá při zjišťování aktérů (státních i nestátních) odpovědných za porušování a také určitých možností, jak na porušování reagovat.

⁴ Všeobecné poznámky vydávané institucemi Dohody o lidských právech jsou interpretace obsahu práv zakotvených v mezinárodních instrumentech lidských práv, jež umožňují stanovit opatření pro jejich přiměřenou realizaci.

⁵ *Maastrichtské směrnice o porušování hospodářských, sociálních a kulturních práv (Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Right)* (1997) určují, která porušení jsou způsobena neexistencí vůle státu, a nikoli jeho nezpůsobilostí plnit své povinnosti.

Posuzování chudoby při přístupu z hlediska lidských práv

Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva vypracoval pojmový rámec, v němž se navrhuje dva prvky, podle nichž lze určit, zda nenaplňování lidských práv může být považováno za chudobu:

- Příslušná lidská práva musí odpovídat schopnostem, jež jsou ve společnosti považovány za základní.
- Kauzální řetězec, jenž vede k selhání při naplňování lidských práv, musí obsahovat deficit v zajišťování ekonomických zdrojů.⁶

Tyto zřetele vedou k některým důležitým závěrům pro hledání vhodných ukazatelů ke stanovení chudoby z hlediska lidských práv:

- *Je nutné rozlišovat mezi prvky, které zakládají chudobu, a těmi, které sice chudobu nezakládají, ale musí být zahrnuty do analýzy strategií k omezování chudoby.* „Princip nedělitelnosti lidských práv nevyžaduje, aby byla chudoba definována ve vztahu ke všem právům vyhlášeným v Mezinárodní listině lidských práv, vyžaduje ale souhrnnou strategii řešení chudoby... Ačkoliv lze chudobu definovat odkazem na omezený počet lidských práv – jež se budou od jedné společnosti k druhé měnit, i když empirické důkazy naznačují, že některá práva budou společná všem – účinná strategie proti chudobě se bude určitě muset zabývat mnohem širším rejstříkem lidských práv. Důvodem je, že lidská práva mohou být pro chudobu relevantní mnoha způsoby.“⁷

⁶ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Human Rights and Poverty Reduction. A Conceptual Framework*, c.d.

⁷ Tamtéž.

- *Definice obsahu a minimálních úrovní příslušných práv.* Je nutné diskutovat obsah a minimální úrovně práv, jež jsou použity k definování chudoby, a dosáhnout v této věci konsensu. To znamená specifikovat podmínky života, jež lze považovat za porušení základních lidských práv.
- *Určit povinnosti příslušných aktérů.* Můžeme rozlišovat mezi funkcemi respektování, ochrany a naplňování, jež mají různí aktéři ve vztahu ke každému základnímu právu. To znamená, že můžeme určit, kdo má povinnosti a jaké povinnosti to jsou, což umožňuje definovat vhodné ukazatele.
- *Rozlišovat mezi institucionální a právní logikou a sociální realitou.* Jedním z problémů při konstruování ukazatelů z hlediska lidských práv je okolnost, že je třeba rozlišovat různé roviny uplatňování práva. Pro právo na život existují početné nutné podmínky – legální, institucionální, sociálně demografické a sociálně kulturní. Ty také působí na různých rovinách (jednotlivec, rodina, místo, stát atd.). To znamená, že práva se týkají různých sfér a že jsou zapotřebí ukazatele pro každou z nich.⁸
- *Určit možné typy diskriminace.* Ukazatele by měly být schopny určovat skupiny, kterým se více než ostatním členům společnosti individuálně nebo kolektivně zabraňuje v plném uplatňování základních práv působením hospodářských i jiných faktorů. Jde tedy o faktory, jež vyvolávají diskriminaci v uplatňování těchto práv.

⁸ Morales, H. et al., Orientaciones metodológicas para la construcción de indicadores, una propuesta para la medición del cumplimiento de los derechos de las y los jóvenes. In: *Los derechos económicos, sociales y culturales. Memorias del seminario sobre derechos económicos, sociales y culturales*, c.d., s. 473–492. Dostupné též na na: <http://www.bibliojuridica.org/libros/5/2469/29.pdf>.

Přístup sítě Social Watch

Social Watch analyzuje výkony zemí v souboru základních oblastí sociálního rozvoje, jež odrážejí mezinárodní závazky přijaté jejich vládami. Analýza těchto různých dimenzí umožňuje vícerozměrový přístup k problému chudoby se zaměřením na lidská práva. Přístupy založené na sociálním rozvoji a lidských právech pokrývají základní aspekty toho, co lidé potřebují ke slušnému životu (výživu, zdravotní péči, vzdělání, bydlení, přístup k vodě atd.), takže lze říci, že tyto mezinárodní dohody představují sérii etických hodnot nebo principů, jež definovala společnost jako životně důležité pro důstojný život člověka.

Ve výročních zprávách Social Watch jsou tyto různé oblasti prezentovány v tematických tabulkách s použitím základních ukazatelů, jež lze mezinárodně srovnávat. Každá tabulka má záhlaví uvádějící cíle sociálního rozvoje a ESCR, jež se týkají příslušné oblasti. Tyto dvojí nástroje umožňují provádění doplňujících analýz sociálního vývoje z hlediska lidských práv.

První skupina nástrojů umožňuje spojit každý mezinárodní sociální závazek s příslušným článkem konkrétního mezinárodního instrumentu lidských práv. To, co vlastně zahrnuje splnění rozvojových cílů, je tak jasně vyjádřeno ve formě právního závazku, protože oba instrumenty byly ratifikovány většinou zemí světa. Toto propojení umožňuje ukázat, že závazky přijaté na konferencích OSN mají právní sílu jdoucí za hranice pouhé politické vůle jakékoli jednotlivé vlády. Z toho vyplývá, že potravinová bezpečnost, všeobecný přístup ke vzdělání, lepší zdravotní služby, přístup k reprodukčním zdravotním službám, přístup k informacím, čisté životní prostředí, bydlení a genderová rovnost jsou vesměs práva, jež mají lidé z toho titulu, že jsou lidskými bytostmi. Protože tomu tak je, tato práva nelze „udě-

lovat a odebírat“; musí být bezprostředně zajišťována a chráněna.

Jako příklad vezměme oblast vzdělání a zkoumejme, které články mezinárodních dokumentů o lidských právech se zabývají právem na vzdělání, a současně přezkoumejme související základní závazky sociálního rozvoje.⁹

<p>„Každý má právo na vzdělání. Vzdělání nechť je bezplatné... Vzdělání má směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a k posílení úcty k lidským právům a základním svobodám. Má napomáhat k vzájemnému porozumění [a] snášenlivosti...“ <i>Všeobecná deklarace lidských práv, článek 26, 1948.</i></p>	<p>„Zajistit, aby [do roku 2015] děti, chlapci stejně jako dívky, mohly všude získat úplné základní vzdělání a aby dívky a chlapci měli rovný přístup ke všem úrovním vzdělání.“ <i>Deklarace milénia, odstavec 19, 2000.</i></p>
<p>LIDSKÁ PRÁVA Právo na všeobecné vzdělání je zakotveno v následujících dokumentech: Všeobecná deklarace lidských práv (1948): Čl. 26 Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (1965): Čl. 5 Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966): Čl. 13 a 14 Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (1979): Čl. 5, 10 a 14 Úmluva o právech dítěte (1989): Čl. 28 a 29</p>	<p>MEZINÁRODNÍ ZÁVAZKY Vzdělání se týkají následující: Rozvojové cíle milénia – Cíl 2 Světový summit pro sociální rozvoj – Závazek 1 Čtvrtá světová konference o ženách: Pekingská akční platforma – Kritické problémové oblasti</p>

⁹ To neznamená, že se neberou v úvahu závazky přijaté na konferencích specializovaných organizací OSN, jako je UNESCO, Světová zdravotnická organizace atd.

Druhou skupinu nástrojů ve zprávách Social Watch představují kvantitativní ukazatele pro každou z tematických tabulek. Vzhledem ke Článku 2 ICESCR¹⁰ lze tyto rozvojové statistiky používat jako nástroje k hodnocení současné situace hospodářských, sociálních a kulturních práv i pokroků v jejich naplňování. Různé formulace obsažené ve zmíněném článku ICESCR dokládají vhodnost těchto ukazatelů pro monitorování. Dokládají také celkovou užitečnost práce, kterou vykonává Social Watch.

Požadavek pokroku a především nepřipustnost regrese znamená pro vlády určité závazky. Ty lze nejlépe vyhodnocovat pomocí ukazatelů. Časový průběh konkrétních plánů a procesů realizovaných vládami, jež mají postupně zajistit plné využívání práv, lze monitorovat pomocí ukazatelů odrážejících výsledky těchto iniciativ.

Tabulky Social Watch ukazují současnou situaci země, pokud jde o klíčové aspekty příslušných práv, a také udávají, zda došlo v každé oblasti k pokroku, nebo regresi¹¹ z hlediska kvality života lidí. Používá se řada základních ukazatelů (přístup ke vzdělání, pokrytí

¹⁰ ICESCR, Článek 2: „Každý účastnický stát tohoto Paktu se zavazuje, že přijme individuálně i prostřednictvím mezinárodní pomoci a spolupráce kroky, zejména hospodářské a technické, a to s maximálním využitím zdrojů, jež má k dispozici, s cílem postupně dosáhnout plné uskutečnění práv uznaných v tomto Paktu všemi vhodnými prostředky, zejména pak přijímáním legislativních opatření. Státy účastníci se tohoto Paktu se zavazují, že zaručí, aby práva vyhlášená v tomto Paktu byla uplatňována bez jakékoli diskriminace, pokud jde o rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politické nebo jiné názory, národní nebo sociální původ, majetek, rod nebo jiný status.“ (*Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech*, c.d.)

¹¹ Pokrok a regrese se v tabulkách hodnotí ve stejně nazvaném sloupci podle pětistupňové škály se stupni významný pokrok, mírný pokrok, stagnace, mírná regrese a významná regrese.

zdravotními službami, přístup k pitné vodě, účast žen na přijímání rozhodnutí atd.).¹²

Jestliže se ukáže, že určitá země zaznamenala regresi v některé z oblastí, v níž se zavázala k dosažení mezinárodních cílů rozvoje, je zřejmé, že tato země neplní svou povinnost dosáhnout pokroku v uspokojování konkrétního práva. Uvedené ukazatele samy o sobě nedokládají porušování práv a je nutné je doplnit dalšími hodnoceními, jež postihují skutečný konkrétní proces související s daným případem. Regrese v některém z ukazatelů Social Watch ovšem upozorňuje na fakt, že k takovým porušením může docházet.

V případech práva na vzdělání zachycují ukazatele, které používá Social Watch, některé základní body související s tímto právem. Ukazatel „podíl zapsaných do základní školy“ odráží výsledky akcí k dosažení všeobecného přístupu k základnímu vzdělání. Nicméně přístup sám o sobě nezaručuje naplnění práva na vzdělání. Další součástí monitorování musí být přinejmenším posouzení toho, zda děti dokázaly absolvovat celé vzdělání prvního stupně. K tomu slouží ukazatel „děti, jež absolvovaly 5. třídu“, hodnotící míru, v jaké veřejná opatření umožňují mladším občanům efektivně využívat své právo na vzdělání v tom smyslu, že zůstanou v systému minimálně po celý cyklus základního vzdělání. Konečně „míra gramotnosti“ mladých lidí ve věku 15 až 24 let ukazuje výsledky novějších kroků přijatých na podporu vzdělání. Nicméně i zde jde pouze o zcela základní ukazatel, protože ani označení jednotlivce jako „gramotného“ nezaručuje, že je plně schopen využívat své právo na vzdělání.

¹² Za základ byly přijaty dostupné hodnoty nejbližší roku 1990 (s výjimkou případů, kdy byly pro všechny země k dispozici novější hodnoty) a tento základ byl porovnán s nejnovějšími údaji, jež byly k dispozici pro každou zemi.

Druhý základní bod, jenž vyplývá z ICESCR obecně a Článku 2 zvláště, souvisí s povinností vlád zaručit, aby práva využívali všichni členové společnosti bez jakékoli diskriminace. Vlády přijaly nejen ICESCR, ale také Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW) a Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace.

V otázce genderové diskriminace Social Watch systematicky sleduje situaci v každé zemi pomocí tematických tabulek genderové rovnosti, jež zaznamenávají tři její rozměry (vzdělání, ekonomickou aktivitu a zmocňování), a z nich pak odvozuje index genderové rovnosti.

Třetím bodem v Článku 2 je povinnost vlád věnovat maximum dostupných prostředků na zajištění toho, aby lidé mohli uplatňovat svá práva. K tomuto bodu Social Watch sestavila tematickou tabulku veřejných výdajů, která ukazuje vývoj veřejných výdajů na zdravotní péči a vzdělání jako procento HDP.

Rozsah a omezení ukazatelů Social Watch

Tabulky, jež předkládá Social Watch, popisují situaci ESCR pomocí ukazatelů umožňujících srovnávání zemí. Organizace občanské společnosti je mohou využít jako nástroj při lobbování ve svých vlastních zemích, jejichž poměry lze nahlížet v mezinárodních souvislostech, a také při informování mezinárodního společenství o pokrocích dosažených v různých relevantních oblastech.

Ovšem požadavek, aby tento nástroj umožňoval mezinárodní srovnávání, klade určitá omezení na typ ukazatelů, které do něj mohou být zahrnuty, a vylučuje použití komplexnějších informací o každém z analyzovaných rozměrů, a to nejen pokud jde o ukazatele sociálního rozvoje, ale také o sféru lidských práv.

Každá země nabízí mnohem širší rejstřík konkrétních ukazatelů, kterými lze měřit její výkonnost. Například v oblasti vzdělání je dnes pro mnoho zemí základním problémem umožnit přístup k základnímu vzdělání a udržet děti v systému po celý cyklus základní školy. Existují ovšem země, v nichž už tento aspekt není největší překážkou uplatňování práva na vzdělání a nyní je problémem nutnost začlenit do systému specifické vzdělávací obsahy a praktiky zaručující kvalitní vzdělání všem studujícím. K tomu je třeba vzít v úvahu další ukazatele postihující vývoj z hlediska kvality vzdělání, a nikoli jen přístupu k němu. V každém případě pro monitorování případných recesí je nutné dál používat ukazatele zachycující přístup do systému a setrvávání v něm.

Dále mohou v každé zemi existovat ukazatele lépe sledující nerovnosti, jež se často projevují v diskriminaci v uskutečňování práv. Ani tyto ukazatele se vždy nemusí hodit k mezinárodnímu srovnávání, což omezuje možnosti monitorování různých příčin diskriminace. Když se například analyzují míry dosaženého vzdělání, je nutné zjišťovat, kolik lidí je vylučováno ze systému u konkrétních skupin obyvatelstva, komunit nebo zeměpisných oblastí, což může ukázat, zda dochází k diskriminaci, nebo ne.

Abychom shrnuli, rozvojové ukazatele (jež zachycují modality a míru pokroku rozvojových politik) jsou klíčovými nástroji pro hodnocení situace ESCR v různých zemích. Ukazují, do jaké míry jsou práva legálně vynutitelná a do jaké míry je občané skutečně využívají.

Když přijde na ukazatele umožňující mezinárodní srovnávání velkého počtu zemí, jsou možnosti výběru značně užší. Příčinou jsou zčásti nedostatečné informace pro sestavování příslušných statistik, zčásti také okolnost, že analýza specifických procesů probíhajících v jednotlivých společnostech vyžaduje odpovídající

cí ukazatele, které lze interpretovat v bezprostředních kontextech, v nichž jsou používány.

Konečně se k hodnocení situace lidských práv využívá vedle sociálních ukazatelů celá řada jiných nástrojů umožňujících komplexní analýzu různých legálních, institucionálních, sociodemografických a sociokulturních procesů, k nimž současně dochází v odlišných dimenzích lidských práv.

Práce pokračuje

V tomto článku jsme se zmínili o některých aspektech prosazování přístupu z hlediska lidských práv jako koncepčního a praktického nástroje pro vyhodnocování sociálního rozvoje. Součástí tohoto úkolu je tvorba ukazatelů, což je výzvou pro řadu organizací v mnoha zemích, jež se zabývají konstruováním systémů pro monitorování ESCR.

Tento přístup má zásadní význam pro problém chudoby, protože posouvá celou otázku do roviny uplatňování lidských práv a ukazuje, jak lze tato práva vyžadovat, ať je politická vůle vlád jakákoli. Je ovšem jasné, že pokud se má chudoba monitorovat jako porušování lidských práv, musí být k dispozici holistický systém vhodných ukazatelů zachycujících, do jaké míry dosáhly vlády pokroku. Tento systém musí být schopen ukázat, která porušení jednotlivých lidských práv způsobují chudobu. Také využívání souhrnných ukazatelů může upozorňovat na porušování lidských práv, jež by mohlo vést k chudobě.

Práce sítě Social Watch je pokusem pomoci při budování monitorovacího systému, jenž umožní hodnotit výkony vlád a společností při prosazování lidských práv, a to v řadě rozměrů, které má každé z nich. Myšlenky uvedené v tomto článku odrážejí poznatky dosažené

za deset let, po něž Social Watch sleduje mezinárodní závazky k vykořenění chudoby. Naším úkolem je poskytovat nástroje ukazující, jak daleko dospěly země a mezinárodní společenství v odstraňování mezery mezi závazky a pakty v oblasti lidských práv a reálnou situací v těchto zemích i v celém světě.

Informace shromážděné a vyložené tímto způsobem představují další nástroj, který mohou využívat organizace občanské společnosti k tlaku na své vlády, aby odstraňovaly chudobu a její kořeny. Konečným cílem je dosažení spravedlivého rozdělení bohatství a plné uplatňování lidských práv pro všechny. Politiky a programy zaměřené na dosažení základních cílů rozvoje musí směřovat k plnému využívání lidských práv celou populací.

Skutečnost, že práva lze vyžadovat od vlád, může posloužit k přeformulování boje za sociální rozvoj novým způsobem. Jestliže dokáže občanská společnost založit své lobbvání na zákonných požadavcích, které vláda neplní, bude mít v rukou mocnější nástroj k tlaku ve prospěch cílů sociálního rozvoje a vykořenění chudoby.

Státy mají povinnost poskytovat informace umožňující diagnózu domácí situace ve vztahu ke každému právu, což platí zejména pro případy, kdy může docházet k diskriminaci nebo zvýšené zranitelnosti. Vlády také musí umožňovat co nejširší přístup k těmto informacím a podporovat jejich svobodný oběh a využívání, a také jejich případné kritické přezkoumání.

To, že společnost vlastní informace, a také proces učení, jak informace využívat, by mělo být nedělitelnou součástí budování občanství a nemělo by být omezeno pouze na akademický svět nebo ponecháno pouze těm, kdo přijímají rozhodnutí.

V této souvislosti citujeme jasné vysvětlení role, kterou sehrává tato koncepční a metodologická práce:

Nejde zde pouze o měření za nějakým vědeckým účelem, ale také o zjišťování, do jaké míry nejsou v zemích, komunitách a životech lidí plně uplatňována zákonně stanovená práva. Tento nedostatek je polem politického, kulturního a etického jednání, jež může zrodit vůli a akce potřebné k vyplnění uvedené mezery. Rozpor mezi tím, co se o lidských právech říká, a jaká je skutečná situace, musí být tímto způsobem odstraněn uplatňováním občanských postojů. Sociálně kulturní dynamika moderního světa volá po solidních, spolehlivých a přesných strategiích, které umožní budování mostů dialogu s institucemi a úřady.¹³

¹³ Morales, H. et al., Orientaciones metodológicas para la construcción de indicadores, una propuesta para la medición del cumplimiento de los derechos de las y los jóvenes. In: *Los derechos económicos, sociales y culturales. Memorias del seminario sobre derechos económicos, sociales y culturales*, c.d.

2. Další perspektivy

Úvahy o porovnávání chudoby v různých zemích¹

*Andrea Vigorito*²

Vzhledem k vysoce kontroverzní povaze studií chudoby jsou některé problémy tvorby mezinárodních porovnávacích měřítek totožné s problémy vznikajícími při definování národních prahů chudoby. Světová banka obhájí měřítka založená na spotřebě nebo příjmu a konkrétně stanovila práh jednoho dolaru na osobu v paritě kupní síly roku 1985. I když může být použití měřítek založených na příjmu užitečné, tato měřítka sama o sobě nestačí, protože pojem chudoby se stává složitějším a vícerozměrným. Dnes existuje široká shoda v tom, že přístup ke zdravotní péči a vzdělání je stejně důležitý jako příjem a že v budoucnosti bude třeba do měřítek zahrnout také zmocňování a účast na občanském životě.

Účelem tohoto článku je upozornit na některé problémy vznikající při porovnávání míry chudoby v různých zemích, a zejména při určování společného základu pro taková srovnání. Řadou těchto problémů se už podrobně zabývali odborníci. Budeme zejména zkoumat, zda

¹ Tento článek byl původně zveřejněn ve zprávě Social Watch pro rok 2003 *Social Watch Report 2003: The Poor and the Market*. Montevideo, Instituto del Tercer Mundo 2003.

² Autorka absolvovala magisterské studium ekonomie na London School of Economics. V současnosti pracuje ve výzkumu a vyučuje v Institutu ekonomiky Fakulty ekonomických věd Univerzity republiky Uruguay. Hlavními tématy jejích výzkumů jsou chudoba a ekonomická nerovnost.

práh chudoby rovný jednomu dolaru USA denně v paritě kupní síly (PPP – purchasing power parity) roku 1985 navržený Světovou bankou – v současnosti nejčastěji používaný práh chudoby v mezinárodním měřítku – je vhodným ukazatelem chudoby v různých zemích.

Pojednání je rozděleno do čtyř částí. V první se budu zabývat vhodností zavedení mezinárodního prahu chudoby. V druhé budu pokračovat analýzou souvislostí, v nichž je vhodné srovnávat blahobyť jednotlivých zemí, a shrnu také diskuse o mnohorozměrnosti chudoby. Třetí část zkoumá, do jaké míry je možné zjišťovat výskyt chudoby pomocí jediného měřítka. Klade se v ní také otázka, zda je vhodné posuzovat blahobyť lidí pouze podle příjmu, což zpochybnilo několik národních studií. Ve čtvrté části se doporučuje příklon k široké paletě ukazatelů, jež by hodnotily země podle řady různých kritérií, a odmítá se myšlenka jednorozměrnosti. K podpoře snah v tomto směru lze využít údaje shromažďované sítí Social Watch.

I. Proč zavádět mezinárodní práh chudoby?

Stanovení národních prahů chudoby sehrává důležitou roli při formulování ekonomických a sociálních politik. Atkinson³ v tomto ohledu navrhl, aby se prahy chudoby chápaly jako skutečné sociální instituce, a doložil, že s jejich pomocí lze hodnotit sociální výkonnost země v průběhu času. Je ale možné rozšířit tuto úvahu na mezinárodní rovinu, a může tudíž zavedení mezinárodního prahu chudoby napomoci snahám o omezení chudoby, jak jsou například vytyčeny v Rozvojových cílech milénia? Aníž bychom se pouštěli do debat

³ Atkinson, A. B., *The Institution of an Official Poverty Line and Economic Policy*. London, London School of Economics/STICERD 1993.

o vhodnosti toho či onoho konkrétního cíle omezování chudoby, posuďme problémy spojené se zavedením jediného mezinárodního prahu chudoby. Jak již bylo řečeno, vzhledem k vysoce kontroverzní povaze studií chudoby jsou některé z nich totožné s problémy vznikajícími při definování národních prahů chudoby.

Porovnávání chudoby mezi jednotlivými zeměmi může mít řadu účelů, od posuzování životních podmínek lidí v různých regionech nebo zemích až po přidělování zdrojů z mezinárodní finanční pomoci. Často se ovšem vynakládá značné úsilí na identifikaci chudých bez větších diskusí o pojmech, jež jsou implicitně obsaženy ve srovnávání individuálního blahobytu, protože podnětem pro většinu studií je buď formulování konkrétních politik, nebo účast ve sporech o ně.

Výchozím bodem pro mezinárodní srovnávání depri-
vací mezi zeměmi musí být, ať explicitně nebo implicitně, stanovení různých kritérií. Zejména je třeba rozhodnout, zda je nutné a možné zavést společný práh chudoby, podle něhož bude možné srovnávat všechny země, a určit jeho charakteristiky.

Kanbur⁴ velmi přesvědčivě ukázal, že tuto myšlenku počítání chudých celého světa na základě společného prahu lze chápat jako „přístup ministerstev financí“ odrážející zájmy řady institucí, které se podílejí na tvorbě politik boje proti chudobě. Občanská společnost ovšem nechápe tyto zájmy stejným způsobem, což vede ke konfrontacím vzhledem k různým pohledům na porovnávání a jeho časové horizonty. Z hlediska mezinárodních institucí, zejména finančních, má smysl vypracovávat mezinárodní klasifikaci zemí. Ovšem klasifikace založené pouze na jediném prahu chudoby nutně zjednodušují realitu a opomíjejí mnoho faktorů, jež jsou

⁴ Kanbur, R., Economic Policy, Distribution and Poverty: the Nature of Disagreements. *World Development*, 29, 2001, 6, s. 1083–1094.

důležité z národního hlediska nebo z pohledu občanské společnosti.

Světová banka doporučila porovnávat země podle spotřeby nebo příjmu a konkrétně zavedla práh jeden dolar denně na osobu podle parity kupní síly v roce 1985.⁵ Toto stanovisko podpořil Ravallion,⁶ který však napsal, že používání národních prahů pro mezinárodní srovnání vede k nestejnému přístupu k lidem nebo domácnostem v různých zemích. Uznal také, že tento krajní práh chudoby zavedený Světovou bankou je konzervativní, protože podle něj nebývají uznáni za chudé ti, kdo jsou považováni za chudé podle národních standardů. A dále, i když je dosažena shoda o používání srovnávacích prahů chudoby, mají být tyto prahy absolutní, nebo relativní? V této souvislosti vzniká otázka, zda má mezinárodní míra chudoby brát v úvahu absolutní hodnotu nedostatečnosti příjmu, nebo zda má také brát v úvahu příjmovou nerovnost. Ravallion dokládá, že Světová banka vypracovala relativní míry chudoby, jež se pořád ještě opírají o společný mezinárodní práh chudoby.

Ravallion dále ukazuje, že experti Světové banky nepoužívají při analýzách regionů nebo zemí tyto mezinárodní odhady, ale spoléhají se na národní prahy chudoby, což lze poznat ze zpráv o jednotlivých zemích připravovaných touto institucí.

Práh chudoby navržený Světovou bankou je mimo jiné kritizován za to, že neodpovídá schopnostem (capa-

⁵ Metodika, podle níž Světová banka odvodila tento mezinárodní práh chudoby, je popsána v řadě dokumentů, viz mj. World Bank, *World Development Report 2000*. V podstatě je založena na zkoumání prahů chudoby ve více než třiceti zemích, přičemž za směrodatné byly zvoleny prahy v nejchudších z nich.

⁶ Ravallion, M., *How Not to Count the Poor? A Response to Reddy and Pogge*. Pracovní text, 2002. Dostupný na <http://www.socialanalysis.org>.

bilities) nebo koši základních potřeb (viz např. Pogge and Reddy⁷). Ovšem i stanovení mezinárodního potravinového koše by byl velmi obtížný úkol, zejména vezme-li se v úvahu rozmanitost regionů z hlediska uspokojování kalorických a nutričních potřeb. Jakékoli kritérium tohoto druhu by určitě vedlo k definování košů, které by v různých zemích měly různou peněžní hodnotu. Zavedení potravinového koše jako kritéria prahu chudoby by také způsobilo další problémy kvůli značným rozdílům v relativních cenách nepotravinářského zboží v různých zemích.

V Latinské Americe zvolila Ekonomická komise pro Latinskou Ameriku a Karibik střední cestu, při níž odhady chudoby vycházejí z národních košů základních potravin, jež jsou konstruovány na základě výdajových šetření nebo odvozovány ze standardních národních košů a regionální prahu chudoby se z nich pak odvozují vynásobením společným Orshanského koeficientem.⁸ Tato metoda, jež se snaží uvést do souladu národní zvyklosti a kritéria mezinárodní srovnatelnosti, byla také regionálně zpochybněna kvůli tomu, že zřejmě svévolně zvolila tzv. Engelův koeficient rovný 0,5, ačkoliv jeho hodnota už vyplynula z předchozích výzkumů provedených toutéž organizací.

Práh navržený Světovou bankou by se pravděpodobně jevil jako příliš nízký v regionech se střední celkovou úrovní příjmů a s vysokou úrovní chudoby a příjmové nerovnosti, jak je tomu v případě Latinské Ame-

⁷ Pogge, T./Reddy, S., *How Not to Count the Poor*. In: Anand, S./Segal, P./Stiglitz, J. (Eds.), *Debates on the Measurement of Global Poverty*. Oxford, Oxford University Press 2009. Dostupný též na na <http://www.socialanalysis.org>.

⁸ Viz Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), *Panorama Social de América Latina*. Santiago de Chile, ECLAC 2000.

riky považované za nejnerovnější region světa, zejména vzhledem k jejímu HDP na jednoho obyvatele. I když je podíl lidí žijících pod tímto prahem v Latinské Americe pravděpodobně nižší než v rozsáhlých oblastech Asie a Afriky, v regionu nicméně existují vážné problémy s podvýživou a cena koše základních potravin v mnoha zemích převyšuje práh Světové banky. Velmi nízký práh sice identifikuje regiony a země s krajní deprivací, často ale přehlíží jiná místa, kde je chudoba méně akutní, ale pořád ještě problematická. Ke zjišťování takových méně extrémních případů musíme používat dodatečná měřítká nebo ukazatele.

Navíc zavedení všeobecného prahu založeného na příjmech nebo výdajích přehlíží obrovské rozdíly mezi přístupem k různým službám a jejich cenami v různých zemích. Pokud jsou mezi nimi značné rozdíly v přístupu k veřejným zdravotním službám, ubytování a vzdělání, budou také značné rozdíly v neuspokojených potřebách. Gardiner *et al.*⁹ poukazují (1995) ve své komparativní studii relativně podobných zemí Evropské unie, konkrétně Spojeného království a Francie, na vážné problémy vyvstávající při pokusech o srovnávání příjmů a analýzu dopadů odlišných systémů ve zdravotnictví a bydlení. Studie ukazuje, že správný odhad těchto nákladů vede ke změně pořadí v klasifikaci příslušných evropských zemí. Na to je třeba pamatovat při jiných srovnáních založených výlučně na příjmech nebo výdajích.

Snahy o hodnocení chudoby vedly v mnoha zemích k vypracování širší koncepce chudoby neopírající se výlučně o nedostatečný příjem a používající také komplexní – ale občas vágní – myšlenku sociálního vyloučení. Rozšiřování počtu dimenzí používaných při hod-

⁹ Gardiner, K. et al., *The Effects of Differences in Housing and Health Care Systems on International Comparisons of Income Distribution*. London, London School of Economics/STICERD 1995.

nocení výkonů různých zemí se projevuje také v přístupu Rozvojového programu OSN (UNDP), který vykrytalizoval v indexu lidského rozvoje (viz např. UNDP *Human Development Report 2002*). Jestliže se tedy pojem chudoby rozšiřuje a stává komplexnějším, proč je nadále zájem na zjednodušování ukazatelů a klasifikací? I když je pravda, že existuje silná vazba mezi sociálním vyloučením a chudobou, pojem sociálního vyloučení může platit i pro skupiny, v nichž nejsou výrazné příjmové rozdíly.

Abychom dospěli ke srovnání s větší vypovídací schopností, mohlo by být účelné současně vyhodnocovat umístění zemí v mezinárodní klasifikaci chudoby a vývoj chudoby měřený na základě národních prahů. Kritéria pro měření chudoby jsou v jednotlivých regionech rozdílná. Zatímco ve všech amerických zemích se používají absolutní prahy chudoby, v Evropě se chudoba často měří pomocí relativních prahů vycházejících z myšlenky, že po dosažení přiměřeného uspokojení základních potřeb se hlavní pozornost zaměřuje na zjednání přístupu ke společenským zdrojům.

Příjem a spotřeba jsou proměnné, které se obtížně měří zejména v rozvojových zemích, a Světová banka se proto podílela na vývoji korekčních měřicích nástrojů a metod. Kvalita vstupních dat v jednotlivých zemích značně kolísá, protože průzkumy domácností používají rozdílná kritéria, pokrývají rozdílné oblasti a berou v úvahu rozdílné zdroje příjmů. Populace jednotlivých zemí mají také nestejný sklon k uvádění údajů nižších, než je skutečnost.

Používání současného příjmu jako kritéria je navíc významným zdrojem chyb zejména u chudých obyvatel, jejichž příjmy jsou velmi nestálé; v mnoha zemích má veškerý nebo skoro veškerý příjem chudých naturalní podobu. I když se proto doporučuje jako spolehlivější ukazatel spotřeba, mnoho zemí v praxi pořád použí-

vá příjem, protože se v nich údaje o spotřebě pravidelně nesbírají.

Kromě toho stále pokračují debaty o přesnosti metody Světové banky, podle níž se stanovují mezinárodní prahy chudoby. Pogge a Reddy¹⁰ zpochybňují různé aspekty těchto odhadů, a zejména způsob, jakým se používají ukazatele parity kupní síly (PPP). Tito autoři kritizují zejména fakt, že při konstrukci těchto indexů používá Světová banka ceny veškerého spotřebního zboží, nejen zboží spotřebovávaného chudými. Relativní ceny se v jednotlivých zemích liší, přičemž tyto rozdíly nejsou tak významné u obchodovatelných statků (tradable goods), ale naopak značné u neobchodovatelných (nontradable) statků. Podle zmíněných autorů se PPP odhadují z cen vážených podle průměrné spotřeby. Mezinárodní srovnání by tudíž měla být založena na zboží a službách, jež kupují a využívají chudí, a nikoli na ostatních typech zboží a služeb. V důsledku této metodologické volby a nedávných změn v proceduře odhadů jsou míry chudoby značně podceněny a udávané trendy chudoby jsou klamné. Uvedení autoři se domnívají, že opravou odhadů PPP by bylo možné dospět k přesnějšímu mezinárodnímu srovnání chudoby. V tomto směru bude třeba vynaložit větší úsilí.

Ravallion¹¹ ve své odpovědi Poggemu a Reddymu uznává, že odhady PPP vyvolávají značné problémy a že by měly odrážet spotřebu domácností s nižšími příjmy, nedomnívá se ale, že by metodologické návrhy Reddyho a Poggeho vedly k získání lepších odhadů chudoby. Je toho názoru, že metodologie výpočtu PPP navrhaná Reddym a Poggem má sama vážné problémy.

¹⁰ Pogge, T./Reddy, S, *How Not to Count the Poor*, c.d.

¹¹ Ravallion, M, *How Not to Count the Poor? A Response to Reddy and Pogge*, c.d.

II. Mnohorozměrnost chudoby

Kanbur¹² zdůrazňuje, že na rozdíl od situace před dvaceti pěti lety dnes vládne obecný souhlas s tím, že přístup ke vzdělání a zdravotní péči je stejně důležitý jako příjem a že v budoucnosti tento konsenzus pravděpodobně zahrne také zmocňování a účast na občanském životě.

Z tohoto důvodu je zapotřebí doplnit příjmovou metodu o další dimenze, aby tak byla postižena kvalita života domácností i jednotlivců. Všichni jednotlivci totiž neproměňují ve stejné míře svůj příjem v to, co Sen¹³ nazval *funkčnosti* (functionings). Podnětem ke vzniku tohoto pojmu byla skutečnost, že vyrovnávání příležitostí není mechanismem, který by sám dosahoval rovnost a odstraňoval chudobu. *Funkčnosti* jsou tudíž způsobilosti jednotlivce využívat příležitosti v různých oblastech (mít dobrou výživu a přístup ke zdravotním službám, získat obydlí atd.).

Při tomto přístupu se ukazuje, že vztah mezi příjmem a schopnostmi (capabilities) závisí na parametrech, jež se liší v různých komunitách, rodinách a dokonce i u jednotlivých členů téže rodiny. Tato proměnlivost je dána dvěma prvky. Prvním z nich jsou rozdíly věku, pohlaví, sociálních rolí, místa pobytu domácnosti a další proměnné, které jednatel může nebo nemusí mít pod kontrolou. Zadruhé mohou existovat individuální obtíže při proměňování příjmů na *funkčnosti*; je pravděpodobné, že lidé s odlišnými potřebami a schopnostmi potřebují odlišné objemy příjmu k dosažení stejných

¹² Kanbur, R., *Economic Policy, Distribution and Poverty: the Nature of Disagreements*, c.d.

¹³ Sen, A., *Inequality Re-examined*. Cambridge, Cambridge University Press 1992.

cílů, a že tedy nerovnost může být intenzivnější, než jak naznačuje pohled na samotný příjmový faktor.

Tyto úvahy poukazují na skutečnost, že identifikace chudých výlučně příjmovou metodou opomíjí dimenze, které mohou mít velký vliv na určování přístupu jednotlivce k existujícím zdrojům, zejména při pokusech o mezinárodní srovnání.

Jestliže přejdeme k analýze chudoby, stanovení minimální kombinace základních schopností by mohlo být dobrým způsobem, jak přistoupit k problému diagnostikování a měření chudoby. Mohl by vést k velmi odlišným výsledkům ve srovnání s metodami soustřeďujícími se na nedostatečný příjem jako kritérium, podle něhož se určuje, kdo je chudý. Transformace příjmu do základních schopností se může u různých jednotlivců a také různých společností velmi lišit a možnost dosažení minimálních úrovní základních schopností může odpovídat rozdílným úrovním dostatečného příjmu. Přístup k chudobě, který se soustřeďuje na příjem a vychází ze stanovení příjmového prahu chudoby, který je pro všechny lidi stejný, může vykazovat vážné nedostatky, pokud jde o určování a vyhodnocování chudoby.¹⁴

To ovšem neznamená odmítnutí myšlenky příjmového prahu chudoby. Sen k tomu říká:

Jelikož lidé nechtějí příjem kvůli němu samému, jakékoliv pojetí chudoby založené na příjmu se musí přímo nebo nepřímo vztahovat na ony základní účely, jež poukazují na příjem jako na prostředek [k dosažení určitého cíle]. Vždyť ve studiích chudoby týkajících se rozvojových zemí se příjem definující ‚práh chudoby‘ často výslovně odvozuje od nutričních standardů. Jakmile se uzná, že vztah mezi příjmem

¹⁴ Sen, A., *Vidas y capacidades*. In: Nussbaum, M./Sen, A. (eds.) *La calidad de vida*. México, Fondo de Cultura Económica 1996, s. 68

a schopnostmi je různý u různých komunit i mezi jednotlivci v téže komunitě, bude vzata v úvahu také proměnlivost minimálních přijatelných úrovní schopností: budou závislé na osobních a sociálních charakteristikách. Ovšem jelikož lze minimální schopnosti dosáhnout tím, že se zvýší úroveň příjmů (s ohledem na osobní a sociální charakteristiky, na nichž závisejí schopnosti), bude možné (pro konkrétní sociální a osobní charakteristiky) určit minimální přiměřený příjem k dosažení minimálních přijatelných úrovní schopností. Jakmile bude zavedena tato korekce, nebude záležet na tom, zda se chudoba definuje jako selhání základní schopnosti nebo nedosažení odpovídajícího minimálního přijatelného příjmu.¹⁵

Také ve své práci srovnávající Indii s Čínou Sen jasně ukazuje, jak velmi se liší země s velmi podobným HDP, pokud jde o základní schopnosti přežití a vzdělávání, což nás také upozorňuje na omezenost jednorozměrných srovnání.

III. Proč používat kritérium příjmu?

Až do závěru dvacátého století se analýzy chudoby a nerovnosti prováděné ekonomy soustřeďovaly hlavně na příjem a spotřebu a zřídka věnovaly pozornost jiným představám o chudobě. Ruggeri-Laderchi¹⁶ říká ve své analýze počátků studií chudoby, že tento koncepční nedostatek je typický pro studie chudoby vypracovávané ekonomy od zrodu tohoto výzkumného oboru ve Velké Británii v devatenáctém století. Podle její interpretace souvisí nezájem o alternativní definice chudoby s poziti-

¹⁵ Tamtéž, s. 69.

¹⁶ Ruggeri-Laderchi, C., The Many Dimensions of Deprivation in Peru: Theoretical Debates and Empirical Evidence. *Queen Elizabeth House Working Paper Series* No. 29, 1999 (pracovní text).

vistickým přístupem převažujícím v prvních analýzách chudoby, zejména v pracích Rowntreeho a Bootha, kteří se více zajímali o měření chudoby a hledání mechanismů k jejímu omezování než o zpochybňování představ o její povaze.

Pro mnohé uživatele i tvůrce studií o chudobě zahrnuje příjem také další dimenze prosperity, nebo se přinejmenším soudí, že nedostatek příjmu dostatečně koreluje s deprivací v jiných rozměrech a že tedy může sloužit jako dobrý souhrnný ukazatel. Kromě toho v oblastech, kde je chudoba a nerovnost nejtíživější a dál se zhoršuje, lze pochopit, že nedokonalé přístupy, jako je např. metoda prahu chudoby založeného na spotřebě a porovnávání podle příjmu, považují mnozí za dostatečně dobré zkratky k řešení nejnaléhavějších problémů.

Ovšem empirické studie, které provedla Ruggeri-Laderchi pro Peru a Chile, zcela zřejmě ukazují, že jiné dimenze chudoby nejsou ve všech případech konzistentní s příjmovou chudobou. Stejný závěr lze učinit ze spousty studií, jež mapují základní potřeby a příjmovou spotřebu, a dokonce také z indexu lidského rozvoje používaného v programu UNDP.

V úvahu by se také měla vzít skutečnost, že ekonomové považují příjem za velmi přitažlivou proměnnou z toho důvodu, že je koncepčně snadnější používat ho ve standardní analýze ekonomických změn. Díky tomu je možné spojovat vývoj chudoby a nerovnosti se zbytkem ekonomiky, zejména s vývojem trhu práce. To také usnadňuje vyvozování závěrů pro konkrétní politiky z analýzy chudoby.¹⁷

¹⁷ Rius, A./Vigorito, A., *Sen Meets the Marketplace of Ideas: The Capability Approach and Poverty Research in Latin America*. Příspěvek na semináři *Justice and Poverty: Examining Sen's Capabilities Approach*, Cambridge University 2001. Dostupné na <http://www.st-edmunds.cam.ac.uk/vhi/sen/papers/rius.pdf>.

Navíc příjem vyhovuje imperativu kvantifikovatelnosti, jenž je vlastní ekonomii, a lze s ním zacházet jako se spojitou proměnnou. Tato odlišnost příjmu od jiných proměnných je velmi důležitá. Na základní ukazatele příjmu lze aplikovat velmi sofistikované techniky, což těmto ukazatelům dodává příchuť objektivity, která se zdá být tak podstatná pro legitimizování ekonomických analýz v mnoha oblastech.¹⁸

IV. Za mnohorozměrná hodnocení chudoby

V předchozích odstavcích jsme zdůrazňovali potřebu brát při pokusech o hodnocení úrovně chudoby v úvahu rozmanitost prostorů, v nichž se projevují potřeby světového obyvatelstva. I když může být užitečné uchýlit se k mírám založeným na příjmu, samy o sobě nestačí vzhledem k tomu, že pojmy chudoby jsou stále komplexnější a mnohorozměrnější, jak říká Kanbur.¹⁹ Z druhé strany pro využívání početnějších ukazatelů při srovnávání výkonnosti zemí hovoří také studie dokazující, že klasifikace zemí se různí podle toho, jak se měří různé typy potřeb. Jejich výsledky velmi často popírají představy tvůrců politik, podle nichž jsou jednorozměrné klasifikace jednodušší a tudíž přitažlivější.

I když by se neměly opouštět pokusy o mezinárodní srovnání v oblasti příjmů, klasifikace zemí se nemohou opírat pouze o příjem. Když se vezmou v úvahu i další ukazatele, získáme pravdivější obraz než při použití jednoduché univerzální míry absolutní chudoby. Úsilí, které vynakládá síť *Social Watch* na sběr a zveřejňování informací, by mělo ve spojení s jinými zdroji mezinárod-

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Kanbur, R., *Economic Policy, Distribution and Poverty: the Nature of Disagreements*, c.d.

ních údajů napomoci k vytvoření bohatších klasifikací a v důsledku toho ke vzniku systému nových a cennějších ukazatelů. Uvedme např. dimenze přístupu k pitné vodě, existence hygienických zařízení a kanalizace, podvýživy, výhledu dožití při narození a distribuce příjmů, jež ve svém souhrnu nabízejí vhodné východisko pro popis vývoje a současné úrovně životních podmínek v rozvojových zemích.

Lidská práva a boj za odstranění chudoby

Chris Grove¹

I když většinu z nás znepokojuje a rozčiluje přetrvávající existence chudoby uprostřed hojnosti a obrovské nerovnosti uvnitř zemí i mezi nimi, často je tento postoj doprovázen povzdechem rezignace a frustrace z neúspěšných pokusů se s chudobou vypořádat. Tento text je psán v naději, že koncepce lidských práv může vést k novému pohledu na chudobu – na to, kdo je chudý a proč – a k vybudování hnutí, jež bude schopno chudobu konečně odstranit. Základem stručných úvah v tomto textu jsou následující otázky: Kdo jsou chudí? Jaké jsou silné stránky lidských práv v boji za ukončení chudoby? A jaké jsou slabiny současného systému lidských práv z hlediska skoncování s chudobou?

¹ Autor je členem Mezinárodní sítě pro hospodářská, sociální a kulturní práva (ESCR-Net) a doktorandem CUNY Graduate Center v New Yorku. Za připomínky a spolupráci děkuje Suadu Eliasovi Atalovi (ESCR-Net) a Susan Grove (IIRR). Sekretariát ESCR-Net si velmi váží možnosti vyjádřit se k důležitému tématu chudoby a lidských práv. Úvahy v tomto příspěvku nevyjadřují oficiální stanoviska ESCR-Net, ale mohou přispět k diskusi mezi ESCR-Net a Social Watch i uvnitř obou sítí a k pokračujícímu boji za odstranění chudoby a zajištění lidských práv.

Kdo jsou chudí?

Existuje řada definic chudoby a každá z nich má důležité politické implikace. Ve spojení s příslušným vysvětlením příčin chudoby mohou některé definice podpořit hnutí vedené chudými za skoncování s chudobou a stát se výzvou ekonomickým a politickým systémům, ve kterých žijeme. Jiné definice mohou pouze zdůvodňovat poskytování podpory, pomoci a služeb úzce definované skupině chudých, třebaš pomoc „extrémně chudým“ nebo cílené zásahy zaměřené na „permanentní spodní třídu“ znevýhodňovanou zeměpisnými podmínkami, korupcí nebo diskriminací.

Z pohledu lidských práv znamená chudoba odpírání nebo porušování hospodářských lidských práv spojené s porušováním souvisejících a navzájem propojených sociálních, kulturních, občanských a politických lidských práv. Tato definice chudoby založená na lidských právech se sebou nese uznání důstojnosti a ceny každé lidské bytosti a rovný nárok všech osob na využívání sobě vlastních a nedělitelných lidských práv. Odmítnutí diskriminace a přijetí rovnosti, jež je jádrem lidských práv, zahrnuje vedle uznání formální neboli de jure rovnosti (rovnosti před zákonem, potenciálně přes značné strukturální nerovnosti) také uznání podstatné neboli de facto rovnosti (rovnosti základních podmínek stejně jako výsledných účinků [outcomes]). Lidská práva vyrůstají z otázky, jaké jsou požadavky důstojného života.

Roku 1948 vyjádřily vlády světa tyto základní požadavky jako lidská práva ve Všeobecné deklaraci lidských práv (UDHR), jež byla pak kodifikována v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (ICESCR) a Mezinárodním paktu o občanských a politických právech (ICCPR). Tyto pakty a s nimi spojené úmluvy o lidských právech pak zavazují státy k tomu, aby respektovaly, chránily a naplňovaly lid-

ská práva, jež se tak stávají mezinárodní povinností. Patří k nim právo na vzdělání, na nejvyšší dosažitelnou úroveň fyzického a duševního zdraví, přiměřené bydlení, přiměřenou výživu a práci za mzdu umožňující obživu stejně jako právo na politickou účast a komunikaci. Jestliže se nějaká osoba netěší s jistotou právu na přiměřenou životní úroveň a s tím spojená lidská práva, je chudá.

Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva (CESCR), odborná instituce monitorující ICESCR, prohlásil roku 2001: „...chudobu lze definovat jako lidskou situaci charakterizovanou trvalým nebo chronickým odpíráním zdrojů, schopností, voleb, bezpečí a moci nutných pro to, aby se člověk těšil přiměřené životní úrovni a dalším občanským, kulturním, hospodářským, politickým a sociálním právům.“² Tato definice má úzkou paralelu v díle Amartya Sena, v němž se chudoba definuje jako odpírání základních navzájem souvisejících ‚schopností vést život, kterého si člověk může cenit.‘³ Tuto definici přijala řada multilaterálních rozvojových agentur,⁴ přičemž ovšem CESCR zdůraznil, že

² Viz UNCESCR, *Substantive Issues Arising in the Implementation of The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Poverty and the ICESCR*, c.d.

³ Sen, A., *Development as Freedom*. Oxford, Oxford University Press 1999.

⁴ Patří k nim např. Rozvojový program OSN (UNDP), který zdůraznil vazby mezi lidskými právy, chudobou a rozvojem ve své zprávě *Human Development Report 2000: Human Rights and Development*, a dokonce i Světová banka, která ve své zprávě *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty* prohlásila: „Chudoba je výrazné odpírání dobrého života (well-being)... Být chudý znamená být hladový, nemít přístřeší a oděv, být nemocný a bez péče, být negramotný a nebýt školen, být vystaven riziku a být zvláště zranitelný nepříznivými událostmi, nad nimiž člověk nemá kontrolu, být vystaven špatnému zacházení u institucí státu a společnosti a nemít v těchto institucích žádný hlas ani vliv.“

rozvoj nutně nevede k naplňování ESCR nebo omezení chudoby a nerovnosti.⁵ Vyzval také k odstranění strukturálních překážek bránících odstranění chudoby, „jako je neudržitelné zahraniční zadlužení, zvětšující se mezera mezi bohatými a chudými a neexistence spravedlivého mnohostranného obchodu, investování a finančního systému“.⁶ Pokusy řešit problém chudoby jsou dále mařeny problematickým měřením jejího rozsahu a výskytu,⁷ podle něhož jsou pak utvářena řešení, jež mohou opomíjet specifické dějiny komunit, současnou lokální i globální mocenskou dynamiku a rozmanité formy diskriminace, jež zhoršují chudobu. Pomoc se může omezovat na určité skupiny chudých nebo třebas na některé těžce zadlužené chudé země s takzvaným dobrým vládnutím.⁸ V protikladu k tomu přístup založený na lidských právech odmítá opomíjení kterékoli osoby nebo komunity; lidská práva mají být zaručena všem a chudoba má zmizet ze světa. Lidská práva mají potenciál na to, aby se stala jednotícím politickým požadavkem a zpochybňovala přitom ekonomické politiky, jež vytvářejí jakoukoli formu chudoby.

⁵ UNCESCR, *General Comment No. 2, International Technical Assistance Measures*. 1990, Article 7. Dostupné na <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>.

⁶ UNCESCR, *Poverty and the ICESCR*. C.d., Article 21. Viz také *Deklarace o právu na rozvoj*, 1986, článek 3.3, c.d.

⁷ Tak byla například opakovaně zpochybněna oprávněnost a přesnost standardu chudoby 1 dolar USA na den, který zavedla Světová banka a přijala také OSN ve svých Rozvojových cílech milénia, v nichž se zavázala zmenšit chudobu do roku 2015 o polovinu. Viz Reddy, S./Pogge, T., *How Not to Count the Poor*, c.d. a Srinivasan, T. N., *The Unsatisfactory State of Global Poverty Estimation*. In *Focus*, September 2004. Dostupné na <http://www.undp-povertycentre.org/pub/IPCPovertyInFocus4.pdf>

⁸ Jako jeden příklad viz Sachs, J., *The End of Poverty*. New York, Penguin Books 2005, s. 20, 269.

Jaké jsou silné stránky lidských práv v boji za skoncování s chudobou?

Předtím, než ICESCR načrtla hospodářská, kulturní a sociální práva, na něž má nárok každá osoba, uvedla ve své deklaraci v článku 2.1.⁹ následující:

Každý účastnický stát tohoto Paktu se zavazuje, že přijme individuálně i prostřednictvím mezinárodní pomoci a spolupráce kroky, zejména hospodářské a technické, a to s maximálním využitím zdrojů, jež má k dispozici, s cílem postupně dosáhnout plné uskutečnění práv uznaných v tomto Paktu všemi vhodnými prostředky, zejména pak přijímáním legislativních opatření.

Tato obecná povinnost je spojena s povinností nediskriminování uvedenou v článku 2.2.

Nároky všech osob a povinnosti států

Tím, že přístup k boji proti chudobě založený na lidských právech staví na těchto právech jako univerzálním nároku každé osoby, soustřeďuje se na základní povinnost států respektovat, chránit a naplňovat tato práva. Většina států se zavázala cestou mezinárodního smluvního práva k postupnému uskutečňování hospodářských lidských práv s maximálním využitím zdrojů, jež mají k dispozici, a to bez diskriminace. Jakákoli regrese nebo omezení v poskytování veřejných služeb bez plného zdůvodnění představuje jasné porušení lidských práv.¹⁰ Podobně se také zdá, že lidská práva poru-

⁹ Pro podrobné vysvětlení článku 2.1 viz UNCESCR, *General Comment No. 3, The Nature of States Parties Obligations*. 1990, c.d.

¹⁰ Tamtéž, článek 5: CESCR v něm stanoví jasnou povinnost států postupně uskutečňovat práva a přitom zdůrazňuje, že jakákoli regre-

šují obchodní politiky vedoucí k nezaměstnanosti nebo narušující potravinovou bezpečnost (například kvůli neschopnosti redistribuovat příjmy z obchodu). Státy jsou povinny vypracovat jasný plán pro úplnou realizaci lidských práv s postupnými kroky zahrnujícími legislativní opatření a finanční výdaje.¹¹ Je důležité, že skupiny prosazující lidská práva začínají kromě tradičního monitorování využívat také rozpočtovou analýzu jako nástroj ke sledování postupné realizace lidských práv a ke kritice alokování zdrojů vlastními vládami.

ICESCR obsahuje také pojem „jádrových povinností“ plynoucích z těchto práv, jako je zajištění přístupu k základnímu minimu potravin a přístřeší, zajištění hygienických zařízení a kanalizace, dostatečná dodávka pitné vody, zajištění nejdůležitějších léků a spravedlivé rozdělování zdravotnických zařízení a služeb.¹² Při vysvětlování vztahu těchto jádrových povinností k chudobě zdůraznil Výbor OSN pro ESCR následující tři body:

Zaprvé, jelikož jádrové povinnosti nelze ničím nahradit, existují nadále i v situacích konfliktu, tísně a přírodní katastrofy. Zadruhé, protože chudoba je globální jev, jádrové povinnosti mají velký význam pro některé jednotlivce a komunity žijící v nejbohatších státech. Zatřetí, poté, co účastnický stát zajistil jádrové povin-

sivní opatření „by vyžadovala velmi pečlivé zvážení a musela by být plně zdůvodněna s ohledem na celek práv zaručovaných Paktem, při maximálním využití všech zdrojů, jež jsou k dispozici“.

¹¹ ICESCR v článku 14 výslovně stanoví, že pokud účastnický stát Paktu nezajišťuje bezplatné základní vzdělání, musí „v průběhu dvou let [přistoupit k] vypracování a přijetí podrobného akčního plánu postupné realizace principu povinného vzdělání bezplatného pro všechny, a to v přiměřeném počtu let, který bude zakotven v plánu“.

¹² UNCESCR, *General Comment No. 14, The Right to the Highest Attainable Standard of Health*. 2000, Article 43. Dostupné na <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>.

nosti hospodářských, sociálních a kulturních práv, má nadále povinnost pokračovat dál co nejučelněji a nejúčinněji k plnému uskutečnění všech práv v Paktu.¹³

Povinnosti soukromých aktérů a mezinárodních organizací

I když prvotní odpovědnost za zaručení hospodářských lidských práv nesou státy,¹⁴ určité povinnosti připadají také soukromým aktérům a mezinárodním organizacím. Všeobecná deklarace lidských práv prohlašuje ve svém úvodu, že jejím účelem je, „...aby se každý jednotlivec a každý orgán společnosti, máje tuto deklaraci stále na mysli, snažil vyučováním a výchovou rozšířit úctu k těmto právům a svobodám a zajistit postupnými opatřeními vnitrostátními i mezinárodními jejich všeobecné a účinné uznávání a zachovávání...“ Odpovědnost soukromých podniků, mezinárodních organizací a finančních institucí za lidská práva a odstranění chudoby zdůraznil také Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva.¹⁵ Je důležité, že se mezinárodní standardy

¹³ UNCESCR, *Poverty and the ICESCR*. C.d., Article 18.

¹⁴ Maastrichtské směrnice z roku 1997 (*Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights*) zdůraznily povinnost státu věnovat patřičnou péči ochraně jednotlivců před porušováním jejich práv soukromými entitami včetně nadnárodních korporací, a to také prostřednictvím jejich účasti v mezinárodních organizacích, zejména finančních. Stát má zaručit, že jejich politiky a programy nepovedou k porušování práv.

¹⁵ UNCESCR, *Poverty and the ICESCR*. C.d., Article 20; a UNCESCR, *General Comment No. 14, The Right to the Highest Attainable Standard of Health*. 2000, Article 42, c.d. Ve Vídeňské deklaraci přijaté roku 1993 na Světové konferenci o lidských právech vyzvaly vlády celého světa mezinárodní a regionální finanční a rozvojové instituce, aby posoudily dopady svých politik a projektů na lidská práva.

dále vyvíjejí, aby odpověděly na nové výzvy kladené globální ekonomikou. Po druhé světové válce norimberský tribunál potvrdil povinnost nestátních aktérů nepodílet se na porušování lidských práv a od té doby jsou korporace volány k odpovědnosti podle mezinárodního práva za porušování pracovních a ekologických norem.¹⁶ O další rozvíjení mezinárodních norem pro podnikatelskou sféru se zasazuje silná koalice organizací, která vychází z řady nezávazných standardů a z „Norem OSN pro odpovědnost podniků vůči lidským právům“, formulovaných roku 2003.¹⁷

Účast

Z celkového pojetí lidských práv dále plyne, že jakákoli snaha o odstranění chudoby musí zajistit také právo osob na účast. To zahrnuje rovnou účast žen a mužů, čímž je dán základ pro analyzování a zpochybnění genderových dopadů ekonomických politik.¹⁸ To z jedné strany znamená morální podporu činnosti pokrokových rozvojových organizací, jež už dlouho zdůrazňují význam účasti, komunitního vlastnictví a transparency. Lidská práva ovšem tímto způsobem poskytují základnu pro mobilizaci politického a někdy také právního odporu vů-

Odpovědnost nestátních aktérů byla také zdůrazněna ve stanoviscích Mezinárodního soudního dvora, v Deklaraci o odstranění násilí vůči ženám a ve specializovaných dohodách, jako je Rámcová úmluva Mezinárodní zdravotnické organizace o kontrole tabáku.

¹⁶ Manzella, L., The International Law Standard for Corporate Aiding and Abetting Liability. *EarthRights International* 2006. Dostupné na http://www.earthrights.org/mwt_journal_admin/Aiding_and_Abetting_Paper.pdf

¹⁷ Přijala je Subkomise OSN pro prosazování a ochranu lidských práv v roce 2003.

¹⁸ Článek 3 ICESCR a ICCPR, stejně jako *Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen*.

či vládám, jež nerespektují lidská práva komunit. Příkladem je nedávné přijetí Deklarace OSN o právech původního obyvatelstva Radou pro lidská práva, jež potvrzuje význam svobodného, včasného a informovaného *souhlasu* původních komunit před zahájením rozvojových projektů. Společně s právy na informace, organizování a účast vyjádřenými v ICCPR a ICESCR to vytváří silnou výchozí základnu pro zpochybnění méně významného standardu svobodné, včasné a informované *konzultace*.

Budování hnutí lidských práv za ukončení chudoby

Jestliže má být přístup k odstranění chudoby na základě lidských práv něčím víc než rétorikou, musí se lidská práva stát požadavkem komunit, organizací na základní úrovni a nakonec širokým hnutím za skoncování s chudobou, které povedou chudí. Namísto úzkých definic chudoby a stavění jedné skupiny proti druhé v boji o to, kdo si nejvíc zaslouží nedostatkové zdroje, má přístup k chudobě z hlediska lidských práv možnost sjednocovat lidi tím, že vyhlašuje důstojnost všech. Chudoba není znamením osobního selhání, ale porušením lidských práv, na něž mají univerzální nárok všichni jednotlivci. Bude-li takové hnutí ztělesněním práva na účast, lze předpokládat, že se z množství lidí postižených nespravedlností vynoří základ pro realizaci hnutí lidských práv za ukončení chudoby.¹⁹ Organizace

¹⁹ Kampaň chudých za hospodářská lidská práva (PPEHRC, Poor People's Economic Human Rights Campaign), celostátní hnutí vzniklé v USA, „sí klade za cíl sjednocení chudých bez ohledu na barvu pleti jako základny pro vedení širokého hnutí za odstranění chudoby... prostřednictvím prosazování hospodářských lidských práv zmiňovaných ve Všeobecné deklaraci lidských práv“. Viz <http://old.economichumanrights.org/about/about.html>.

prosazující lidská práva a rozvoj se mohou spojit s chudými komunitami a zorganizovat se tak, aby přivedly k odpovědnosti své vlády a vychovávaly vůdce komunit schopné účinně bojovat za lidská práva.

Jaké jsou slabiny současného systému lidských práv z hlediska skoncování s chudobou?

Politické a hospodářské podmínky, v nichž musí lidé bojovat za uznání svých práv, bohužel neustále znemožňují plné uskutečnění lidských práv a tudíž odstranění chudoby. Text nějaké smlouvy ani její ratifikace nezaručují její naplnění.

Nejasná anebo přehlížená řeč mezinárodních smluv

Jak už bylo zdůrazněno, článek 2.1 ICESCR vytváří celkový rámec pro povinnosti států, jež ratifikovaly Pakt, z hlediska lidských práv. Formulace tohoto článku ovšem ponechávají značný prostor pro interpretaci. Zahrnuje „maximální využití zdrojů, které má stát k dispozici“ všechny příjmy státu před odečtením konkurenčních priorit, jako je obrana? Když stát sníží celní přehradu nebo poskytne daňové úlevy korporacím, čímž se sníží příjmy a tím také příslušně omezí veřejné služby, znamená to porušení povinností v oblasti lidských práv? Podobně, i když státy musí přijmout plán postupného uskutečňování práv, nejsou v něm jasné časové termíny nebo konkrétní cíle. Hlavní překážkou uskutečňování práv v mnoha zemích není nedostatek zdrojů, ale jejich nerovné rozdělování a chybějící politická vůle.²⁰ Navíc

²⁰ Uprostřed prosperity Spojených států se neplní některé jádrové povinnosti lidských práv: lidé umírají kvůli chybějící zdravotní péči,

přes neustálé výzvy UN CESCR není zdaleka naplňována odpovědnost v oblasti ‚mezinárodní pomoci a spolupráce, zejména ekonomické a technické‘.²¹ Zahraniční rozvojová pomoc nejbohatších zemí představuje méně než jedno procento jejich HDP a z mnoha těchto zdrojů nemají přijímající země nebo komunity vůbec žádný přímý prospěch.²² Neschopnost chudších zemí naplňovat ESCR je často prohlubována rostoucím počtem dvoustranných dohod o investicích a obchodních dohod uzavřených za nerovných podmínek v naději, že to zajistí investice, přístup na trhy a pomoc.

Relativní slabost mechanismů lidských práv

Státy vyvinuly závazné mechanismy na urovnávání hospodářských sporů, jež mohou ukládat značné finanční pokuty. Jejich příkladem je Dohoda o urovnávání sporů Světové obchodní organizace nebo Mezinárodní středisko pro urovnávání sporů souvisejících s investicemi, jež je přidruženou organizací Světové banky. Ačkoli se některé skupiny usilující o ochranu životního prostředí a lidských práv pokusily u těchto institucí angažovat, a to zejména předkládáním vlastních právních stanovisek (tzv. amicus briefs), ve většině těchto rozhodnutí přijímaných za zavřenými dveřmi se určitě nepři-

protože 46 milionů obyvatel nemá zdravotní pojištění; mnoho pracujících chudých žije v útulcích pro bezdomovce, protože má příliš nízké mzdy, více než 40000 obyvatelům Detroitu stát upřel přístup k pitné vodě v důsledku privatizace vodovodního systému.

²¹ UNCESCR, *General Comment No. 14, The Right to the Highest Attainable Standard of Health*, c.d., Article 45.

²² Částky figurující jako pomoc často zahrnují odpisy špatných půjček poskytnutých exportními úvěrovými agenturami na sporné projekty a pomoc je běžně podmiňována nákupem zboží a služeb v dárcovské zemi nebo vázána na hrazení platů profesionálních rozvojových pracovníků.

kládal dohodám o lidských právech velký význam nebo ani nebyly vážně brány v úvahu. Státy bohužel neměly politickou vůli k tomu, aby vytvořily podobně účinné mechanismy na obranu lidských práv. UN CESCR je schopno pravidelně přijímat zprávy, monitorovat pokroky států a vydávat doporučení týkající se ICESCR, došlo také k pokroku v přípravě Opčního protokolu, který by umožnil zavedení mechanismu pro individuální stížnosti. Podobně Úřad Vysokého komisaře pro lidská práva a různí zvláštní zpravodajové mohou vyšetřovat probíhající porušování lidských práv a informovat o něm Radu pro lidská práva. Avšak možnost jmenovat narušitele a vystavit je pohaně zůstává hlavním nástrojem, kterým lze zaručovat lidská práva a bránit jejich porušování. I když v některých případech může být účinná také mezistátní diplomacie, její dopad je velmi oslabován tím, že se lidských práv dovolávají mocné státy, které často vyvolávají víc strachu a opovržení pro své jednání chápané jako imperialismus, než obdivu pro své výsledky v oblasti lidských práv a demokracie.

V některých zemích ovšem existují domácí právní nástroje²³ proti porušování ESCR a také regionální systémy lidských práv vyvinuly efektivnější mechanismy na jejich ochranu. Vedle úspěšných případů u Evropského soudního dvora využívaly nevládní organizace proti porušování ESCR s dobrými výsledky proceduru kolektivních stížností podle Evropské sociální charty.

V jednom případě projednávaném před Evropským výborem sociálních práv obvinila Mezinárodní komise právníků (ICJ) Portugalsko z porušování Evropské sociální charty tím, že připouští dětskou práci, a to zejména ve zdravotně závadných podmínkách. Na vydané doporučení reagovalo Portugalsko úpravou své ústavy, kte-

²³ Viz rozsudky Nejvyššího soudu Indie, Ústavního soudu Jižní Afriky atd. na <http://www.escr-net.org/caselaw>.

rá vedla ke zvýšení minimálního věku pro vstup do zaměstnání, posílení inspekcí a sankcí, a také k přijetí plánu na odstranění vykořisťující dětské práce. Jak Evropský výbor, tak Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva se pak dotazovaly Portugalska na realizaci těchto opatření a na stanovené cíle.²⁴ V říjnu 2004 konala Meziamerická komise pro lidská práva z iniciativy sedmi latinskoamerických a kanadských nevládních organizací své první slyšení o dopadu dohod o volném obchodu na lidská práva.

Neschopnost vážně zpochybnit nespravedlivé ekonomické a politické struktury

Tím přicházíme ke konečné slabině současného systému lidských práv z hlediska odstranění chudoby, totiž k vážnému nebezpečí, že systém lidských práv nedokáže vážně zpochybnit mezinárodní mocenské struktury, vnučené ekonomické modely nebo imperialismus v jeho početných formách. Ačkoliv důraz na lidská práva a z něj vycházející diskurz má potenciál ke zpolitizování vývoje a mobilizaci účinných hnutí, jež se budou stavět proti pokračující nespravedlnosti, nerovnosti a chudobě, systém lidských práv je v současnosti vybudován na státech a je tudíž na nich primárně závislý, přičemž státy nerady připouštějí, aby se někdo dotýkal jejich suverenity. Navíc v současné globální ekonomice se i mocné země musí chovat vstřícně ke korporátním a finančním zájmovým skupinám, s nimiž pravidelně konzultují svou ekonomickou politiku vzhledem k tomu, že státy a regiony navzájem soutěží o podniky a investice.

²⁴ Tamtéž. Viz také: *Complaint No. 1/1998, International Commission of Jurists against Portugal: documents*. Strasbourg, Council of Europe Publishing 2001.

Mnoho organizací lidských práv a rozvojových organizací ovšem reaguje na tuto situaci vzděláváním na základní úrovni a také zmocňováním komunit a místních organizací k tomu, aby se hlásily o svá práva, vyznaly se v nespravedlivých ekonomických politikách a kladly jim odpor. Jiné skupiny vytvářejí svá vlastní média jako protiváhu médií kontrolovaných korporacemi a vzdělávají se a organizují prostřednictvím internetu. Tak například skupina Human Rights Tech naučila členy Koalice zemědělských dělníků v Immokalee (Florida) navrhovat a udržovat webové stránky, vyškoli-la je v problematice lidských práv a pomohla jim vytvořit organizační strategii s využitím internetu. To vedlo k úspěšnému celonárodnímu bojkotu amerického fast-foodového řetězce Taco Bell, který se podílel na porušování lidských práv, ale bojkotem byl donucen ke zvýšení mezd zemědělských dělníků tak, aby se z nich dalo žít.

Závěr

Účelem tohoto textu je posílit přesvědčení, že chudobu, která je porušením lidských práv, lze odstranit. Doufám, že poctivé přemýšlení o slabinách současného systému lidských práv tváří v tvář mocným ekonomickým a politickým zájmovým skupinám, společně s vyzdvižením obecných silných stránek tohoto systému, dokáže ve strategické rovině znásobit naše kolektivní síly k boji za odstranění chudoby a vytvoření spravedlivého světa, v němž všichni jednotlivci se budou jako členové angažovaných a zmocněných komunit plně těšit svým lidským právům.

Chudoba a lidská práva

*Jak zvrátit trend od přístupů
„shora dolů“ k přístupům
„zdola nahoru“*

Aye Aye Win¹

Dignity International

Chudoba je mnohorozměrný pojem a znamená mnohonásobné porušení lidských práv. Příčiny chudoby jsou hluboké, mnohvrstevnaté a svou úlohu v nich sehrávají různí aktéři. Jakýkoli pokus o obranu proti chudobě k ní musí přistupovat z různých stran, zahrnovat tyto aktéry a působit v různých rovinách od rodiny až po mezinárodní úroveň. Opatření v podobě konkrétních projektů mohou vést k určitému omezení chudoby, ale její úplné odstranění bude vyžadovat komplexní morální, právní a politický přístup. Rámec pro něj poskytnou lidská práva. Je ale třeba mít na paměti, že rozhodující oblastí zásahů v tomto mnohvrstevnatém přístupu zaměřeném na řadu aktérů a používajícím různé metody je rovina postižených komunit – lidí, kteří sami zakoušejí chudobu. S nimi je třeba pracovat, posilovat jejich schopnosti a umění vést druhé tak, aby znali svá lidská práva a hlásili se o ně.

Výchozím bodem pro analýzu chudoby je uznání faktu, že nikdo nezná chudobu lépe než ti, kdo v ní žijí.

„Vstaň a ber se za svá práva“ je název výukového pro-

¹ Spoluzakladatelka a výkonná ředitelka DI.

gramu, který nedávno uspořádalo Hakijamii, středisko pro sociální a hospodářská práva sídlící v keňském Nairobi, společně s Dignity International. Sešlo se v něm 30 vedoucích představitelů komunit z nejhudších slumů v Nairobi. Účastníci v rámci programu popisovali denní realitu, které ve svých čtvrtích musí čelit. Lidé tam žijí bez řádného obydlí – velmi často v chatrčích narychlo postavených z rezavého vlnitého plechu. Chatrče a celé kolonie jsou přečpané, na malém prostoru se tísní spousta osob. I v těchto chatrčích, které lze sotva označit za obydlí, žijí lidé v neustálé obavě, že budou vyhnáni. Kanalizace a hygienická zařízení prakticky neexistují. Běžnou záležitostí se v důsledku toho staly „létající toalety“ – defekace do plastového pytle. Úzce to souvisí s bezpečnostní situací ve slumech, kde po setmění hrozí přepadení, a zejména ženy nemají jinou možnost než použít tento způsob, pokud nechtějí riskovat vlastní bezpečí při dlouhé cestě na veřejné záchodky.

Velkým problémem je sběr a odvoz odpadků. Tato služba je vyhrazena pro bohatší čtvrti, než jsou lidové kolonie, které ostatně úřady ani neuznávají. Odpadky přibývají, ale neodvážejí se, jejich hromady rostou a životní prostředí se zhoršuje, už tak zranitelným obyvatelům hrozí ještě víc nemocí.

Pokud jde o vodu, vzniká směšná situace, kdy lidé žijící v koloniích musí platit za vodu víc než obyvatelé bohatších čtvrtí. Voda má v koloniích špatnou kvalitu a někdy je znečištěná v důsledku praskání potrubí, jež je nedbale položeno v blátivých uličkách.

Dalším jevem je epidemie HIV/AIDS. Tento virus se velmi rychle šíří a hodně dětí se s ním už narodí. V rozvinutějších zemích nebo bohatších rodinách je možné riziko nákazy dítěte značně snížit poporodním ošetřením. V koloniích je ale takový zdravotní zákrok raritou, což platí také pro přístup k jiným životně důležitým lékům. Běžným jevem se stávají domácnosti vedené dět-

mi a je šokující vidět, kolik je všude sirotků a dětí žijících s virem.

Přes snahu vlády zajistit všem základní vzdělání zůstává přístup chudých k řádnému vzdělání pořád velkým problémem. Vzhledem k tomu, že vláda není schopna budovat v koloniích vzdělávací zařízení, snaží se tuto mezeru vyplnit řada nevládních organizací, které v koloniích zřizují komunitní školy. Nicméně je pořád vysoký podíl dětí, které školu neukončí, stejně jako pracujících dětí.

Mladí lidé vyrůstají v prostředí bez příležitostí k práci a obživě, což zvyšuje riziko drogové závislosti a kriminality. Běžné je zde znásilňování, prostituce a zneužívání dětí.

Samozřejmě je zde mezinárodní rozvojová pomoc, která přichází v různých formách. Část má podobu několika hygienických zařízení nebo zdrojů vody. Ovšem peněžní prostředky, jež mají chudým poskytovat různé decentralizované fondy, často nedorazí do zamýšleného cíle. Řadí korupce, špatné hospodaření se státními a místními prostředky, zneužívání pravomocí.

V tomto reálném obraze lze identifikovat řadu aktérů ovlivňujících situaci – vládu a její různé orgány od úřadu prezidenta republiky přes ministry a poslance parlamentu až po místní správní úřady, vesnické náčelníky, místní policejní a justiční orgány, soukromé společnosti, jednotlivce včetně majitelů nemovitostí, mezinárodní aktéry včetně Světové banky a dárcovských vlád, nevládní organizace, organizace vytvářené v komunitách a samotné obyvatele komunit.

Lze v něm také vidět řetězce jednotlivých problémů v jejich vzájemné souvislosti, vazby mezi problémy a jednotlivými aktéry. Co je to za obraz! Řada rozměrů chudoby, řada aktérů ovlivňujících situaci chudých, řada úrovní sahající od domácností přinejmenším po vládu – pletivo reality je nabíledni a všichni ho mohou vidět.

Jaká je tedy souvislost mezi všemi těmito různými aspekty chudoby a lidskými právy?

Stačí se podívat na hlavní mezinárodní právní instrumenty lidských práv, k nimž patří Všeobecná deklarace lidských práv, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, Úmluva o právech dítěte, abychom zjistili, že všechny ukazují, jak každá lidská bytost – bez výjimky – má právo na důstojný život. Jsou to obsahově krásné a vizionářské dokumenty. Tím víc udivuje, že naše vlády – dokonce i ty, které kritizujeme – je podepsaly, a tudíž souhlasily, že pro ně budou právně závazné. I kdyby se z toho, co je zakotveno v těchto dokumentech, jen „něco“ stalo skutečností, chudoba by se určitě stala minulostí. A jak krásný by to byl svět!

Víme ovšem dobře, že instrumenty lidských práv jsou plné právního žargonu a že jsou proto mnoha lidem nesympatické. Jestliže nebude vynaloženo značné úsilí k tomu, aby lidé považovali lidská práva opravdu za vlastní, pak se stanou mrtvou literou mezinárodního práva. Aby se s nimi lidé ztotožnili, je třeba, aby se práce v oblasti lidských práv zaměřila na ty nejchudší, vycházela z jejich reality a tak využívala lidská práva k prosazování humanity.

Abychom se vrátili k situaci vůdců chudých komunit v Nairobi: tito lidé si v rámci zmíněného programu udělali přehled o vlastní realitě a pak byli podrobně seznámeni se zjednodušenými verzemi různých mezinárodních dokumentů o lidských právech a jejich obsahem. Dále pak zjišťovali souvislosti mezi svou vlastní realitou a lidskými právy.

Vezměme jako příklad jednu takovou realitu – epidemii HIV/AIDS a její vztah k lidským právům. Účastníci kurzu shrnuli různé aspekty této nemoci a konstatova-

li, že problémem je neexistence léků a zdravotnických zařízení. V dalším kroku spojili tuto realitu s lidským právem na „zdraví a zdravé životní prostředí“. Pak se seznámili s obsahem tohoto konkrétního lidského práva tak, jak je definováno ve Všeobecné deklaraci lidských práv (článek 25), kde se říká, že každý má právo na takovou životní úroveň, která by byla s to zajistit jeho zdraví a blahobyt i zdraví a blahobyt jeho rodiny, počítajíc v to zejména výživu, šatstvo, byt a lékařskou péči, jakož i nezbytná sociální opatření. Totéž právo lze najít také v článku 11 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, který prohlašuje, že každý má právo na přiměřenou životní úroveň pro sebe a svou rodinu, včetně sociálního zajištění, stejně jako v článku 12 uznávajícím právo každého na dosažení nejvýše dosažitelné úrovně fyzického a duševního zdraví. V článku 12 Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen vůdci komunit viděli, že ženy mají právo na stejnou úroveň lékařské péče jako muži, a v článku 24 Úmluvy o právech dítěte, že dítě má právo na nejvyšší úroveň zdravotní a lékařské péče.

Jestliže lidé nemohou žít na nejvýše dosažitelné úrovni fyzického a duševního zdraví, což je případ těchto kolonií, pak je porušováno jejich právo na zdraví a zdravé životní prostředí.

Jiným příkladem je skutečnost, že lidé v koloniích žijí v neustálém nebezpečí, že budou vyhnáni, v situaci, kdy neexistuje žádná jistota pronájmu a kdy bydlení má velmi nízkou kvalitu, což je zřejmé porušení jejich práva na přiměřené bydlení. V případech nuceného vystěhování, kdy policie jedná brutálně a dochází ke značnému násilí, je zde také souvislost s občanskými a politickými právy obyvatel.

Existuje také souvislost mezi realitami zahálky mládeže, nedostatku pracovních příležitostí a porušováním lidského práva mladých na práci. Nemožnost přístupu

k základnímu vzdělání a chybějící školská zařízení souvisejí s porušováním práva na vzdělání.

Mezinárodní dokumenty o lidských právech poskytují rámcová pravidla, na nichž lze vybudovat mnohostranný přístup k odstranění chudoby na globální a národní úrovni i na úrovni komunity a rodiny. Rámec lidských práv věnuje zaslouženou pozornost základním prvkům strategií odstraňování chudoby (nediskriminace, rovnost, účast a povinnost skládat účty). Rámec lidských práv má „potenciál“ k tomu, aby se zabýval nejen spravedlností ve smyslu právním – což je hlavní předmět zájmu nevládních organizací – ale také hospodářskou, sociální a kulturní spravedlností, která má zásadní význam pro práci ve prospěch rozvoje.

Když dnes lidé žádají důstojný život, už nežádají charitu, ale své základní lidské právo uznané vládami, které se právně zavázaly, že ho budou respektovat a postupně realizovat. I když v zajišťování tohoto práva může sehrávat určitou úlohu celá řada aktérů, jeho ručitelem zůstává stát. Ten nese prvotní odpovědnost za ochranu, respektování a postupné naplňování lidských práv.

Přístup na základě lidských práv nás vzdaluje od tradičního servilního chápání charity, při němž jsou lidé považováni za příjemce milodarů, k situaci, kdy jsou lidé uznáni za nositele základních práv, která jsou porušována. Toto uznání přesouvá ty nejchudší v našich komunitách z pozice zranitelnosti do pozice síly, od bezmocnosti ke zmocnění.

Nikdo nemá větší zájem na odstranění chudoby než sami chudí. Lidská práva poskytují nejlepší rámec k odstranění chudoby a dosažení trvalé sociální změny. Namísto toho, abychom riskovali, že se existující rámec stane mrtvou literou mezinárodního práva, naši prioritou musí být práce na té úrovni, na níž nejvíc záleží – napomáhat pochopení lidských práv, ztotožnění se

s nimi a schopnosti vést ostatní, a to mezi těmi, kdo žijí na frontové linii boje za lidská práva. Jsme pouze na začátku cesty, kdy lidé sami povstávají a hlásí se o svá práva. Pouze tehdy, budou-li lidé přímo zapojeni do plánování, formulování a uskutečňování zákonů a politik, budeme moci skutečně hovořit o společnosti lidských práv. Jakýkoli jiný přístup, který zachází s lidmi pouze jako s objekty, je jasně neudržitelný.

Projekt „Vstaň a ber se za svá práva“, který začíná v Nairobi, je pouze jedním z příkladů. Doufejme, že se podobné projekty rozšíří po celém světě, aby se komunity a jejich vůdci začali ztotožňovat s kulturou lidských práv a zajistili jí trvání. Právě v nejchudších komunitách, našich předních liniích boje za lidská práva, je budoucnost celé myšlenky lidských práv.

„Rozvojové“ megaprojekty: cesta k omezení, nebo zvětšení chudoby?

María Lorena Zárate

María Silvia Emanuelli¹

HIC – Latinská Amerika (Mexiko)

Mezinárodní koalice pro bydlení (HIC, Habitat International Coalition) je globální síť více než 450 organizací v 80 zemích, která pracuje už třicet let pro uznání, obranu a plné uskutečnění práva všech žen a mužů na bezpečné místo pro život v míru a důstojnosti. To zahrnuje právo na půdu, obydlí a práva související se životem ve městě, ovšem v širším smyslu uskutečnění všech lidských práv (občanských, politických, hospodářských, sociálních a kulturních), jinými slovy právo na plný život. Použijeme tento přístup, nástroj lidských práv, ale ze specifického teritoriálního pohledu.

Tak jak je tomu u zdravotní péče, vzdělání, potravy atd., považujeme bydlení za všeobecné a nezczitelné lidské právo a ne pouze za komoditu, která je poskytována trhem (výlučně těm, kteří za ně mohou zaplatit).

Pracujeme spíš s organizovanými skupinami než s osamocenými jednotlivci. V Latinské Americe máme přes

¹ Tento text byl připraven speciálně pro tuto publikaci a je založen na vystoupení Maríe Loreny Zárate na pracovním semináři „Chudoba a hospodářská, sociální a kulturní práva“, pořádaném v rámci 6. světového sociálního fóra ve venezuelském Caracasu, a na dalších materiálech, které vydala HIC-AL, viz <http://www.hic-al.org>.

100 členů v 19 zemích: sociální, sousedské, komunitní a ženské organizace a hnutí, nevládní organizace, kvalifikované technické poradce, aktivisty lidských práv. Účastníci sítě jsou tedy velmi rozmanití stejně jako jejich aktivity (místní, regionální i mezinárodní), přičemž všechny nás spojuje to, co máme, víme a můžeme udělat společně.

Boj proti chudobě, nebo vyhubení chudých?

Je zřejmé, že chudoba je ze své definice porušením lidských práv, porušením práva všech žen a mužů na slušný život. Opačně bychom mohli říci, že porušování lidských práv, jejich popírání, je základní příčinou toho, že stamiliony lidí žijí v nedůstojných podmínkách různých „stupňů“ chudoby.

Není to pouze otázka chybějících opatření k omezení chudoby. Považujeme za nutné zdůraznit zejména negativní dopady politik a programů prováděných za velké peněžní částky poskytované nadnárodními institucemi. Tyto politiky a programy prováděné ve jménu „rozvoje“ (samozřejmě rozvoje toho, co je v zájmu transnacionálních ekonomických skupin, a to cestou privatizace) nejen že neomezují chudobu, ale naopak ve větší míře zemí, včetně zemí Severu, ji dramaticky zhoršují.

V posledních desetiletích byla role státu omezena na aplikaci několika makroekonomických receptů, jež směřují většinu veřejných fondů na podporu soukromých podniků (které už ani nemají vlastníky v dané zemi). Jen pár drobků jde na sociální programy, které mají sklon k paternalismu a klientelismu (a které nicméně získávají mezinárodní ceny), přičemž se drasticky krátí sociální výdaje (na bydlení, vzdělání, zdravotní péči, dopravu, vodu, kanalizaci, elektřinu atd.) a odpírají existující práva.

To, co dnes vidíme, není „boj proti chudobě“, ale boj proti chudým. Podle Miloona Kothariho,² současného zvláštního zpravodaje OSN o otázkách přiměřeného bydlení, je možné v některých částech světa zaznamenanat úmyslná opatření k eliminaci chudých, jež vzhledem k jejich rozsahu a brutalitě lze charakterizovat jako politiku vyhubení. Je dobře známo, že v posledních měsících byli ze svých domovů vyhnáni nebo vystěhováni lidé v Abuji (Nigérie), Bombaji (Indie) a Harare (Zimbabwe). Navíc plány rekonstrukce po tsunami v jihovýchodní Asii a po hurikánu Katrina v New Orleansu vůbec nevzaly v úvahu desetitisíce lidí, které tyto katastrofy vyhnaly z jejich obydlí (přitom i tyto plány nabízejí v nadcházejících desetiletích výborné příležitosti pro podnikání). Stejně vážné případy nacházíme v Latinské Americe, i když v menším rozsahu – mimo jiné v Argentině, Brazílii, Peru a Dominikánské republice. Další příklady zaznamenáváme po celém světě a jejich počet bohužel narůstá. Zdá se, že tyto politiky „boje proti chudobě“ nacházejí další posilu v Rozvojových cílech milénia.³ Dokladem toho jsou politiky zaměřené na chudé,

² Miloona Kothari je architekt. K jeho hlavním úkolům jako zvláštního zpravodaje patří navázat pravidelný dialog a posuzovat možné oblasti spolupráce s vládami, specializovanými agenturami a institucemi Organizace spojených národů, mezinárodními organizacemi působícími v oblasti práva na bydlení, jako je Centrum OSN pro lidská sídla (UNCHS/Habitat), nevládními organizacemi a mezinárodními finančními institucemi, dále předkládat doporučení k realizaci práv (a odpovídajících povinností států) relevantních pro jeho mandát, a předkládat roční zprávy o své činnosti. Pro další podrobnosti o mandátu zvláštního zpravodaje, jeho zprávách a činnosti v posledním období viz <http://www2.ohchr.org/english/issues/housing/index.htm>.

³ V září 2000 se sešlo 189 hlav států a vlád světa na půdě Valného shromáždění OSN a podepsalo Deklaraci milénia, v níž se zavázalo do roku 2015 „vysvobodit naše druhy, muže, ženy a děti z hanebné situace krajní nouze“. Za tímto účelem bylo dohodnuto osm Rozvojových cílů milénia (MDG) s celkem 18 úkoly a 48 ukazateli, kterými

kteří žijí v problematických osadách. Obyvatelé slumů jsou vystěhováváni ze dne na den, ničí se jejich obydlí i životy, a přitom si málokdo dělá starosti o jejich osud, ani se neptá, kam půjdou a jak budou žít.

Tento problém, i když s různými nuancemi, je obdobný na celém světě. Už v roce 1989 zahájila HIC světovou kampaň za právo na obydlí, jejímž cílem bylo analyzovat a odsoudit poškozování lidských práv regionálními „rozvojovými“ plány a megaprojekty, stejně jako projekty „zusuščování“ měst, které prosazují vlády, soukromé iniciativy, multilaterální instituce a jiné agentury. V průběhu této práce se jasně ukázalo, že místní obyvatelstvo, zejména venkovské a původní, o těchto projektech není informováno a že je s ním nikdo nekonultuje, přičemž právě tito lidé jsou často obětí vyhánění a nuceného přestěhování – prováděného bez spravedlivého odškodnění nebo restituce – což je připravuje o živobytí, znemožňuje jejich způsob života a ve většině případů vede k větší chudobě.

Představuje to také flagrantní porušení několika instrumentů lidských práv a směrnic formulovaných a dohodnutých v průběhu let mezinárodními institucemi.⁴

se má pravidelně měřit pokrok (nebo nezdary). Konkrétně zde jde zejména o MDG7 (zajistit ekologickou stabilitu) a jeho cíle č. 10 (do roku 2005 snížit na polovinu podíl lidí, kteří nemají udržitelný přístup k pitné vodě a základním hygienickým zařízením) a č. 11 (do roku 2020 dosáhnout podstatné zlepšení života minimálně 100 milionů obyvatel slumů). Kompletní deklarace včetně MDG a dalších souvisejících dokumentů je na <http://www.un.org/millenniumgoals/>.

⁴ Patří k nim mj. Všeobecný komentář č. 7 Výboru OSN pro ESCR (1997) (*UNCESCR General Comment No. 7*); dřívější směrnice (Directives) formulované na žádost OSN skupinou odborníků (1997), směrnice Světové banky pro „nedobrovolné přesídlování“ v projektech, které tato banka financuje a podporuje, a konečně Základní principy a směrnice pro vystěhovávaní a přesídlování v rámci rozvojových projektů, uvedené v Dodatku ke Zprávě zvláštního zpravodaje o přiměřeném bydlení (*Special Rapporteur on Adequate Hous-*

Jestliže neexistují přesídlovací politiky a širší veřejné politiky zajišťující přístup k půdě na venkově a k volným pozemkům a bydlení v městech (bydlení jak vlastnickému, tak nájemnému), vystěhovalci a chudí nemají jinou možnost než „okupovat“ pozemky a budovy, za což jsou následně kriminalizováni.

Plán Puebla-Panama a jeho dopad na ESCR

V červnu 2001 byl oficiálně vyhlášen Plán Puebla-Panama (PPP),⁵ který upoutal naši pozornost, protože zahrnoval všechny výše uvedené aspekty. V této souvislosti jsme začali pracovat na regionálním projektu s několika cíli.

Zaprvé jsme začali shromažďovat některé ze spousty kritických a znepokojivých vyjádření, jež vyvolal PPP, a analyzovat je z hlediska lidských práv, přesněji řečeno ekonomických, sociálních a kulturních práv (ESCR), se zvláštním důrazem na možná narušení práva na půdu a obydlí.

Zadruhé jsme navrhli pracovat na základě ESCR dál, protože jsou dobrou půdou pro nové formy sociálních akcí – vedle akcí čistě politických a jako jejich důležitý prvek. Zatřetí, jak naše teoretické analýzy, tak praktické zkušenosti vykazují podobnosti s realitou jiných zemí a regionů, v nichž se provádějí podobné rozsáhlé projekty, a podle toho můžeme upravovat svou vlastní činnost.

ing Report) předložené na 62. zasedání Komise OSN pro lidská práva (Ženeva, březen 2006). Tyto a další dokumenty jsou dostupné na <http://www.hic-al.org/>.

⁵ PPP je rozsáhlý plán pro celý středoamerický region, kterého se účastní Belize, Salvador, Guatemala, Honduras, Kostarika, Mexiko, Nikaragua a Panama. Je prezentován jako „rozvojový“ a integrační projekt zahrnující aktualizované starší i nové iniciativy.

Cílem PPP je integrovat středoamerický region s mezinárodním trhem vytvořením modelu ekonomického růstu zaměřeného na vnější trhy. PPP zahrnuje skupinu navzájem propojených projektů – výstavbu dálnic, letišť a telekomunikační infrastruktury společně s regulací přírodních zdrojů regionu.

Tyto projekty vznikly bez předchozích konzultací s obyvatelstvem a představují vážné a konkrétní porušení práva na půdu a obydlí pro značný počet lidí v různých oblastech regionu. Stavba přehrad, ropovodů, dálnic a nutné infrastruktury pro rozvoj turistiky byla a nadále bude spojena s vyvlastňováním půdy, která patří venkovanům a původním obyvatelům. Důsledkem jsou přesuny obyvatelstva ve jménu údajného rozvoje.

Zvláště znepokojivé důsledky má výstavba přehrad. Přes 45 000 přehrad na celém světě zaplavilo přibližně 400 000 čtverečných kilometrů půdy, přičemž bylo přesunuto přes 50 milionů lidí, hlavně venkovského a původního obyvatelstva. Mnozí z těchto lidí nebyli uznáni ani registrováni jako přesídlenci, a nedostali tudíž nové obydlí ani odškodnění. Přesídlenci zřídka kdy dostávají pomoc k obnově živobytí, protože přesídlovací programy se obvykle soustřeďují na fyzický přesun, a nikoli na hospodářský a sociální rozvoj dotčených lidí.⁶ V takových případech jde o jasné porušení práv na půdu a bydliště státem, nemluvě o porušení práva na výživu, zdraví a zdravé životní prostředí i dalších práv.

⁶ World Commission on Dams, *Dams and Development: A New Framework for Decision-Making*. London, Earthscan Publications 2000. Pro další informace o této otázce viz také: Castro Soto, G. E., *Las representaciones ¿Desarrollo para quién?* Centro de Investigaciones Económicas y Políticas de Acción Comunitaria (CIEPAC) 2003, viz <http://www.ciepac.org>; a Aguirre, M./Switkes, G., *Guardianes de los ríos. Guía para activistas*. International Rivers Network 2000. Dostupné na http://www.internationalrivers.org/files/Los_Guardianes10-07.pdf.

Zpráva Světové komise pro přehrady upozorňuje také na situaci v oblastech, které budou následně zaplaveny. Zdůrazňuje neochotu vlád pokračovat v těchto oblastech v investicích nebo zahajovat nové v období od výchozího rozhodnutí o stavbě přehrady do skutečného zahájení prací, které se obvykle značně zpožďuje.

Zvláštní význam práv na půdu⁷ jako součásti ESCR jasně pocítují původní obyvatelé, venkovské populace a rybářské komunity, pro něž je půda matkou a životem. Existuje velmi těsný vztah mezi půdou a právy na výživu, bydlení a práci, jakož i kulturními právy, a samotnou identitou komunity. Obecně lze říci, že tam, kde existují kolektivní a komunální formy vlastnictví půdy, má privatizace u venkovského a původního obyvatelstva zvláště negativní dopady na ženy.⁸

V mnoha případech jsou práva na půdu těsně spojena s právy na obydlí,⁹ protože příbytky venkovských nebo původních obyvatel jsou zpravidla stavěny na půdě, na níž tito lidé pracují, nebo v její blízkosti. Když je porušeno jejich právo na půdu, je tím také porušeno jejich prá-

⁷ Práva na půdu a další s nimi související práva jsou zajištěna řadou mezinárodních a regionálních dohod (zejména Úmluvou ILO 169).

⁸ Pro více podrobností viz: Monsalve, S., *Comentario sobre las políticas de tierra y desarrollo rural del Banco Mundial*. Pracovní dokument Globální kampaně pro zemědělskou reformu vedené organizacemi Food First Information and Action Network (FIAN) a Via Campesina, dostupné např. na http://www.viacampesina.org/main_sp/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=57.

⁹ Právo na obydlí je uznáno v článku 25 *Všeobecné deklarace lidských práv*, v článku 11 ICESCR a v dalších mezinárodních instrumentech jako součást práva na přiměřenou životní úroveň. Výbor pro ESCR prohlásil roku 1991 ve svém Všeobecném komentáři č. 4 o právu na přiměřené obydlí, že má být chápáno jako „právo žít někde v bezpečí, míru a důstojnosti“ a ne pouze v úzkém smyslu jako přístřeší, tj. střecha nad hlavou. Jsou specifikovány podstatné prvky tohoto práva stejně jako obecné povinnosti států v této věci. Dokumenty jsou dostupné např. na <http://www.hicnet.org>.

vo na obydlí, protože při přesídlení do jiné oblasti není zaručena blízkost zdroje práce a obživy. Když jsou venkované nuceni k přestěhování, jsou tím nuceni vzdát se svých zvyků, posvátných míst, dosavadní stravy a způsobu života.

Kromě toho pokaždé, když stát poruší práva venkovských lidí na půdu, ohrozí tím také jejich právo na výživu. Jestliže tedy – v souvislosti s PPP – stát umožní rozšíření pěstování jediné plodiny, povolí genetické manipulace a industrializaci zemědělství na úkor životního prostředí, když nereguluje import geneticky modifikovaných produktů a neposkytuje informace o možných zdravotních rizicích, vážně tím ohrožuje práva svých občanů na výživu, zdraví a zdravé životní prostředí.¹⁰

Obchodní dohody, pokračující industrializace a mega-projekty způsobují vážné škody na životním prostředí s následným negativním dopadem na zdraví. Kupříkladu výstavba přehrad způsobila v mnoha zemích šíření nemocí v důsledku ekologických změn, jež vytvořily prostředí příznivé pro množení hmyzu a jiných nosičů parazitů. Znečišťování jezer a vodních toků v mnoha zemích nepříznivě ovlivnilo schopnost rybářských komunit vydělávat si na živobytí svou tradiční prací. Bylo přesvědčivě dokázáno, že znečišťování vody a vzduchu odpady z továren způsobuje zdravotní problé-

¹⁰ Od roku 1996 používá Via Campesina pojem potravinové suverenity jako právo každého národa definovat svou vlastní zemědělskou politiku, a pokud jde o výživu, chránit a regulovat národní zemědělskou výrobu a domácí trh, aby tak bylo možné naplňovat cíle udržitelného rozvoje, rozhodovat, do jaké míry chce být země soběstačná, zabraňovat zaplavení svého trhu přebytečnou produkcí jiných zemí uváděnou na mezinárodní trh dumpingovými praktikami a upřednostňovat místní rybářské komunity prostřednictvím kontroly využívání rybných vod a udělování práv k rybolovu. Viz <http://www.viacampesina.org>.

my. Přesídlování kvůli megaprojektům i z jiných důvodů může také porušovat právo na zdraví svými psychologickými účinky, zejména u žen a dětí.

Oficiálně používaný pojem „rozvoje“, jak je tomu v případě výstavby infrastruktury v programu PPP, zahrnuje privatizaci výroby elektřiny a přírodních zdrojů, jež jsou pro tuto výrobu zapotřebí, ať je to voda, plyn, uhlí nebo zásoby geotermické energie. Všechny tyto privatizační procesy upřednostňují rozvoj podnikání, růst trhu a zvyšování zisků, nikoli zlepšování životní úrovně obyvatel. V protikladu k tomu, co se nyní náruživě obhájuje ve jménu Rozvojových cílů milénia, je víc než dostatek důkazů z různých zdrojů, že s tím, jak se na globální úrovni prohlubuje a zrychluje proces privatizace, práva lidí a komunit na bydlení, vodu a hygienické služby se postupně odbourávají.

Právo na vodu

Mezinárodní instrumenty ukazují velmi jasně, že právo na bydlení ztrácí smysl bez přístupu k pitné vodě. Lidské právo na vodu je definováno jako „právo, které dává každému nárok na dostatek hygienicky bezpečné, přístupné, fyzicky a cenově dostupné vody pro osobní a domácí použití“.¹¹

Z pohledu lidských práv a na základě zkušeností z různých zemí můžeme říci, že privatizace vodních zdrojů má obecně tyto důsledky: a) zvýšení poplatků, ztrátu pracovních míst a v mnoha případech dokonce i zhoršení kvality služeb s následnými vážnými zdravotními riziky pro obyvatelstvo; b) omezení přístupu k základ-

¹¹ UNCESCR, *General Comment No. 15, The Right to Water*. 2002, dostupné na <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>.

ním sociálním službám pro chudé – z nichž mnozí nakonec platí za vodu až dvacetkrát tolik co bohatí,¹² což je nutí omezit její používání; c) snížení místní odpovědnosti a vládní i občanské kontroly nad transnacionálními korporacemi, které mohou působit víceméně volně a beztrestně.¹³

Naše nejbližší úkoly

Společně s posilováním procesů a organizací napomáhajících účasti sociálních aktérů (vytváření schopností, koordinace, mobilizace) spolupracuje HIC už řadu let na mezinárodní úrovni s různými institucemi OSN zejména na konceptualizaci práva na bydlení, prevenci vyhánění a nuceného přesídlování, a také na přesnější definici povinností státu v těchto věcech. Víme, že papírování samo o sobě nestačí a že se práva nestanou skutečností jenom tím, že jsou napsána. Víme ale také, že abychom mohli lépe bojovat za jejich realizaci, musíme nejdřív usilovat o jejich uznání (v Latinské Americe i ostatních částech světa existují pořád země, které neuznávají právo na bydlení dokonce ani ve své ústavě).

Zejména od konference Světové obchodní organizace v Seattlu roku 1999 vidíme, že mnoho skupin občanské společnosti začalo ve svém odporu proti neoliberální politice přijímat jazyk a principy lidských práv. Skoro

¹² UN-Habitat and Water Supply and Sanitation Collaborative Council, *WSSCC and UN-Habitat Call for Urgent Action to Address Water and Sanitation Crisis*. Tisková práva, 29. ledna 2002. Dostupné na <http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=2613&catid=7&typeid=5&subMenuId=0>.

¹³ Kothari, M., *Privatizing Human Rights: the Impact of Globalization on Adequate Housing, Water and Sanitation*. In: *Social Watch Report 2003: The poor and the market*. Montevideo, Instituto del Tercer Mundo 2003.

30 let po založení naší koalice teď před námi stojí velká výzva – jak začlenit lidská práva jako obecný přístup a strategii, jako konkrétní politiku i nástroj, do agendy, kterou probíhávají různé organizace a sociální hnutí.

Další velkou výzvou je pro nás vytvoření dostatečně silné a globálně organizované občanské společnosti, jež bude schopna žádat po našich vládách na všech úrovních, aby plnily závazky, které přijaly v jimi ratifikovaných dohodách, paktech a deklaracích. Zavázaly se v nich, že budou respektovat, podporovat a zaručovat lidská práva (spojená se sebeurčením, participací, neexistencí diskriminace, přiměřenou životní úrovní, výživou, bydlením, prací, vzděláním, stejně jako se specifickými právy žen, původního obyvatelstva a dětí). Je třeba požadovat, aby vlády plnily tyto závazky se stejnou nebo ještě větší pozorností, než jakou nyní věnují obchodním dohodám a směrnici předepisovaným multilaterálními institucemi. Souhlasem států vytvářejí instrumenty lidských práv soubor mezinárodních zákonů, jenž je pro naše vlády závazný (ve smyslu povinností státu vůči svým občanům) a měl by být vždy nadřazen obchodním dohodám, které znamenají pouze – pro což je spousta důkazů – dobré obchody pro několik málo lidí a více chudoby pro mnohé.

Náročný úkol – spojit chudobu s porušováním lidských práv

*Raúl Cubas*¹⁴

Programa Venezolano de educación
– Acción en derechos humanos (Provea)

Ve světě panuje všeobecný souhlas s tím, že chudoba představuje porušení lidských práv a že miliony lidí jsou kvůli ní odsouzeny k životu bez lidské důstojnosti.

Světová konference OSN o lidských právech roku 1993 prohlásila, že krajní chudoba a sociální vyloučení představují porušení lidské důstojnosti. Na kodaňském Světovém summitu o sociálním rozvoji roku 1995 se pak členské státy zavázaly k vypracování konkrétních politik, strategií a akčních plánů, jejichž cílem bude odstranění chudoby. Kodaňská deklarace potvrdila, že právo na rozvoj, jež zahrnuje odstranění chudoby, je základním lidským právem. Kromě toho byla spojitost mezi chudobou a lidskými právy otevřeně vyjádřena roku 2000 v Deklaraci milénia, kterou přijalo OSN a v níž se 189 zemí zavázalo prosazovat Všeobecnou deklaraci lidských práv a podporovat práva žen.

Ovšem přes tyto závazky mezinárodního společenství je realita taková, že většina lidstva žije v chudobě a nemůže se tudíž těšit právům vyhlášeným ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Tato práva zahrnují

¹⁴ Přidružený člen Provea.

právo na obydlí, odpovídající životní úroveň, vzdělání, ochranu zdraví, na práci a účast na sociálním, kulturním, občanském a politickém životě společnosti.

Při monitorování závazků přijatých státy a při snahách o změnu tohoto neblahého stavu věcí je důležité, aby politické, sociální a lidskoprávní organizace ve své činnosti upřednostnily vyhodnocování odpovědnosti zemí z hlediska dosahování konkrétních cílů programů odstraňování chudoby. To znamená, že tyto organizace budou muset zahrnout do svých hodnocení ukazatele porušování lidských práv, se zvláštním důrazem na hospodářská, sociální a kulturní práva.

Životně důležité je mít ukazatele pro hodnocení míry, v jaké státy plní své domácí a mezinárodní závazky ve sféře lidských práv. Socioložka a aktivista Ligia Bolívar říká velmi správně: „To znamená nejen kriticky analyzovat běžné ukazatele, jež se sice používají k relevantním účelům, ale netýkají se přímo lidských práv, ale také zjišťovat nebo vytvářet ukazatele odpovídající potřebám analýzy z pohledu lidských práv...“¹⁵

Je jasné, že hlavním omezením „...je přesnost ukazatelů, jež mají adekvátně odrážet, do jaké míry stát naplňuje své povinnosti z hlediska práva na zdraví, protože ukazatele v této oblasti nebyly konstruovány z hlediska lidských práv. To znamená, že nejsou dostatečně zachyceny specifické prvky, jako je možná diskriminace určitých sektorů obyvatelstva. Podobně jsou některé ukazatele konstruovány tak, aby hodnotily realizaci veřejných politik, takže jimi poskytované informace nijak nenapomáhají vyhodnocování lidských práv nebo pro ně mají jen marginální význam...“¹⁶ To je problém,

¹⁵ Bolívar, L., *La salud como derecho humano: marco nacional e internacional de protección del derecho humano al salud*. Serie Aportes No. 3. Caracas, Provea 1998, s. 76.

¹⁶ Tamtéž.

kterým trpí nejen dnešní běžné ukazatele pro měření chudoby, ale obecně také ukazatele k měření lidských práv, a zejména pak ukazatele v oblasti hospodářských, sociálních a kulturních práv.

Jiným problémem ukazatelů je, že je třeba rozlišovat mezi různými typy porušování lidských práv. Jsou to (a) porušení, jež jsou důsledkem diskriminace ve vládních politikách, (b) porušení, k nimž dochází, protože vlády nejsou schopny dostát svým závazkům v oblasti lidských práv, a (c) porušení způsobená lhostejností nebo nedbalostí vlád a jejich zaměstnanců. Je zapotřebí mít jasnější definici odpovědností státu a odpolitizovat prováděná hodnocení.

Danilo Türk, zvláštní zpravodaj Ekonomické a sociální komise OSN, prohlásil: „Ukazatele mohou přispět k odhalení určitých potíží, na něž narážejí snahy o uspokojení těchto práv... mohou pomoci při rozpracování základního obsahu některých práv, jež jsou definována méně jasně... mohou být prostředkem k vyhodnocování pokroku dosaženého v průběhu času v aplikování těchto standardů... a mohou poskytovat informace o tom, do jaké míry v různých státech tato práva panují nebo ne.“¹⁷

Ukazatele pro monitorování odstraňování chudoby a situace v lidských právech je třeba používat kriticky, abychom se vyhnuli jejich nedostatkům nebo je neutralizovali. Jak řekl venezuelský výzkumník Vicmar Morillo, ukazatele lidských práv musí „...umožňovat nejen kvantitativní, ale také kvalitativní analýzu celkových výsledků zemí (uznání práv v zákonech, maximální alokace dostupných prostředků atd.), ale také analýzu

¹⁷ Türk, D. (ed.), *El nuevo orden económico internacional y la promoción de los derechos humanos: los derechos económicos sociales y culturales*. Santafé de Bogotá, Comisión de Juristas, Seccional Colombiana 1993, s. 153.

specifických výsledků týkajících se každého jednotlivého práva. Nestačí pouze kompilovat statistické údaje, je také důležité mít kritéria, principy a hodnocení situace v oblasti hospodářských, sociálních a kulturních práv (a chudoby), z nichž se dají vyvodit ukazatele¹⁸. Je zapotřebí nejen vyvíjet vhodnější ukazatele a kritéria ekonomických, sociálních a kulturních práv, jejich principy a způsoby měření, ale také spojovat tyto ukazatele s ukazateli měřícími chudobu.

Výroční zpráva Provea a využívání ukazatelů lidských práv

Od roku 1989 pracuje Venezuelský program výchovy a akcí pro lidská práva (Provea) na hodnocení situace lidských práv v této zemi, se zvláštním důrazem na hospodářská, sociální a kulturní práva. Výsledky tohoto výzkumu jsou předkládány ve výroční zprávě,¹⁹ která se vydává každý rok 10. prosince, na Mezinárodní den lidských práv.

Ačkoliv zatím nebyly tyto výzkumy hodnoceny systematicky, můžeme popsat, jak byly konstruovány použité ukazatele a jak byly využity k analýze a hodnocení veřejných politik týkajících se lidských práv, zejména pak hospodářských, sociálních a kulturních práv zajišťovaných státem.

¹⁸ Morillo, V., *Marco básico del derecho humano a la vivienda adecuada*. Caracas, Provea 2003, s. 49–50 (pracovní text).

¹⁹ Výroční zpráva Provea obsahuje analýzy a hodnocení devíti občanských a politických práv (život, osobní svoboda, osobní bezpečnost, svoboda sdružování, dostupnost spravedlnosti, svoboda projevu, právo na azyl, práva zadržovaných osob a vězňů) a devíti hospodářských, sociálních a kulturních práv (potrava, sociální zabezpečení, práce, zdraví, vzdělání, bydlení, půda, práva původního obyvatelstva, právo na čisté životní prostředí).

Tyto ukazatele byly od začátku navrhovány, konstruovány a používány nejen z pohledu občanských a politických práv, ale také práv hospodářských, sociálních a kulturních. Například vyhodnocování práva na život zahrnovalo popis určitých „vzorců chování“ policistů a vojáků, které je jedním z aspektů situací, za nichž dochází ke smrti lidí. Tyto ukazatele vzorců chování zahrnují popravu (kdy bezpečnostní síly ve službě i mimo ni střílejí na bezbrannou oběť s úmyslem způsobit jí smrt), zanedbání (úmrtí v důsledku neposkytnutí péče, nedbalosti, nezkušenosti nebo neopatrnosti ze strany příslušníků bezpečnostních sil při výkonu jejich funkcí); mučení; špatné zacházení nebo kruté nebo ponižující tresty (úmrtí v důsledku mučení prováděného příslušníky bezpečnostních sil v průběhu jejich operací nebo poté na zadržených); nadměrné používání síly (úmrtí způsobená v situacích, kdy se příslušníci bezpečnostních sil uchylují k nadměrnému použití síly, ačkoliv bylo možné použít ke zvládnutí situace mírnější prostředky); nevybíravé použití síly (úmrtí způsobená v situacích, kdy příslušník bezpečnostních sil čelící reálnému nebo zdánlivému konfliktu zasahuje bez rozlišení proti obyvatelstvu jako celku, a ne proti odpovědné osobě nebo osobám).

Podobné ukazatele byly definovány a využity k analýze situace v dalších občanských a politických právech tak, aby okolnosti související s porušováním těchto práv aktéry státu mohly být uvedeny do vzájemných souvislostí. Pro hlubší analýzy byly použity jiné typy ukazatelů, které se zaměřují na okolnosti vylučování nebo diskriminace postihující oběti porušování lidských práv. V případě práva na život to znamenalo definovat ukazatele, jež budou popisovat různé postižené skupiny a identifikovat je podle pohlaví, věku, sociálně ekonomické situace a etnického původu. Tak se bezprostředně vyjevil typický profil skupiny, jež nejvíce trpí v rukou bezpečnostních sil – jsou to jmenovitě chudí mladí muži.

Pokud jde o svobodu projevu, Provea používá následující ukazatele: (a) porušení povinnosti respektovat svobodu projevu (ve zprávách se identifikují státní instituce zodpovědné za porušování); (b) porušení povinnosti poskytnutí ochrany podle typu pachatelů (identifikují se jednotlivé skupiny pachatelů nechráněných státem); (c) porušení práva na svobodu projevu podle typu pachatele (rozeznává se šest typů porušení: cenzura, hrozby, bezprostřední agrese nebo útok, omezení uvalená soudy, omezení plynoucí ze zákona a administrativní omezování).

Důležitým a složitým úkolem je zejména konstruování a využívání ukazatelů pro vyhodnocování veřejných politik z hlediska hospodářských, sociálních a kulturních práv. Provea zjistila z vlastní zkušenosti, že statistiky jsou sice pro tento úkol nutné a velmi užitečné, ale mají také tendenci zatajovat informace, jež jsou podstatné pro analyzování situace v lidských právech, protože pracují s průměry. Katarina Tomasevski, zvláštní zpravodajka OSN o právu na vzdělání, řekla k této otázce: „Statistické průměry maskují nejrozličnější typy nedostatků v oblastech, jako je gender, etnický původ, jazyk a společenská třída, přičemž tyto oblasti mají zásadní význam z hlediska lidských práv, protože tyto typy diskriminace jsou mezinárodně zakázány.“²⁰

Provea si byla vědoma tohoto úskalí a vzala je v úvahu při hlubších analýzách veřejných politik v oblasti hospodářských, sociálních a kulturních práv. Při vyhodnocování oficiálních statistik a dat ze soukromých zdrojů Provea používá ukazatele, jež postihují porušování hospodářských, sociálních a kulturních práv s přihléd-

²⁰ Tomasevski, K., *Indicadores del derecho de educación*. Presentace na 22. interdisciplinárním kurzu lidských práv v Meziamerickém institutu lidských práv (Inter-American Institute of Human Rights). Kostarika, červenec 2004.

nutím k zeměpisným oblastem a také sociálním, etnickým a genderovým faktorům. Tak například u práva na zdraví je zřejmé, že když se hodnotí očkovací kampaň, nestačí pouze vědět, kolik lidí v zemi bylo očkováno; je také třeba zjistit, zda bylo očkování uskutečněno ve všech různých regionech země, zejména ve venkovských oblastech a oblastech s původním obyvatelstvem a etnickými menšinami, a zda se týkalo také kočovných populací.

Podobně když jde o vyhodnocování alokace rozpočtových prostředků na veřejná zdravotní zařízení, nestačí vědět, kolik peněz bylo celkem přiděleno, ale stejně důležitá je analýza kritérií, podle nichž se přidělovaly prostředky a jak byly rozděleny. Abychom uvedli příklad, jednou ze skutečností vyvolávajících obavy je, že venezuelský systém veřejného zdravotnictví investuje do soukromých zdravotních služeb. Venezuelská vláda se potýká s trvalou krizí veřejného zdravotnictví a nyní má značné příjmy ze soukromého zdravotního pojištění zaměstnanců ve veřejném sektoru. To vede k nespravedlivým nerovnostem mezi lidmi s formálním zaměstnáním a lidmi v neformálním sektoru.

K analýze jiných práv, jako je právo na půdu, Provea zkonstruovala ukazatele spojující uspokojování tohoto sociálního práva se souvisejícími politickými právy. Tak například Provea používá ukazatel zjišťující, do jaké míry jsou respektovány standardy OSN týkající se výpovědi z půdy, čímž se minimalizuje násilí státu při řešení konfliktů o vlastnictví půdy. Kromě toho Provea používá od roku 2000 ukazatel počtu rolníků nebo zemědělských výrobců zavražděných při konfliktech tohoto druhu. Tyto informace byly roztříděny a analyzovány podle typu pachatele (najatí zabijáci – „sicarios“ – nebo státní aktéři) a podle pokroků při zákonném šetření každého oznámeného případu.

Od roku 2000 se Provea vzhledem k potřebě větších

analytických kapacit angažuje v projektu tvorby „základních teoretických metodologických rámců“ pro každé z práv uváděných ve svých výročních zprávách.²¹ Ve zdůvodnění této důležité iniciativy se říká: „Aby byl definován a vymezen obsah práva, je nutné specifikovat, jaké dobro je chráněno, jaké jsou prostředky a záruky této zákonné ochrany a jaké jsou povinnosti státu vůči obyvatelstvu... Pokrok v lidských právech, k němuž dochází díky různým sociálním bojům, se dále šíří a je více záruk ochrany. To znamená, že je třeba neustále aktualizovat všechny příručky a soubory pokynů.“²²

Tyto základní teoretické metodologické rámce umožnily definovat a systematizovat ukazatele používané k vyhodnocování každého práva. Existuje například 33 ukazatelů k vyhodnocování práva na sociální zajištění, k nimž patří např. správné a včasné zveřejňování zpráv Mezinárodní organizace práce, počet hlášených případů genderové diskriminace ovlivňující přístup k dávkám z titulu sociálního zajištění, počet instancí, na něž se mohou obracet účastníci systému, a snadnost přístupu k těmto instancím, procento žen chráněných sociálním zabezpečením, nebo čekací doba na dávky sociálního zajištění.

V oblasti vzdělání existuje 35 ukazatelů zahrnujících mj. vztah mezi veřejnými výdaji na vzdělání a vylučováním ze vzdělání v důsledku diskriminace, počet škol, v nichž se vyučuje jazyk etnických a národnostních skupin ve vztahu k počtu dětí v těchto skupinách v každém regionu, procento školou povinných dětí, které nenav-

²¹ Do roku 2006 byly vytvořeny základní teoretické metodologické rámce pro následující lidská práva: sociální zajištění, vzdělání, bydlení, přístřeší, život a osobní svoboda. Jsou dostupné na <http://www.derechos.org.ve>.

²² *El derecho a la seguridad social. Marco teórico-metodológico básico*. Serie Aportes No. 12. Caracas, Provea 2004.

štvějí školu, a počet hlášených případů nuceného vyučování náboženství, dogmat nebo nepluralistických doktrín ve státních školách.

Provea také předkládá své alternativní zprávy Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva,²³ v nichž se velmi osvědčily ukazatele hospodářských, sociálních a kulturních práv, jež byly systematicky a pravidelně využívány ke konfrontaci s oficiálními zprávami státu Venezuela. Dokladem toho je skutečnost, že Výbor ve svých závěrečných poznámkách doporučil venezuelskému státu „vyvinout lepší systém národních statistik pro práva zakotvená v Paktu“, přičemž byla Venezuela požádána zejména o to, aby „poskytovala informace zahrnující relevantní statistická data o výskytu násilí, všeobecné situaci v bydlení, nucených výpovědích z půdy a situaci zemědělské reformy ve Venezuele. Výbor také doporučuje, aby stát poskytoval informace o opatřeních přijímaných v tomto ohledu.“²⁴ Toto doporučení je významným příspěvkem k práci, kterou odvádějí organizace na obranu lidských práv při monitorování společnosti pomocí vhodných a spolehlivých ukazatelů lidských práv.

Není pochyb, že konstruování a používání těchto ukazatelů hospodářských, sociálních a kulturních práv je dlouhodobým projektem a že v něm aktivisté lidských práv budou narážet na řadu těžkostí. Význam této práce přesahuje otázku používaných metod vyhodnocování nebo měření, protože klíčové je spojování těchto údajů

²³ V květnu 2001 předložila Provea dvě zprávy s názvy *Alternativní zpráva ke druhé zprávě předložené státem Venezuela Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva* a *Alternativní zpráva o právu na přiměřenou výživu ve Venezuele*.

²⁴ United Nations, *Final Comments of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Venezuela*. E/C.12.1/Add. 56. 21st May 2001.

s porušováním lidských práv obyvatelstva vylučovaného ze společnosti v důsledku chudoby způsobené jednáním nebo zanedbáním ze strany státu.

Jsme přesvědčeni, že tento problém lze překonat sociálními a politickými opatřeními, jež budou stavět na tom, co odhalil náš výzkum. Už roku 1990, kdy byl neoliberální model na vrcholu svého vlivu, Provea vyslovila toto varování: „Programy strukturálního přizpůsobování, které uskutečňuje venezuelská vláda, porušují svými účinky a důsledky lidská práva většiny obyvatelstva...“ Tehdy jsme za to byli kritizováni nejen vládou, ale také některými menšinovými skupinami samotného hnutí za lidská práva, jež tvrdily, že to bylo nezodpovědné a nepodložené tvrzení. Teď je ale vidět, že ukazatele lidských práv použité k analýze důsledků realizace těchto neoliberálních politik vysílaly jasný signál. Už tehdy došlo k nepochybnému nárůstu porušování občanských a politických práv obyvatelstva, stoupla nezaměstnanost a rostl také počet lidí žijících v chudobě.

Čas potvrdil, že jsme měli pravdu. I když se zatím neoliberální model ještě drží, je smrtelně raněn. Doufáme, že se v budoucnu staneme v Latinské Americe svědky výsledků nynějšího hnutí, při němž se obhájci sociální spravedlnosti a lidských práv angažují v boji proti chudobě a porušování těchto práv. Chudoba znamená vyloučení a nedostatek síly k tomu, aby se lidé brali o svá legitimní práva, a je naším úkolem s tím skoncovat.

Úvahy a otázky ke složitým vztahům diskriminace a chudoby

Iliana Pereyra Sarti

Red de educación popular entre mujeres

Chtěly bychom se podělit se čtenáři o několik úvah a také praktických zkušeností nejenom jako Síť pro lidové vzdělávání mezi latinskoamerickými a karibskými ženami, ale také jako regionální a globální koordinátorky spolupráce s jinými ženskými sítěmi a dalšími sociálními hnutími.

Náš pohled na problematiku lidských práv a chudoby byl obohacen vytvářením programů spojujících gender s občanstvím nebo ekonomikou a současně zaměřených na vzdělání a přínosem pro nás byly také vzájemné interakce s velmi širokou paletou aktérů na místní, domácí a globální scéně. Jedním z příkladů takové spolupráce je Světové sociální fórum.

Jsme především přesvědčeny, že chudoba, která v dnešním světě postihuje mnoho milionů lidí, je nejvýraznějším příkladem neuplatňování lidských práv v moderní společnosti. Lidská práva jsou porušována, což platí nejen pro hospodářská, sociální a kulturní práva, ale postihuje také práva sexuální a reprodukční.

Vládnoucí model společnosti – který je kapitalistický, patriarchální a androcentrický – pracuje proti podmínkám, jež by umožnily rozvoj lidského potenciálu. Exis-

tují lidé, kteří nemají přístup k minimu umožňujícímu účast na společnosti, a příčinou jsou kolektivní nebo osobní zájmy jiných. Právě v tom spočívá chudoba.

Zadruhé se chceme soustředit na rozdíly existující mezi obyvatelstvem žijícím v chudobě. Čísla jasně ukazují, že ženy tvoří většinu mezi těmi, kdo jsou v Latinské Americe a Karibiku vyloučeni z využívání lidských práv, a že mezi nimi představují většinu ženy z původního obyvatelstva, ženy afrického původu nebo imigrantky z venkova.

Gender jako sociální konstrukt podmiňuje příležitosti a vede k tomu, že ženy a muži ve společnosti rozvíjejí nerovné schopnosti. Identita se také konstruuje prostřednictvím etnicity, která je tradičně diskriminací, což určuje situaci, v níž se nacházejí muži i ženy z původního obyvatelstva a afrického původu. V důsledku toho jsou mnohé ženy postiženy nejen genderovou, ale také etnickou diskriminací.

Když tedy mluvíme o neuplatňování lidských práv v chudobě, z genderového a etnického hlediska hovoříme také o násobení diskriminací, nejen o dodatečné diskriminaci. Tento efekt vzájemného překrývání dostal název *průnik diskriminací*.

Když jsme nyní dospěli k závěru, že tato situace je porušením lidských práv, chceme formulovat některé otázky pro další debatu.

Co znamená transformace zaměření na lidská práva do zaměření na občanství? Jak jsou orientovány veřejné politiky, jaké jsou akce podnikané občanskou společností v tomto ohledu?

Je tato koncepce založena na tom, čeho se nedostává? Čeho se nedostává, pokud jde o výživu, bydlení, práci a přístup ke vzdělání? Vyúsťuje tento pohled do politik, jež mají kompenzovat nedostatky?

Nebo to znamená přístup, který bere na vědomí specifické projevy mnohonásobné diskriminace? Nebo má-

me přemýšlet o agendě, jež bere v úvahu nejen gender a etnicitu, ale také místo bydliště na venkově?

Domníváme se, že je důležité, abychom dokázaly vytvořit agendu, jež bude pokrývat případy nacházející se na průniku různých agend.

Doslov

Problém chudoby z českého a evropského hlediska

Marek Hrubec

Centrum globálních studií AV ČR a UK

Zuzana Uhde

Gender & sociologie SOÚ AV ČR

Chudoba je závažným problémem, který bývá často přehlížen nejen v praktickém životě, ale také v oblasti společenskovědních rozborů. Pokud nemá být odstraňování chudoby odsouzeno k nahodilým řešením, vyžaduje důkladný rozbor a jeho systematické uplatnění v praxi. Jedním z významných přístupů k analýze chudoby a jejímu odstraňování je přitom koncepce lidských práv. Zejména sociální a ekonomická lidská práva jsou vhodným nástrojem pro analýzu a eliminaci chudoby, neboť představují jak adekvátní přístup k tomuto problému, tak také do značné míry již konceptualizované a operationalizované téma s určitou institucionalizovanou oporou v mezinárodních právních dokumentech o lidských právech.

Zatímco jsme v této ediční řadě již publikovali články o odstraňování chudoby z čistě vědeckého hlediska,¹

¹ Problematice chudoby z hlediska lidských práv se zde věnovaly především články: Hrubec, M., Sociální spravedlnost v globálním kontextu: extrateritoriální uznání globálních chudých; Pogge, T., Uznávána a porušována mezinárodním právem: lidská práva globálních

v tomto svazku nabízíme český překlad publikace mezinárodního výzkumného týmu Social Watch, který propojuje vědecké analýzy s rozbory vycházejícími z občanské společnosti. Toto spojení je nedílnou součástí práce výzkumného týmu Social Watch, v němž – stejně jako v celé mezinárodní organizaci Social Watch – jsou provazovány občanské a vědecké rozbory. Občané a organizace občanské společnosti mapují důležité problémy v praxi a vědci aktivní v občanské společnosti přitom nejen rozvíjejí své teorie, ale v rámci aktivit organizace Social Watch je zároveň aplikují a reformulují v praxi.

Social Watch se již od svého vzniku v roce 1995 zaměřuje na odstraňování chudoby a nerovnosti mezi muži a ženami, přičemž jsou obě tato témata vnitřně spjata. Chudoba i nerovnosti mezi muži a ženami samy o sobě znamenají alarmující problémy, jež mají podobné příčiny. Navíc se tyto problémy ve svých důsledcích významně překrývají, neboť v globálním měřítku tvoří většinu chudých ženy.

Mezinárodní síť Social Watch sleduje a analyzuje problémy chudoby a genderové nerovnosti a vydává o nich různé zprávy, zejména výroční zprávy o nedostacích při prosazování eliminace chudoby a genderové nerovnosti. Připomíná vládám plnění jejich závazků, které byly formulovány na konferenci OSN o sociálním rozvoji v Kodani a na Světové konferenci o ženách v Pekingu (obě konference se uskutečnily v roce 1995), na nichž byly závazky vymýcení chudoby a rovnosti mezi muži a ženami přijaty jako společné celosvětové cíle. Social Watch se přitom zaměřuje zejména na plnění závazků

chudých. V této souvislosti je důležitý také článek od Iris Marion Young, Odpovědnost a globální spravedlnost: model odpovědnosti založené na sociálních vztazích. Tyto texty byly publikovány in: Hrubec, M. a kol., *Sociální kritika v éře globalizace. Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*. Praha, Filosofia 2009.

zakotvených v mezinárodních právních dokumentech a lidskoprávních deklarácích, s důrazem na sociální a ekonomická práva. Usilování o sociální spravedlnost zde následuje filosofii uznání chudých osob jako občanů s právem nežít v chudobě, která je chápána jako porušování lidských práv. Globální síť Social Watch se těmto otázkám věnuje v mnoha zemích, zejména v zemích třetího světa. Své národní koalice má již ve více než sedmdesáti státech.

Rozbory, které vycházejí z jednotlivých národních koalic, jsou každoročně společně publikovány ve výročních zprávách a umožňují statistická srovnávání v mezinárodním a globálním měřítku. Social Watch vyvinula své vlastní ukazatele pro měření míry nerovnosti mezi muži a ženami, tzv. Index genderové spravedlnosti (Gender Equity Index), a pro měření uspokojování základních lidských potřeb, tzv. Index základních schopností (Basic Capability Index). Zprávy Social Watch se staly přínosnými a respektovanými podklady pro různé další rozbory a činnost nevládních organizací, politických subjektů včetně vlád a mezinárodních organizací, OSN atd.

Také v České republice se čtenáři a čtenářky již mohli seznámit se zprávami a analýzami české koalice Social Watch,² která je součástí mezinárodní sítě Social Watch. Českou koalici tvoří sdružení osmi občanských a vědeckých organizací: Ekumenická akademie Praha, Centrum globálních studií AV ČR a UK, Masarykova demokratická akademie, Gender & sociologie SOÚ AV ČR, Gender studies, o.p.s., Fórum 50 %, Trast pro ekonomiku a společnost, Nesehnutí Brno. Spolupráce různých organizací občanské společnosti s vědeckými týmy ve věci odstraňování chudoby a genderové nerov-

² Podrobnější informace včetně výročních zpráv lze nalézt na webové stránce <http://www.socialwatch.cz>.

nosti přispěla v českém kontextu k většímu působení na mediální a politickou sféru. Česká koalice již připravila různé zprávy a uspořádala mnoho seminářů, na nichž z lidskoprávní perspektivy prezentovala analýzy sociálních problémů v České republice a v dalších, zejména rozvojových zemích světa.

Aktivita Social Watch a vydání této publikace o odstraňování chudoby získávají v letošním roce zvláštní význam, neboť rok 2010 byl Evropskou komisí vyhlášen Evropským rokem proti chudobě a sociálnímu vyloučení³ a v roce 2010 bude několik výročí důležitých pro prosazování práv žen a genderové rovnosti. Otázky spojené s chudobou a nerovnostmi mezi muži a ženami sice představují dlouhodobé problémy dnešních globálně provázaných společností, rok 2010 ale přinejmenším zvýší pozornost vůči těmto palčivým problémům v rámci širší veřejnosti, v akademických kruzích, v médiích a mezi politiky a političkami.

Koncem loňského roku uplynulo již třicet let od přijetí Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW) na Valném shromáždění OSN.⁴ Úmluva definuje diskriminaci žen jako „...jakékoli činění rozdílu, vyloučení anebo omezení provedené na základě pohlaví, jehož důsledkem nebo cílem je narušit nebo zrušit uznání, požívání nebo uplatnění ze strany žen, bez ohledu na jejich rodinný stav, na základě rovnoprávnosti mužů a žen, lidských práv a základních svobod v politické, hospodářské, sociální, kulturní, občanské nebo jiné oblasti.“⁵ Práva žen jsou zde tudíž chápána nikoli

³ Podrobnosti je možné najít na webové stránce <http://ec.europa.eu/ceskarepublika> a <http://www.2010againstopoverty.eu/?langid=en>.

⁴ ČSSR Úmluvu následně podepsala v roce 1980.

⁵ Celé znění Úmluvy je dostupné na stránkách Informačního centra OSN v ČR: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-odstraneni-vsech-forem-diskriminace-zen.pdf>

pouze jako politická, ale rovněž jako sociální, ekonomická a kulturní.

Komise pro postavení žen OSN v New Yorku letos již posuzovala vývoj postavení žen ve světě za posledních patnáct let, které uplynuly od 4. světové konference o ženách v Pekingu. V Pekingu byla formulována *Akční platforma*, v níž byla vymezena řada kritických oblastí naplňování genderové rovnosti: ženy a chudoba, vzdělávání a výcvik žen, ženy a zdraví, násilí páchané na ženách, ženy a ozbrojené konflikty, ženy a hospodářství, ženy v mocenském postavení a rozhodování, institucionální mechanismy na podporu žen, lidská práva žen, ženy a sdělovací prostředky, ženy a životní prostředí a problémy dívek.⁶

Dále je rok 2010 výročím Mezinárodního dne žen, který byl letošního 8. března připomínán již posté. Od počátku 20. století se v průmyslových zemích objevovaly protesty žen, které volaly po volebním právu pro ženy, právu na vzdělání, lepších pracovních podmínkách, rovných platech pro muže a ženy a obecně po ukončení diskriminace žen ve společnosti. První protest žen proběhl v New Yorku v roce 1908, v roce 1910 byl pak Mezinárodní den žen odhlasován na Mezinárodní konferenci žen v Kodani na podporu hnutí za ženská práva. Pevné datum 8. března gregoriánského kalendáře bylo pak ustaveno v roce 1917 na památku protestu žen v Petrohradě proti válce a bídě. V roce 1975 byl pak 8. březen vyhlášen oficiálně Mezinárodním dnem žen Organizací spojených národů.

Rovněž ustavení letošního roku Evropským rokem proti chudobě a sociálnímu vyloučení se stalo příležitostí pro různé organizace a jedince, kteří se pokoušejí opomíjené téma chudoby učinit veřejným tématem

⁶ Viz <http://www.osn.cz/lidska-prava/?kap=42&subkap=45&subsubkap=46>.

a přispět tak k jeho řešení. Mohlo by se zdát, že chudoba není v Evropě, jež patří mezi nejbohatší části světa, velkým problémem. Existují však přinejmenším dva důvody, proč je téma chudoby v Evropě významné. Zaprvé, přestože v porovnání s jinými oblastmi světa není v Evropě chudoba tak palčivým problémem, stále se zásadním způsobem týká velkého množství lidí, občany České republiky nevyjímaje. Přibližně sedmnáct procent Evropanů má tak nízké příjmy, že jim neumožňují zajistit ani základní životní potřeby. Zadruhé, i kdyby chudoba v Evropě již neexistovala, stále by bylo nutné řešit chudobu v jiných částech světa, především v rozvojových zemích, které se potýkají dokonce s extrémní chudobou, jež každý den ohrožuje životy desítek miliónů lidí. Před problémy těchto lidí nelze egoisticky zavírat oči. Strukturální nespravedlnosti v globálním měřítku nás ostatně často činí s těmito nespravedlnostmi spjatými. Globální provázanost ekonomiky a dalších sfér života zvyšují naši odpovědnost vůči chudým. Současná situace globální krize navíc pozici chudých výrazně zhoršuje. V této situaci je sice zapotřebí dlouhodobé řešení zasazené do rámce hlubších změn, nicméně i jeden Evropský rok proti chudobě může alespoň dílčím způsobem přispět ke zvýšení solidarity a sociální spravedlnosti.

Citujme na závěr cíle, o něž aktéři Evropského roku proti chudobě usilují: „Podporovat účast a politickou angažovanost všech skupin společnosti v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení, od evropské po místní úroveň, ve veřejné i v soukromé sféře; povzbuzovat každého evropského občana k účasti v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení; dávat prostor lidem zasaženým chudobou a žijícím v sociálním vyloučení, aby mohli vyjádřit své obavy a hovořit o svých potřebách; spolupracovat s občanskou společností a nevládními organizacemi, které bojují proti chudobě a sociálnímu vyloučení;

napomáhat rozbíjení stereotypů týkajících se chudoby a sociálního vyloučení a přispívat k odstraňování jejich stigmatizace; prosazovat takovou společnost, která zajistí udržení a rozvoj kvality života, sociálního blahobytu a rovných příležitostí pro všechny; posilovat mezigenerační solidaritu a zajistit udržitelný rozvoj.⁷ Tyto cíle však budou moci být uskutečněny, jen pokud bude součinnost vědecké obce, občanské společnosti a politické sféry smysluplně a účinně realizována a nepromarní se současný narůstající zájem veřejnosti o toto téma. Odstraňování chudoby prostřednictvím uznání práva každého člověka nežít v chudobě přitom bude vyžadovat strukturální přeměnu současné společnosti a posílení solidární a soudržné pospolitosti.

⁷ *European Year for Combating Poverty and Social Exclusion*. European Commission: Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=637>.

Summary

Poverty has become a globalized phenomenon; it features on the agendas for action of governments, multilateral bodies and civil society organizations all over the world. From the human right perspective, poverty constitutes a multiple violation of the right to lead a decent life as is laid down in international human rights agreements. This right basically amounts to being able to live out one's life as a human being with dignity, and to be able to enjoy a decent life in which the individual is valued and is able to give the best of him or herself to society. There is no doubt that many variables and dimensions are involved in this ideal.

The Social Watch Research Team is publishing this collection of papers with the aim of exploring this relation and contributing to a greater understanding of it. This involves questioning the traditional approach that regards people in general and people living in poverty in particular merely as the "beneficiaries" or the "object" of policies and programmes. We believe that in social development people and communities should be duly accorded the status of active "subjects" who fully participate in this development. In this way, poverty-related issues are viewed from the perspective of the exercise of human rights, demonstrating the inalienability of *the right to not be poor*, which goes beyond the political will of governments.

The various articles included here represent the opinions of individuals and networks that have been work-

ing for years to defend and promote respect for human rights. This publication is a collection of articles by the Social Watch Research Team, Equipo Pueblo (The Social Watch focal point in Mexico), Dignity International, ESCR-Net, Proeva Venezuela, and the Red de educacion popular entre mujeres, which are all organizations that Social Watch has cooperated with to organize meetings, workshops and courses on the subject of human rights. Our aim is to analyze and debate the connection between poverty and human rights in pursuit of conceptualizations.

We remind that the general of the United Nations approved the Universal Declaration on Human Rights on 10 December 1948. Since then governments have signed a series of fundamental international treaties on human rights that are legally binding at the international level. These international treaties and conventions proclaim specific rights that are indivisible and inalienable. They are indivisible because human realization depends on the enjoyment of all human rights, and the deprivation of one specific right directly or indirectly affects the enjoyment of all the rights; they are inalienable because they cannot be taken away even if they are not exercised.

A long list of rights are enshrined in international agreements such as the International Covenant on Civil and Political Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), including the right to life and physical integrity, to think and express oneself freely, to participate in the government of one's own country, to not be arrested without legal cause, to be judged with the guarantee of impartiality, and to own property, as well as the right to health, education, decent housing, freedom from discrimination, decent work for everyone and the rights of children, among others.

Upon signing and ratifying these international treaties, countries contracted certain obligations within the international systems of human rights protection. Among them are the commitment to guarantee the fulfillment of rights at the national level, by passing laws and implementing policies oriented toward their realization; to respect, promote and protect these rights; and to inform the United Nations on progress toward implementing these rights at the national level, presenting periodic reports before the perspective watchdog organizations.

During the 1990s the United Nations held a series of international conferences that dealt with the major emerging issues in social development, and the declarations and programmes for action that flowed from these conferences have been the basis for a collection of principles and international commitment on the part of governments around the world to eradicate poverty.

Since 1995 Social Watch has held governments, the United Nations and international organizations accountable by monitoring progress toward the achievement of the development commitments assumed at the international level for gender equity and the eradication of world poverty.

In 2000 the General Assembly of the United National presented the Millennium Declaration, which gave rise to new targets for 2015: the Millennium Development Goals (MDGs). These goals redefined previous targets in both quantitative and qualitative terms. While Social Watch has carried out a critical revision of the operationalization of the goals established in the Millennium Summit, the MDGs are nonetheless considered a minimum threshold and important point of reference for monitoring social development and human security in the broadest sense.

Since 2004 Social Watch has been intensively analyz-

ing various dimensions of the MDGs and the political will that governments have demonstrated in these areas by linking social development goals with economic, social and cultural rights. Goals and rights both include dimensions like health, education, housing, access to water, work, and international cooperation. The various international agreements in these areas make up a series of values or ethical principles that society has defined as the basic elements that are needed for a human being to be able to live with dignity, and this shows that the concept of social development and what it means for a person to lead a full life spring from a common root.

Ediční poznámka

Tato publikace je doplněnou verzí knihy Social Watch Research Team, *The Right to Not Be Poor: Poverty as a Violation of Human Rights*. Montevideo, Social Watch 2006.

Copyright © Instituto del tercer mundo, Montevideo 2006

Kniha byla vytvořena výzkumným týmem Social Watch, který vedla Karina Batthyány. Jeho členy byli Mariana Sol Cabrera, Graciela Dede, Daniel Macadar, Ignacio Pardo. Další autoři knihy byli externími spolupracovníky výzkumného týmu.

Translation © Rudolf Převrátíl, 2010

Seznam literatury

- Africa Community Publishing and Development Trust (ACPDT), *The Sufferings are the Cornerstone in Building a Nation: Community Views on Poverty, Poverty Alleviation and Wealth Creation*. Harare, ACDPT 1995.
- Aguirre, M./Switkes, G., *Guardianes de los rios: guía para activistas*. International Rivers Network 2000. Dostupné na: http://www.internationalrivers.org/files/Los_Guardianes10-07.pdf.
- Altimir, O., *La dimensión de la pobreza en América Latina*. Santiago de Chile, ECLAC 1979.
- Atkinson, A. B., *The Institution of an Official Poverty Line and Economic Policy*. London, London School of Economics/STICERD 1993.
- Bolívar, L., *La salud como derecho humano: marco nacional e internacional de protección del derecho humano al salud*. Serie Aportes No. 3. Caracas, Provea 1998.
- Castro Soto, G. E., *Las represas ¿Desarrollo para quién?* Centro de Investigaciones Económicas y Políticas de Acción Comunitaria (CIEPAC) 2003. Dostupné na: <http://www.ciepac.org>.
- Complaint No. 1/1998*, International Commission of Jurists against Portugal: documents. Strasbourg, Council of Europe Publishing 2001.
- Copenhagen Declaration on Social Development*. 1995, dostupné na: <http://www.un-documents.net/cope-dec.htm>.
- Deklarace o právu na rozvoj*. 1996, dostupné na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>.
- Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), *Documento sobre la pobreza para la III Conferencia Regional de Seguimiento de la Cumbre de Desarrollo Social*. 2003 (pracovní text).
- Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), *Panorama Social de América Latina*. Santiago de Chile, ECLAC 2000.

- El derecho a la Seguridad Social. Marco Teórico-Metodológico Básico.* Serie Aportes No. 12. Caracas, Provea 2005.
- European Year for Combating Poverty and Social Exclusion.* European Commission: Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=637>.
- Evans, M./Paugam, S./Prêlis, J. A., *Chunnel Vision: Poverty, Social Exclusion and the Debate on Social Welfare in France and Britain.* London, London School of Economics/STICERD 1995.
- Gardiner, K. et al., *The Effects of Differences in Housing and Health Care Systems on International Comparisons of Income Distribution.* London, London School of Economics/STICERD 1995.
- Hrubec, M., Sociální spravedlnost v globálním kontextu: extrateritoriální uznání globálních chudých. In: *Hrubec, M. a kol., Sociální kritika v éře globalizace. Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů.* Praha, Filosofia 2009, s. 143–178.
- International Commission of Jurists (ICJ), *Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights.* 26th January 1997, dostupné na: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/48abd5730.html>.
- Kanbur, R., Economic Policy, Distribution and Poverty: the Nature of Disagreements. *World Development*, 29, 2001, 6, s. 1083–1094.
- Los derechos económicos, sociales y culturales. Memorias del seminario internacional sobre derechos económicos, sociales y culturales.* México, Secretaria de Relaciones Exteriores, Programa de Cooperación sobre Derechos Humanos, México-Comisión Europea 2005. Dostupné též na: <http://www.bibliojuridica.org/libros/5/2469/28.pdf>.
- Manzella, L., The International Law Standard for Corporate Aiding and Abetting Liability. *EarthRights International* 2006. Dostupné na: http://www.earthrights.org/mwt_journal_admin/Aiding_and_Abetting_Paper.pdf.
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.* 1966, dostupný na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>.

- Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace*. 1965, dostupná na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>.
- Monsalve, S., *Comentario sobre las políticas de tierra y desarrollo rural del Banco Mundial*. Pracovní dokument Globální kampaně pro zemědělskou reformu vedené organizacemi Food First Information and Action Network (FIAN) a Via Campesina, dostupné např. na http://www.viacampesina.org/main_sp/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=57.
- Morillo, V., *Marco básico del derecho humano a la vivienda adecuada*. Caracas, Provea 2003 (pracovní text).
- Pogge, T., Uznávána a porušována mezinárodním právem: lidská práva globálních chudých. In: M. Hrubec a kol., *Sociální kritika v éře globalizace. Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*. Praha, Filosofia 2009, s. 179–237.
- Pogge, T./Reddy, S., How Not to Count the Poor. In: Anand, S./Segal, P./Stiglitz, J. (Eds.), *Debates on the Measurement of Global Poverty*. Oxford, Oxford University Press 2009. Dostupný též na na: <http://www.socialanalysis.org>.
- Ravallion, M., *How Not to Count the Poor? A Response to Reddy and Pogge*. Pracovní text, 2002. Dostupný na <http://www.socialanalysis.org>.
- Rius, A./Vigorito, A., Sen Meets the Marketplace of Ideas: The Capability Approach and Poverty Research in Latin America. Příspěvek na semináři *Justice and Poverty: Examining Sen's Capabilities Approach*, Cambridge University 2001. Dostupné na: <http://www.st-edmunds.cam.ac.uk/vhi/sen/papers/rius.pdf>.
- Rodríguez Ramírez, H., *Propuesta metodológica para la medición de la pobreza en Nuevo León*. Monterrey, Centro de Análisis y Evaluación de la Política Pública Tecnológico de Monterrey, Mexico, nedatováno. Dostupné na: <http://www.mty.itesm.mx/egap/centros/caep/imagenes/PobrezaNuevoLeon.pdf>.
- Ruggeri-Laderchi, C., The Many Dimensions of Deprivation in Peru: Theoretical Debates and Empirical Evidence. *Queen Elizabeth House Working Paper Series* No. 29, 1999 (pracovní text).

- Sachs, J., *The End of Poverty: Economic Possibilities of Our Time*. New York, Penguin Books 2005.
- Sandoval Terán, A., Desarrollo social y desarrollo sostenible con perspectiva de derechos humanos. De cómo otro mundo es posible ahora y cómo puede seguir siéndolo después. *FUTUROS* 1, 2003, No. 1, *Desarrollo sostenible: visión holística de la realidad*, s. 1–4. Dostupné na: http://www.revistafuturos.info/futuro_1/arely1.htm.
- Sandoval Terán, A., *Los derechos económicos, sociales y culturales. Una revisión de contenido esencial y de las obligaciones del Estado*. México, Equipo Pueblo/ALOP 2001.
- Sandoval Terán, A., Pobreza y sociedad civil: el caso de México. In: *Pobreza y sociedad civil. Análisis y desafíos desde la perspectiva de la sociedad civil en Centro América y México*. El Salvador, Asociación Intersectorial para el Desarrollo Económico y el Progreso 2004, s. 108–129. (Vydale regionalní síť Social Watch.)
- Sen, A., Capability and Well-being. In: Nussbaum, M./ Sen, A. (eds.), *The Quality of Life*. Oxford, Clarendon Press 1993.
- Sen, A., *Development as Freedom*. Oxford, Oxford University Press 1999.
- Sen, A., *Inequality Re-examined*. Cambridge, Cambridge University Press 1992.
- Sen, A., Vidas y capacidades. In: Nussbaum, M./Sen, A. (eds.) *La calidad de vida*. México, Fondo de Cultura Económica 1996.
- Sengupta, A., *Fourth Report of the Independent Expert on the Right to Development*. E/CN.4/2002/WG.18/2, 20th December 2002. Dostupné na: [http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridocda.nsf/0469e91a8428bdeec1256bdf004f325e/\\$FILE/G0211297.pdf](http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridocda.nsf/0469e91a8428bdeec1256bdf004f325e/$FILE/G0211297.pdf).
- Social Watch* <http://www.socialwatch.cz>.
- Social Watch Report 1996: The Starting Point*. Montevideo, Instituto del Tercer Mundo 1996.
- Social Watch Report 2003: The Poor and the Market*. Montevideo, Instituto del Tercer Mundo 2003.
- Social Watch Report 2006: Impossible Architecture*. Montevideo, Instituto del Tercer Mundo 2006.

- Srinivasan, T. N., The Unsatisfactory State of Global Poverty Estimation. *In Focus*, September 2004. Dostupné na <http://www.undp-povertycentre.org/pub/IPCPovertyInFocus4.pdf>.
- Tomasevski, K., *Indicadores del derecho de educación*. Prezentace na 22. interdisciplinárním kurzu lidských práv v Meziamerickém institutu lidských práv (Inter-American Institute of Human Rights). Kostarika, červenec 2004.
- Türk, D. (ed.), *El nuevo orden económico internacional y la promoción de los derechos humanos: los derechos económicos sociales y culturales*. Santafé de Bogotá, Comisión de Juristas, Seccional Colombiana 1993.
- Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen. 1976, dostupná na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>.
- Úmluva o právech dítěte. 1989, dostupná na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>.
- UN Commission on Human Rights, *Report of the Special Rapporteur on Adequate Housing as a Component of the Right to an Adequate Standard of Living, and on the Right to Non-discrimination in this Context*. E/CN.4/2006/41, 14th March 2006. Dostupné na: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/45377b19b.html>.
- UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (UNCESCR), *General Comment No. 2, 3, 4, 7, 14, 15*. Dostupné na: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>.
- UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (UNCESCR), *Poverty and the ICESCR*. E/C.12/2001/10, 10th May 2001. Dostupné na: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/518e88bfb89822c9c1256a4e004df048?Opendocument>.
- UN Habitat and Water Supply and Sanitation Collaborative Council, *WSSCC and UN-Habitat Call for Urgent Action to Address Water and Sanitation Crisis*. Tisková práva, 29. ledna 2002. Dostupné na <http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=2613&catid=7&typeid=5&subMenuId=0>.
- UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Human Rights and Poverty Reduction. A Conceptual Framework*. HR/PUB/04/1. December 2003. Dostupné na: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/46ce95c32.html>.

- United Nations, *Final Comments of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Venezuela*. E/C.12.1/Add. 56. 21st May 2001.
- United Nations Development Programme (UNDP), *Human Development Report 1997*. New York, Oxford University Press 1997.
- United Nations Development Programme (UNDP), *Human Development Report 2000: Human Rights and Human Development*. New York, Oxford University Press 2000.
- United Nations Population Fund (UNFPA), *State of the World Population 2005*. Chapter 3, The Promise of Human Rights. Dostupné na: <http://www.unfpa.org/swp/2005/english/ch3/index.htm>.
- Všeobecná deklarace lidských práv. Dostupná na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>.
- World Commission on Dams, *Dams and Development: A New Framework for Decision-Making*. London, Earthscan Publications 2000.
- World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*. Oxford, Oxford University Press 2001.
- Young, I. M., Odpovědnost a globální spravedlnost: model odpovědnosti založené na sociálních vztazích. In: Hrubec, M. a kol., *Sociální kritika v éře globalizace. Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*. Praha, Filosofia 2009, s. 65–106.

Jmenný rejstřík

- Aguirre, Monti 98, 133
Altimir, Oscar 14, 133
Anand, Sudhir 61, 135
Atala, Suad Elias 71
Atkinson, Anthony Barnes 58, 133
- Batthyány, Karina 7, 131
Bolívar, Ligia 106, 133
Booth, Charles 68
- Cabrera, Mariana 7, 39, 131
Castro Soto, Gustavo Enrique 98, 133
Cubas, Raúl 105
- Dede, Graciela 7, 8, 11, 131
- Emanuelli, Maria Silvia 93
Evans, Martin 134
- Gardiner, Karen 62, 134
Grove, Chris 71
Grove, Susan 71
- Hrubec, Marek 119, 120, 134, 135, 138
- Kanbur, Ravi 59, 65, 69, 134
Kothari, Miloon 95, 102
- Macadar, Daniel 7, 131
Manzella, Lillian 78, 134
Monsalve, Sofia 99, 135
Morales, Héctor 44, 53
Morillo, Vicmar 107, 108, 135
- Nussbaum, Martha 23, 66, 136
- Pardo, Ignacio 7, 131
Paugam, Serge 134
Pietricovsky, Iara 8
Pogge, Thomas 60, 61, 64, 74, 119, 135
Prèlis, Joseph A. 134
- Ravallion, Martin 60, 64, 135
Reddy, Sanjay D. 60, 61, 64, 74, 135
Rius, A. 68, 135
Robinson, Mary 29
Rodríguez Ramirez, Héctor 20, 21, 135
Rowntree, Benjamin Seebohm 68
Ruggeri-Laderchi, Caterina 67, 68, 135
- Sachs, Jeffrey D. 74, 136

Sandoval Terán, Areli	8,	Tomasevski, Katarina	110, 137
25, 27, 29, 31, 37, 41,		Türk, Danilo	107, 137
136		Uhde, Zuzana	119
Sarti, Iliana Pereyra	8,	Vigorito, Andrea	20, 57,
115		68, 135	
Segal, Paul	61, 135	Win, Aye Aye	85
Sen, Amartya	21, 23, 39,	Young, Iris Marion	120,
65–68, 73, 136		138	
Sengupta, Arjun	30, 136	Zárate, Maria Lorena	93
Srinivasan, Thirukodikaval			
Nilakanta	74, 137		
Stiglitz, Joseph E.	61,		
135			
Switkes, Glenn	98, 133		

Výzkumný tým Social Watch
Právo nežít v chudobě
Chudoba jako porušování lidských práv

Přeložil Rudolf Převrátíl

Odpovědná redaktorka Věra Nečasová

Jmenný rejstřík sestavily Věra Nečasová
a Magda Králová ml.

Obálku a titulní list navrhla Hana Blažejová

Technická redaktorka Marie Vučková

Typografie a sazba Jana Andrlová,

5. května 111, Mělník

Vydal Filosofický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1,

Praha 1, ve svém nakladatelství

FILOSOFIA - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

jako jeho 292. publikaci,

v ediční řadě

Filosofie a sociální vědy 36. svazek

Vytiskl PBTisk, s.r.o., Příbram

Vydání první

Praha 2010

Stran 142

Elektronické vydání 2020

Ediční řada *Filosofie a sociální vědy*

Ediční řada *Filosofie a sociální vědy* se zaměřuje na transdisciplinární zkoumání na pomezí politické, sociální a morální filosofie na jedné straně a politologie, sociologie a dalších sociálních věd na straně druhé. Rozvíjí kritickou sociální a politickou teorii prostřednictvím rozborů významných obecných i aktuálních témat z hlediska různých progresivních interpretací. V poslední době se věnuje především sporným aspektům globalizace a jejich řešení pomocí pojetí mezinárodní a globální spravedlnosti, interkulturního dialogu apod.

Ediční řadu vede Marek Hrubec.

Dosud vyšlo:

- 1 Axel Honneth, Postmoderní etika a sociální filosofie
- 2 Josef Velek (ed.), Spor o liberalismus a komunitarismus
- 3 Josef Velek (ed.), Etika autonomie a autenticity
- 4 Josef Velek (ed.), Spor o spravedlnost
- 5 Rudolf Kolářský, Oleg Suša, Filosofie a současná ekologická krize
- 6 Michael Walzer, Interpretace a sociální kritika
- 7 Jürgen Habermas, Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu
- 8 Jürgen Habermas, Strukturální přeměna veřejnosti
- 9 Charles Taylor, Etika autenticity
- 10 Ian Shapiro, Jürgen Habermas, Teorie demokracie dnes
- 11 Amy Gutmann (ed.), Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání
- 12 Jürgen Habermas, Budoucnost lidské přirozenosti. Na cestě k liberální eugenice
- 13 Nancy Fraser, Axel Honneth, Přerozdělování nebo uznání?
- 14 Marek Hrubec (ed.), Globální spravedlnost a demokracie
- 15 Marek Hrubec (ed.), Demokracie, veřejnost a občanská společnost
- 16 Marek Hrubec (ed.), Spor o Evropu. Postdemokracie, nebo predemokracie?

- 17 Marek Hrubec (ed.), Spravedlnost a demokracie v evropské integraci
- 18 Frank Michelman, Alessandro Ferrara, Polemika o ústavě
- 19 Martin Beck Matuščík, Neklid doby. Filosofické eseje o radikálním zlu a jiných úzkostech
- 20 G. A. Cohen, Iluze liberální spravedlnosti
- 21 Hans-Herbert Kögler, Kultura, kritika, dialog
- 22 Nancy Fraser, Rozvíjení radikální imaginace. Globální přerozdělování, uznání a reprezentace
- 23 Pavel Barša, Síla a rozum. Spor realismu s idealismem v moderním politickém myšlení
- 24 Alessandro Ferrara, Nedostatek soudnosti? Evropská a kosmopolitní otázka
- 25 Jiří Příbáň, Právní symbolismus. O právu, času a evropské identitě
- 26 Philippe Van Parijs, Marek Hrubec, Martin Brabec a kol., Všeobecný základní příjem. Právo na lenost, nebo na přežití?
- 27 Axel Honneth (ed.), Zbavovat se svéprávnosti. Paradox současného kapitalismu
- 28 Marek Hrubec (ed.), Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy
- 29 Erazim Kohák, Domov a dálava. Kulturní totožnost a globální lidskost v českém myšlení
- 30 Marek Hrubec a kol., Sociální kritika v éře globalizace. Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů
- 31 John Rawls, Právo národů
- 32 William J. Robinson, Teorie globálního kapitalismu. Transnacionální ekonomika a společnost v krizi
- 33 Vlastimil Hála, Univerzalizmus v etice jako problém
- 34 Johann Amason, Civilizační analýza. Evropa a Asie opět na rozcestí
- 35 Oleg Suša, Globalizace v sociálních souvislostech současnosti. Diagnózy, teorie, analýza, kritika
- 36 Výzkumný tým Social Watch, Právo nežít v chudobě. Chudoba jako porušování lidských práv

Připravujeme:

Rudolf Kolářský, Filosofický význam současné ekologické krize

Robert Fine, Světoobčanství. Kosmopolitní východiska z krizové rozštěpenosti

Thomas G. Weiss, Organizace spojených národů. Problémy a jejich řešení

Publikace ***Právo nežít v chudobě. Chudoba jako porušování lidských práv*** je výsledkem práce mezinárodního výzkumného týmu Social Watch. Její letošní vydání v českém jazyce se kryje s *Evropským rokem proti chudobě a sociálnímu vyloučení*, který má z chudoby učinit veřejné téma a přispět tak k jejímu odstraňování. Mohlo by se zdát, že chudoba není v relativně bohaté Evropě velkým problémem. Avšak přibližně sedmnáct procent Evropanů má tak nízké příjmy, že jim neumožňují zajistit ani základní životní potřeby. Zároveň je nutné řešit chudobu v dalších částech světa, především v rozvojových zemích, které se často potýkají s extrémní chudobou, jež každý den ohrožuje životy desítek miliónů lidí. Globální provázanost ekonomiky a dalších oblastí našeho života zvyšuje naši odpovědnost vůči chudým nejen v České republice a na dalších místech Evropy, ale na celém světě.

Mezinárodní síť organizací *Social Watch* mapuje a analyzuje chudobu a nerovnosti mezi muži a ženami a připomíná vládám plnění jejich závazků zakotvených v mezinárodních právních dokumentech a lidskoprávních deklaracích, s důrazem na sociální a ekonomická práva.

ISBN 978-80-7067-571-6

